

SISUKORD nr 5/2008

Toimetuse veerg

Piret Tamme.....2

Uudised/ sündmus

Lühiuudised ja pressiteated.....3

ESTA uudised.....5

Konverents "Innovatsioonid
hoolekandes".....9

Esmaseks võlanõus-
tamiseks võib
pöörduda ohvriabitöö-
taja poole

Silver Tigane.....10

Liiklusõnnetusse
sattunud noored
kohtusid laagris

Reet Kukk.....11

Seadus/info

Jõustusid muudatused puudega
inimeste toetuste määramisel

Katre Pall.....6

Pärnus ja Jõhvis piloteeritakse nõus-
tamiskeskusi erivajadustega inimestele

Ingrid Joosep.....7

ProMenPol: poliitika, teaduse ja
praktika ühendamine vaimse tervise

edendamiseks ja kaitseks

Lauraliisa Heidmets, Merike Sisask,
Airi Värnik.....12

Kogemus

Tõrjumisest kaasamiseni

Maaris Kameneva,

Külli Mäe.....16

Noored aitavad

üksteisel õppida

vihaga toime tulema

Ljudmilla Atškasov, Marika

Käggo.....18

Tapa vald pakub lapsevanematele

tugigrupiteenust

Ene Augasmägi.....20

Sotsiaaltöö korraldus

Mis on muutunud rehabilitatsiooni-

teenuste osutamises?

Evi Riives.....22

ESF projekti PITRA

ettepanekud rehabilitat-
sioonisüsteemi

korrastamiseks

Külli Roht.....26

Kasvatuse eritingimusi

vajavate õpilaste koolid Eestis:

praegune olukord ja tulevik

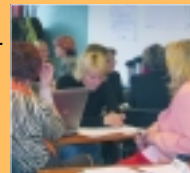
Teet Tiko.....32

Kommentaariid: Sirje Hänni, Ene Kukk,

Judit Strömpl.....36

Haritud tegevusjuhendaja on edu võti

Anu Hall.....38

Sotsiaaltöö kui elukutse

Kuidas muuta sotsiaaltöö ja meedia
suhted konstruktiivseks?

Halliki Harro-Loit.....40

Kutse-eeetika järgimine on professio-
naalsuse esimene tingimus

Helen Peeker,

Kai Rannastu.....43

Kaassõltuvuse prob-
leem – kuidas sekkuda

oma ellu

Kalle Laane.....45

Uurimus

Abielu ja vaba kooselu: trendid,
regulatsioonid, hoiakud

Andra Reinomägi.....49

Mitte-eestlastele suunatud

tööturuprojektide tulemustest

Maarja Kuldjärv.....53

Üksikemad ja vaesus

Mai Luuk.....57

Koolinoorte probleemne joomine:

ülevaade riski- ja kaitseteguritest ning
soovitused ennetustöök

Hiie Silmere.....61

Kokkuvõte

Inglise ja

vene keeles.....67–68

Tarkusepäev, õpetajate päev, täiskasvanud õppija nädal, aasta õpetaja tunnustamine – nii palju erinevaid haridust väärtustavaid üritusi. Teisalt aga pearaha vähendamine, eelarvete kärpimine (mida tavaliselt alustatakse koolitustest), ja kui lisame segadused koolitusturul ning vastuseisu õppimisele, ei ole pilt enam nii helge. Ühelt poolt toetame ja arendame, teiselt poolt lõhume ja pärsime tegevust.

Tänapäeva muutuv maailmas on olulisteks väärtusteks ideed ja kiire õppimine. Pole võimalik edukalt töötada, toetudes ainult arvamusele. Me peame teadma, teadmine aga tugineb faktidel, kogemustel, praktilal. Teadmisi kogume läbi kogemuse, aga mõnikord õpime midagi uut ka juhuslikult. Juba ammu on aru saadud, et haridus ei lõpe kõrgkooli diplomiga, kuna täiskasvanu peab end pidevalt täiendama. Peame hoidma end kursis uute suundadega ja tutvuma uute, meile täna veel tundmatute valdkondadega.

Nii nagu igas valdkonnas, on ka hoolekandes toimumas ümberkorraldused, mis esitavad töötajatele ja organisatsioonidele uusi väljakutseid. Tuleb muuta oma tegevust tõhusamaks ja kvaliteetsemaks, et kliendi rahulolu suureneks, töötajad oleksid motiveeritud ja organisatsioonile lojaalsed. Töötajad peavad julgema teha õigeid otsuseid ja vastutama tehtud otsuste eest.

Mida rohkem õpime, seda julgemaks muutume. Meie enesekindlus paraneb ja me söandame rohkem riskida, sest teame, et oleme tööturul konkurentsivõimelised. Ning selle tulemusena me ei karda jagada infot ja teadmisi ning konkurentsist saab koostöö. Ühistegevus on tulemuslik, kui partneritel on ühised eesmärgid ja selge vastutuse jaotus ning usaldus üksteise vastu, millest sünnivad loovad lahendused.

Üheks info jagamise ja koostöö edendamise vahendiks on ka ajakiri Sotsiaaltöö. Ilusat lugemist kuldsel sügisel, ja kui tekib soov haarata sulg ning ka ise midagi kirja panna, siis tuleks see mõte kohe teoks teha.

Piret Tamme

Tallinna Tervisehoiu Kõrgkooli
kutsehariduse osakonna juhataja

U U D I S E D

Tartuse luuakse ESFi toetusega koduta töötute tööharjutuskeskus

Tartu koduta töötutele tööharjutuskeskuse projektile andis Tööturuamet Euroopa Sotsiaalfondi rahast 548 579 kr toetust RAK meetme 1.3. "Võrdsed võimalused tööturul" raames. Linn finantseerib projekti 88 544 kr ulatuses, kokku läheb keskuse rajamine koos sisustuse ja teavitustegevusega maksma 637 123 kr. Koduta pikaajalistele töötutele rajatakse projektiga "Tartu koduta töötutele tööharjutuskeskuse loomine" Tartu linnale kuuluvasse Lubja 7 ruumidesse 89,5 m² tööharjutuskeskus. Keskuses saab teha lihtsaid käsitöid, mis ei nõua erilisi kutseoskusi või masinaparki, näiteks parandustööd paberist või riidest väikedetaile või meenete valmistamine. Tööd, mida seal on võimalik pärast projekti elluviimist tegema hakata, sõltuvad turust ja keskuse operaatori leidlikkusest. Keskus toimib ka päevakeskusena, kuid tingimusel, et iga päevakeskuses viibija teeb nädalas kindla arvu töötunde. Hetkel pakub Tartus kodututele päevakeskuse teenust MTÜ Iseseisev Elu amortiseerunud ruumides Narva mnt 101. Tööharjutuskeskuse projekti rakendamisel päevakeskuse tegevust laiendatakse ja muudetakse nii, et MTÜ Iseseisev Elu hakkab tegutsema Lubja tn 7 uutes kodututele kohandatud ruumides. Täna tegutseb Lubja 7 majas Tartu linna asutus Varjupaik, kus pakutakse nii sotsiaalmajutust kui ka öömaja. Neljakorrukselise maja kahel ülemisel korrusel asuvad sotsiaaeluruumid. **Indrek Rohla**, Tartu Linnavalitsus

Tartu linnas laiendati sotsiaalmajutus-teenuse pakkumist

Alates 1. septembrist laiendati Tartu linna asutuse Varjupaik poolt osutatavat sotsiaalmajutus-teenust, suurendades teenuse mahtu seniselt kuult majutuskohalt 16-le. Teenuse eesmärk on isiku toimetulekuvõime suurendamine, mis võimaldab abivajajal edaspidi iseseisvalt kasutada eluruumi koos sellega kaasnevate rahaliste kohustustega. Teenuse tulemuslikkuse huvides arendati seni vaid majutust võimaldanud teenus kompleks-teenuseks, mis koosneb isiku kasutusse antavast voodikohast koos abiruumide ja sisustuse kasutamise õigusega ning nõustamis- ja teistest tugi-

teenustest. Tugiteenuste osutamiseks Varjupaigas töötab sotsiaaltöötaja, kes koostab majutatavatele ka individuaalsed tegevusplaanid ning abistab nende täitmisel. Toimetulekुरूskustes elukohata Tartu linna elanike senisest tõhusamaks abistamiseks alustati 2008. a sotsiaalmajutus-teenuse laiendamiseks sotsiaal-maja Lubja 7 II korruse ruumide remondi projektee-rimisega. Teisel korrusel asuvatesse sotsiaalelu-ruumidesse rajatakse 2009. a sotsiaalmajutus-kohad 34 isikule, mille tulemusena on Tartu linnas kokku 47 sotsiaalmajutuskohta. Sotsiaalmaja III ja IV korrus täidab ka edaspidi tänast funktsiooni, milleks on eluaseme vaja-jatele sotsiaalkorteri kasutamise võimaldamine. Lisainfo: **Inge Kool**, Tartu Linnavalitsus; tel 736 1298, e-post inge.kool@raad.tartu.ee.

Võrumaa sotsiaaltöötajate tööine sügis

- Maakonna sotsiaaltöötajad ja Võru linna avahooldustöötajad läbisid Päästeameti poolt korraldatud koolituse, kus anti esmaseid teadmisi ja oskusi tuleohutuse tagamiseks. Samasugune koolitus on lähiajal planeeritud ka maal töötavatele avahooldustöötajatele. Hooldekodude tarbeks koostatakse omaette koolitussükkel.
- Lähiajal käivitub Võru linnas ja selle lähieümbruse valdades omasteholdajatele suunatud teavitus- ja koolitusprojekt, mille eestvedajaks on Eesti Koduabi Selts koos Võrumaa Omavalitsuste Liiduga. Eesmärk on märgata enda ümber neid inimesi, kes hooldavad kodus haigeid, puudega või eakaid omak-seid, et pakkuda neile teadmisi ja tuge.
- Algas hooldus- ja õendusabi võrgustiku loomine ja selle tarvis arengukava koostamine. Kaasatud on kõik maakonnas neid teenuseid pakkuvad või pakkuda soovivad asutused ning kohalikud omavalitsused.
- Sotsiaaltöötajate sügisene infopäev toimus Rõuge vallas. Meie värske sotsiaaltöö magister Maire Grosmann tutvustas oma uurimust eakate hoolekandest. Kuulasime ülevaadet omavalit-susliitude koostöökogu töö-, sotsiaal- ja ter-vishoiu töörühma eelarveläbirääkimistest, uutest tuultest pensionite kojukandes, integreeritud hooldus- ja õendusabi teenusest, STAR-prog-rammi käivitumisest jne. Erinevatel koolitustel,

U U D I S E D

konverentsidel ja suveüritustel käinud jagasid saadud informatsiooni kolleegidega. Asjaga käis kaasas ka väike meelelahutus ja jalutuskäik loodusesse. Nii jaksame jälle uude aastasse minna. **Marianne Hermann**, VOL.

15.–16. oktoobril toimus Eesti esimene invamess

Tallinna Puuetega Inimeste Koda korraldas 15.–16.10 invamessi, et suurendada puuetega inimeste, nende pereliikmete ja valdkonna spetsialistide teadlikkust teenustest ja toodetest, mis aitavad parandada puuetega inimeste igapäevast toimetulekut. Invamessil sai tutvuda haridusastutuste õppimisvõimalustega, puuetega inimeste ühingute tegevusega, abivahendi- ja meditsiinfirmade toodetega, rehabilitatsiooniasutuste teenustega. Toimused avatud töötoad sellistel teemadel nagu puuetega laste perekonda toetavad teenused, tromboos, diabeet ja universaalne disain. Külalastajad said küsida sotsiaaltöötaja käest nõu ja infot puuetega inimestele suunatud toetustest ja teenustest Tallinnas, toimetulekutoetusealast nõu, said teavet võlanõustamisest ning abivahendite soetamise kohta. Invamessi toetasid Tallinna Linnavalitsus ja hasartmängumaksu nõukogu. www.tallinnakoda.ee.

Tallinna tervisedendajad käisid rahvusvahelisel konverentsil

9.–14. septembrini toimus Torinos 8. rahvusvaheline tervisedenduse ja -kasvatuse konverents, kus osalesid Tallinna abilinnapea Merike Martinsoni juhtimisel mitmed Tallinna Tervisenõukogu liikmed ja nelja linnaosa tervisedenduse spetsialistid. Konverentsi plenaaristungite põhiteemad olid: tervisedenduse tähtsus eri kultuurides, tervisedenduse edukus Euroopa Liidus jt maades, võimekuse tõstmine – koostöö ja mõistvuse suurendamine eri professionide vahel, eetika ja hindamine: kriitiline lähenemine tervisedenduse programmidele. Oluliseks peeti tervisepoliitika rakendamist kõikides elanike heaolu kajastavates kavades, sest tervis peab olema sotsiaalsete ja poliitiliste otsuste keskmes. Tervise kujunemiseks on vajalikud nii materiaalsed kui mittemateriaalsed (väärtused, normid, tervisekäitumine) ressursid.

Kultuuriliste ressursidena käsitleti väärtusi, harjumusi, arvamusi, norme ja haridust. Ei saa olla kultuurivaba tervisedendust. Info levitamisel tuleb eelkõige lähtuda inimeste haridustasemest. Kõiki plenaaristungeid läbis mõte, et vaesust ei tule mõista kui ressurside puudumist, vaid kui võimaluse puudumist elada täisväärtuslikku elu. Kui ühiskonna eesmärk on vähendada haigestumist ja suremust, võimaldada elanikele osalemist kogukonna tegemistes ja olla sotsiaalselt integreeritud, siis kogukond omakorda peab looma tingimused inimeste aktiivseks eluks (nt teed, rattalaenus jms). Valiku teeb inimene ise, valides liikumiseks kas ratta, ühistranspordi või auto. Olulise probleemina tõstatati laste kasvamine. Põhisõnum õpilastele: ole terve, jää (sõltuvusainetest) puhtaks, käitu tervislikult ja tee positiivseid otsuseid, et saavuta majanduslik heaolu. Tähelepanu keskmes on õpetajate tervisealane koolitus ja nõustamine ning töö lastevanematega. Krooniliste probleemidena märgiti võimustruktuuride jäikust ja erinevaid nägemusi, tegevust eraldi programmidenä. Koostöö huvides tuleks küsida: kui tegutseda mitte praegu, siis millal veel? Kui mitte meie koos, kes siis veel? Andsime selgitusi postersessioonil oma postri juures “Tiigrihüpe – tervisepoliitika arendamine Tallinnas”. **Ene Tomberg**, Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet.

ESTA teabepäev Virumaal

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon korraldab koostöös Ida-Viru Maavalitsusega **31. oktoobril** algusega kell 11.00 Ida-Viru Maavalitsuse saalis, Keskväljak 1, Jõhvi teabepäeva. Käsitlemist leiavad sotsiaaltöö maine ja eetika küsimused, tutvustatakse võlanõustamise teenust, pensioni kättesaamise võimalusi, ESTA arengusuundi. Vt www.eswa.ee

Toimub rehabilitatsiooni konverents

SA Tartu Vaimse Tervise Hooldekeskus korraldab **27.–28. novembril** Tartus Dorpati konverentsikeskuses konverentsi “Rehabilitatsioon ja toetavad teenused. Parim praktika Eestis, Soomes, Rootsis.” Konverents on mõeldud puuetega inimeste rehabilitatsiooniga seotud spetsialistidele. Täpsem info: www.tartuvthk.ee

U U D I S E D

- Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon pöördus ministriumide poole ettepanekuga kaasata ESTA sotsiaalvaldkonna õigusaktide väljatöötamise töögruppidesse. Justiitsministeeriumi juhitava sotsiaalseadustiku kodifitseerimiskomisjoni liikmeks nimetati ESTA liige Eve Võrk, asendusliikmeks Astrid Ojasoon.
- ESTA sotsiaaltöötajate suvekoolis 21.–22. 08 Võrumaal Kiidil arutati selliseid teemasid nagu sotsiaaltöö eetika, juhtimiskvaliteedi süsteemi rakendamine ESTA-s, kavandatavad muudatused sotsiaalvaldkonna seadustes, sotsiaaltöö juhtumite kajastamine meedias. Moodustati sektsioonid erialaspetsialistidest, kes hakkavad osalema ekspertidena riigi sotsiaalpoliitika kujundamisel. Huvilistel on võimalik sektsioonidega ühineda. Käsitlemist leidnud teemade ja töögruppide materjalid on kättesaadavad ESTA kodulehel www.eswa.ee > 2008. a tegevused> suvekool.
- Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni korraldatud teemapäeva „Kuhu lähed, sügava vaimupuudega laps?“ (Pärnus 12.09.08) ettekannete ja töögruppide materjalid on kättesaadavad lingi all 2008.a tegevused> teemapäev.
- Seoses 1.09. Kanal 2 Vösareporteri saates lapsi puudutavate delikaatsete andmete avalikustamisega esitas Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon kaebuse Avaliku Sõna Nõukogule. ESTA hinnangul kahjustati andmete avalikustamisega laste tulevikku, lubamatu on sotsiaalsete probleemide käsitlemine meelelahutusena. ASN lahend (24.9.08): *osaliselt tainiv – avalikkuse huvi teema vastu on põhjendatud, kuid samas pole ajakirjanik suutnud vältida lapse huvide kahjustamist.* (Loe www.asn.org.ee)
- 12.08 kinnitas ESTA eestseisus eetiliste juhtumite menetlemise korra. 21.08 kiitis ESTA volikogu heaks dokumendi „Sotsiaaltöötajate suhtlemine meediaga – ESTA põhimõtted.“
- Vabaihenduste Fondi projekti „ESTA institutsionaalse võimekuse tugevdamine läbi organisatsiooni juhtimiskvaliteedi süsteemi väljatöötamise ja rakendamise“ raames toimus Valgehobusemäe suusa- ja puhkekeskuses 10.10 ESTA juhtorganite juhtimiskvaliteedi süsteemi rakendamise seminar.
- 2008. a liikmemaksu (100 kr) palume kanda Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni arvel-dusarvele 221026246397 Swedbank.

Teemapäev “Kuhu lähed, sügava vaimupuudega laps?”

ESTA Lääne-Eesti piirkonna korraldatud teemapäev toimus 12. septembril Pärnu maavalitsuse saalis. Sellest võttis osa üle saja sotsiaaltöötaja, hoolekandeesutuste töötaja ja lapsevanema. Vajadus arutada sügava vaimupuude laste ja noorte tuleviku väljavaateid tulenes sellest, et on küll olemas erivajadustega laste ja noortele mõeldud teenused, kuid kättesaadavad on need vähestele. Erivajadusega lapse täiskasvanuks saades on tema võimalused täisväärtuslikku elu elada piiratud. Teemapäeval jagati kogemusi, selgitati välja valupunkte ning otsiti lahendusi. Töötubades osalejad pidasid vajalikuks arendada päevahoiuteenust raske ja sügava vaimupuudega inimesele (et vanemad saaks käia tööl ka pärast koolipäeva lõppu), intervallihoidu jm teenuseid. Maal on probleemiks suured transpordikulud lapse viimisel kooli. Pärast kooli lõpetamist tuleb paljudel vaimupuudega noorel minna hooldekodusse, sest muu võimalus puudub. Ka sel juhul ei pruugi noor kodumaakonna asutuses saada just talle vajalikku erihoolekande teenust. Ühe lahendusena pakuti välja, et lastekodud, kus on vabu kohti, võiksid pakkuda teenust ka täiskasvanuks saanud vaimupuudega noortele. Samuti leiti, et riik võiks toetada ka eraalgatuse korras loodud noorte hoolekandeesutusi: kui noor elab seal kogu elu, siis ei saa seda asutust projektipõhiselt rahastada. Leiti, et haldusreform aitaks kaasa kliendi vajadustest lähtuva hoolekande arendamisele. Samas on võimalik teenuseid arendada ka omavalitsuste koostöös. Heaks näiteks on Viljandimaa omavalitsused, kes plaanivad arendada ühiselt laste asendushooldust. Uute teenuste osutamiseks tuleks koolitada spetsialiste. Ka sügava vaimupuudega laste vanemad vajavad koolitust, et oma laste arengut toetada, samuti infot teenuste kohta. Lapsevanemad pidasid väga oluliseks, et lapsel puude diagnoosimise korral pakutaks tema perele kohe psühholoogilist nõustamist. Varakult enne sündi diagnoositud puude korral peab vanematel jääma otsustusõigus, kas sünnitada raske puudega laps ja kas nad suudavad last ise hooldada ja kasvatada. Kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja peab suutma toetada peret asjaajamisel, pakkuda infot ja nõustamist. Arvati ka seda, et hoolekandeesutuste maine parandamiseks peaksid asutused ise edastama avalikkusele rohkem positiivset infot oma tegevusest.

Kõik vastuvõetud dokumendid, uudised, liikmeks astumise avalduste blanketid jm informatsioon on kättesaadavad ESTA kodulehel www.eswa.ee

Jõustused muudatused puudega inimeste toetuste määramisel

Alates 1. oktoobrist jõustus muudatus, mis puudutab puudega tööealiste inimeste puude raskusastme ja sotsiaaltoetuste määramist ning püsiva töövõimetus tuvastamise korda.

Katre Pall
sotsiaalminis-
teeriumi
hoolekande
osakonna hüvi-
tiste ja toetuste
poliitika juht

Kuni oktoobrini kehtis kõigile – nii lastele, tööealistele kui eakatele – puudega inimestele ühesugune puude raskusastme tuvastamise ja toetuste määramise kord. See tähendas sisuliselt seda, et puude raskusaste sõltus kõrvalabi vajaduse sagedusest ning toetuse suurus omakorda puude raskusastmest.

Alates 1. oktoobrist 2008 hakati puude raskusastet tööelisel inimesel tuvastama, lähtudes igapäevase tegutsemise ja ühiskonnaelus osalemise piirangute ulatusest:

- keskmine puue määratakse inimesele, kellel esineb igapäevaelus raskusi (nt jalaprotees ei võimalda pikka maad kõndida)
- raske puude korral on tegutsemine piiratud (ratastooliga ei ole võimalik kõikjale ligi pääseda)
- sügava puudega inimesel on tegutsemine täielikult takistatud (näiteks üldine halvatus).

Samas ei sõltu puudega tööelise inimese toetuse suurus enam puude raskusastmest, vaid kulutustest, mida inimene teeb puudest tingitud takistuste ületamiseks. Need puudest tingitud lisakulud tuvastatakse, lähtudes ekspertiisitaotluses ja terviseseisundi kirjelduses sisalduvast teabest. Sotsiaaltoetusega kompenseeritakse lisakulud osaliselt.

Ekspertiisitaotluse vorm tööelisele inimesele on muutunud senisest mahukamaks. Vormil on küsimused taotleja funktsionaal-

sete võimete kohta – kui hästi inimene näeb, kuuleb, kõneleb, liigub ja liigutab. Eraldi küsimused käsitlevad inimese argieluga hakkamasaamist (enese eest hoolitsemine ja majapidamistööd), tema elukeskkonda ja infrastruktuuri ning asutuste kättesaadavust, abivahendite või abistaja kasutamist ja nende efektiivsust. Lisaks ekspertiisitaotluses sisalduvale teabele võetakse arvesse arsti hinnang inimese funktsioonide kõrvalekalletele, ning selle põhjal määratakse puude raskusaste ning tehakse kindlaks puudest tingitud lisakulud. Lisakulude suurus on igal inimesel individuaalne, kuid sotsiaaltoetuse suurus jääb vahemikku 260–840 kr. Puude raskusastme taotlemisel lastele ja eakatele inimestele kasutatakse seni kehtinud vorme ning toetuse suurus vastab puude raskusastmele.

Püsiva töövõimetus ja puude raskusastme tuvastamiseks tuleb alates 1. oktoobrist 2008 kõigil taotlejatel pöörduda pensioniametisse. Inimene täidab ekspertiisitaotluse, teda võib selles abistada näiteks pensioniameti klienditeenindaja, lähedane või sotsiaaltöötaja. Ekspertiisitaotluse võib täita pensioniametis või saata kodus täidetud vorm pensioniametisse posti teel. Taotluse võib saata ka elektrooniliselt, kui see on digitaalselt allkirjastatud. Vorm on kättesaadav Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljel www.ensib.ee. Pensioniamet tellib terviseseisundi kirjelduse taotleja perearstilt või eriarstilt. Püsiva töövõimetus määramist taotlev inimene peab olema käinud arsti vastuvõtul viimase kolme kuu jooksul. Kui taotleja ei ole seda teinud, tuleb arsti vastuvõtul käia pensioniameti poolt kindlaks määratud aja jooksul, vastasel juhul võib pensioniamet menetluse lõpetada ja püsiva töövõimetus määramisest keelduda.

Pärnus ja Jõhvis piloteeritakse nõustamiskeskusi erivajadustega inimestele

Ingrid Joosep, projektijuht, sotsiaalministeerium, MSW

Hoolekandeteenuste arendamisel lähtutakse põhimõttest, et abivajajale tuleb osutada abi võimalikult elukoha lähedal ja lähtudes hinnatud vajadusest. Abivajajale peab olema kättesaadav ka nõustamine, mis toetab isiku toimetulekut tema eneseteadlikkuse ning toimetulekuoskuste arendamisega. Hetkel on Eestis nõustamisteenuse osutamine piirkonniti ebahühtlane, kohalike omavalitsuste erinevad arusaamad ei toeta kvaliteetse ja tulemusliku teenuse pakkumist. 2005./2006. a läbi viidud puuetega inimeste uuringu kohaselt pole erivajadustega inimestel piisavalt informatsiooni võimalikest argielu toetavatest toetustest ja teenustest. Puudub kvaliteetne nõustamisteenuste süsteem, samuti metoodilised materjalid ja spetsiaalse koolitusega nõustajad. Erivajadustega inimeste ning nende pereliikmete tööhõivet ning toimetulekut argieluga saab parandada kvaliteetse ja kättesaadava nõustamissüsteemi abil. Üldine toimetulekualane nõustamisteenus hõlmab mitmeid tegevusi, mis on suunatud erivajadustega inimeste võimetekohase toimetuleku ja ühiskonda sulandumise toetamisele.

Programm „Töölesaamist toetavad hoolekandemeetmed”

Euroopa Sotsiaalfondist finantseeritava programmi „Töölesaamist toetavad hoolekandemeetmed 2007–2009” üldeesmärk on suurendada erivajadustega inimeste ja nende pereliikmete tööhõivet. Programm on koostatud meetme „Töölesaamist toetavad hoolekandemeetmed“ raames, mis on üks osa inimressursi arendamise rakenduskava prioriteetsest suunast nr 3 „Pikk ja kvaliteetne tööelu“. Programmi viib ellu perioodil

1.09.2007–31.12.2009 sotsiaalministeeriumi hoolekande osakond ja selle üheks tegevuseks on füüsiliste, vaimsete või sotsiaalsete erivajadustega inimeste ja nende perede tarvis nõustamiskeskuste ellukutsumine.

Nõustamiskeskuste loomine Ida-Virumaal ja Pärnumaal

2008.–2009. a katsetatakse erivajadustega inimeste ja nende perede nõustamiskeskusi Jõhvis ja Pärnus. Maakondlikud teavitamis- ja nõustamiskeskused (edaspidi nõustamiskeskused):

- koondavad ja jagavad igakülgset teavet, abistamaks erivajadustega inimesi ja neid ümbritsevat võrgustikku
- pakuvad erivajadustega inimestele ja nende peredele nõu ja nõustamisteenuseid (sotsiaalnõustamine, psühholoogiline nõustamine, perenõustamine, võlanõustamine), toetamaks erivajadustega inimeste ning nende perede tööhõive suurendamist ja seeläbi toimetuleku parandamist
- koondavad ja edastavad infot maakonna vajaduste kohta, olles koostööpartneriks kohalikele omavalitsustele nõustamisteenuste kvaliteedi ja kättesaadavuse parandamisel
- teevad koostööd teiste sektoritega ja teenuste pakkujatega, et kujundada Ida-Virumaal ja Pärnumaal toimiv maakondlik nõustamisvõrgustik.

Nõustamiskeskuste otsene sihtgrupp on füüsiliste, vaimsete või sotsiaalsete erivajadustega inimesed ja nende pered. Erilist tähelepanu pööratakse puudega inimestele, sh puudega lastele ja nende peredele. Puude määratlemisel lähtutakse ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioonis sätestatud, mille kohaselt puue on ajas muutuv mõiste ning see on vaegustega isikute ning suhtu-

muslike ja keskkondlike takistuste vastasmõju tagajärg, mis takistab nende isikute täielikku ja tõhusat osalemist ühiskonnaelus teistega võrdsetel alustel. Seega otsustab puude olemasolu üle sihtgrupi liige ise. Kaudseks sihtgrupiks on võrgustiku võimalikud liikmed – teenusepakkujad, kohalikud omavalitsused, puuetega inimeste organisatsioonid jne.

Nõustamiskeskustes pakutakse sotsiaal-nõustamist nii individuaalselt, telefoni teel kui ka veebilehe kaudu. Sotsiaal-nõustamise käigus selgitatakse koos kliendiga välja edasise nõustamise vajadus. Projekti vältel on sihtgrupi liikmel võimalik saada omal valikul selliseid nõustamisteenuseid nagu psühholoogiline nõustamine, perenõustamine ja/või võlanõustamine kogumahus kuni kuus tundi aastas alates esmapöörumisest.

Mis eristab nõustamiskeskusi teistest teenusepakkujatest

Nõustamiskeskused ei dubleeri Töötururameti aktiivseid tööturumeetmeid (töövahendus, tööharjutus, karjäärinõustamine jt). Nõustamiskeskused teevad koostööd teiste asutustega selleks, et nõustamise toimel nõustatud inimesed ka tööle rakenduksid või nende konkurentsivõime tööturul suureneks. Nõustamiskeskuste sotsiaalteenused toetavad ja motiveerivad töölerakendumist, sest nõustamise käigus käsitletakse ka töötamist kui elu ja igapäevase toimetuleku ühte olulisemat osa.

Nõustamiskeskuse sihtgrupp ja pakutavad teenused erinevad ka haridus- ja teadusministeeriumi karjäärinõustamise keskustest. Nõustamiskeskused peavad kujunema maakonna:

- kompetentsikeskusteks, kust on võimalik saada igasugust nõu, abi ja teenuseid erivajadusega inimeste aitamiseks
- teavituskeskusteks, kuhu koondub kõikvõimalik info abistamiseks erivajadusega inimest ja teda ümbritsevat võrgustikku, seejuures ära kasutades juba olemasolevaid organisatsioone ja puuetega inimeste organisatsioonide pädevust
- koostööpartneriteks eri ametitele ja institutsioonidele.

Projekti oodatavad tulemused

- Nõustamiskeskuse mudel on välja töötatud ning katsetatud Ida-Virumaal ja Pärnumaal, nendes piirkondades on erivajadustega inimestele ja nende peredele vajalikud sotsiaalteenused kättesaadavad.
- Piirkonnas kättesaadavad sotsiaalteenused on kaardistatud ja nõuetekohaselt kirjeldatud ning sõnastatud on ka kvaliteedinõuded.
- Infomaterjalid on kättesaadavad.
- Loodud on nõustamiskeskuste ühine veebilehekül.
- On loodud alus nõustamiskeskuse mudeli rakendamiseks teistes maakondades.
- Töölesaamist toetavaid teenuseid on osutatud kokku 1000 isikule ja nende teenuste abil tööle rakendunud inimeste osakaal kõigist teenuseid saanutest on 10% ehk 100 inimest. See tähendab, et nii Ida-Virumaa kui ka Pärnumaa maakondlikus teavitamis- ja nõustamiskeskuses on nõustatud kummaski vähemalt 500 inimest, kellest on tööle rakendunud 10% ehk 50 inimest.

Sotsiaalministeerium otsis pakkujaid nõustamiskeskuste käivitamiseks Jõhvis ja Pärnus ajavahemikul 14.08.–11.09.2008. Õigeaegselt laekus konkursile neli pakkumist. Ida-Virumaa maakondliku teavitamis- ja nõustamiskeskuse projekti rakendajaks valiti OÜ Corrigo. Pärnumaa maakondliku teavitamis- ja nõustamiskeskuse projekti rakendajaks valiti MTÜ Eesti Abikeskused, Pärnu Erivajadustega Inimeste Rehabilitatsioonikeskus, Arstlik Perenõuandla OÜ, MTÜ Abitelefonid ja MTÜ Pro Civitas ühine pakkumine.

Maakondliku teavitamis- ja nõustamiskeskuse kontseptsioon on kättesaadav sotsiaalministeeriumi kodulehel aadressil www.sm.ee. Programmiga saab tutvuda Euroopa Sotsiaalfond Eestis kodulehel aadressil: <http://www2.sm.ee/esf2007/index.php?id=1>

Innovaatilisi lahendusi hoolekandes

30. septembril toimus Viljandi Pärimusmuusika Aidas sotsiaalministeeriumi korraldatud konverents „Innovatsioonid hoolekandes”, kus arutati hoolekande rolli muutuvast ühiskonnas ja prioriteetseid arengusuundi ning tutvustati ideid edukatest ettevõtmistest hoolekandes.

Praxise analüütik **Andres Võrk** tõi oma ettekandes välja rida sotsiaalmajanduslikke näitajaid, mis hoolekannet lühemas või pikemas perspektiivis mõjutavad: majanduskasvu kiire kukkumine ja töötuse kasv, püsivalt kõrge ebavõrdsuse tase ühiskonnas, sotsiaalkaitse kulude madal osakaal SKPs, vilets tervis, eakate osakaalu suurenemine rahvastikus ja tööaeglaste arvu vähenemine. Võib järeldada, et hoolekande teenust potentsiaalselt vajavate inimeste osakaal tulevikus suureneb, teenuseosutajate arv aga väheneb. Kuna sotsiaalvaldkonda ei tule avalikku sektori raha juurde ilma maksukoormuse tõstmiseta, siis paremaid ja rohkem teenuseid tuleb püüda pakkuda ressursse efektiivselt kasutades.

Piia Tammpuu sotsiaalministeeriumist analüüsis kohalike omavalitsuste sotsiaalkaitse kulutuste suundumusi 2004.–2007. a. Kuigi KOVide sotsiaalkaitse kulutused on seni iga aastaga kasvanud, siis nende osakaal KOVide kogukuludest on pigem vähenenud. Kõige suurema osa KOVide kulutustest moodustab eakate sotsiaalkaitse, mille järele vajadus tulevikus veelgi kasvab. Kuna täiendavat raha on raske leida, siis tuleb otsida teenuste pakkumiseks innovaatilisi lahendusi.

Ekspertide diskussioonist jäi kõlama kulutuste mõõtmise vajadus. **Marju Lauristin** soovitas ära kasutada vabatahtlike potentsiaali kogukonna hüvanguks ning pakkuda eakatele võimalust ümber õppida hoolekandetöötajateks. Iga otsuse puhul tuleb hinnata, kuidas see mõjutab inimeste elukvaliteeti. **Jüri Kõre** rõhutas, et ei vasta tõele, nagu sotsiaalkaitse investeeringud oleks midagi elukauget. Nad võivad olla vägagi praktilised. Sotsiaaltöötajate roll muutub praeguses majanduslikus olukorras tähtsamaks. **Lauri Leppik** võrdles 15 aasta jooksul üles ehitatud hoolekandesüsteemi kleidiga, mis peab naise seljas hästi istuma. Ühiskonna vanemise ja linnastumise tingimustes muutub küsitavaks, kas traditsiooniline solidaarsusmudel, mille kohaselt iga vald peab hoolitsema oma eakate ja puuetega inimeste eest, kannab välja. **Ingrid Danilov**'i sõnul oleme hoolekande arendamisega kaugele jõudnud, aeg on kokku leppida standardites, mis on elamisväärne elu. Riigi eraldiste vähendamine ja vajadus teisi valdkondi toetada võivad tähendada seda, et omavalitsuste sotsiaalkaitsekulud lähiajal enam ei tõuse. **Astrid Ojasoon** tõi välja, et oluline on ennetustöö ning toetuste ja teenuste vastavus sihtgrupi vajadustele. **Terje Kross** õhutas noori juba täna mõtlema sellele, kuidas endale turvaline vanaduspõlv kindlustada. **Riho Rahuoja** hindas hoolekande väljavaateid küllaltki heaks: alati ei ole küsimus rahas, kui leiduks vaid häid mõtteid ja töötajad oleks valmis koostööks.

Lühiettekandega sotsiaalteenuste arendamisest Soomes esines **Martti Läteenen**. **Aleksander Ljudvig** tutvustas Narva kogemust uute sotsiaalteenuste arendamisel. **Etti Kakarov** Kohtla vallas rääkis, kuidas väike vald püüab kõiki vanuserühmi vajalike teenustega kindlustada. **Pille Vaiksaar** tutvustas Viljandimaal kohalike omavalitsuste plaani moodustada ühine sihtasutus Perekodu lastehoolekande teenuste pakkumiseks. **Maarja Mändmaa** rääkis, kuidas kavandab oma tegevust mitme hoolekandeesutuse liitmisega moodustatud äriettevõtte AS Hoolekandeteenused. **Meelis Zujev** demonstreeris uue sotsiaalinfosüsteemi STAR kasutamist.

Päeva lõpus külastati mitut edukat hoolekandeesutust Viljandimaal. Tutvustati AS Hoolekandeteenused Karula kodu uusi peremaju psüühiliste erivajadustega täiskasvanutele. Karulas toimunud arutelu käigus tõstatasid sotsiaaltöö juhid väga terava probleemina täiskasvanute eestkoste küsimuse. Viljandi Lasteabi- ja Sotsiaalkeskuses vaadati, kui võrd mitmekülgset on võimalik aidata sügava puudega last ja tema perekonda. Inkeri päevakeskus tutvustas oma head tööd eakate inimeste aktiivsuse ja ühiskonnas osalemise toetamiseks. Toimus ka töötuba teaduse ja hoolekande praktika lähendamise võimalustest.

Konverentsil oli üle 200 osavõtja, peamiselt kohalike omavalitsuste juhid ja kohalike omavalitsuste sotsiaaltöö juhid, riigiametnikud ja riigikogu saadikud.

Esmaseks võlanõustamiseks võib pöörduda ohvriabitöötaja poole

Silver Tigane, Sotsiaalkindlustusamet

Ohvriabi osakonna töötajad ja vabatahtlikud sõitsid selle aasta 31. juulil Võrumaa Haanjamehe tallu, et kahe päeva jooksul suvekoolis tarkust taga nõuda. Erinevalt teistest Sotsiaalkindlustusameti osakondadest teeme meie oma igapäevatööd maakondades. Seetõttu pakub ohvriabitöötajate suvine kokkusaamine hea võimaluse kolleegidega mõtteid vahetada, vastastikku ja üheskoos uusi teadmisi omandada ning pärast koolitundide lõppu ühiselt aega veeta.

Riiklikku ohvriabiteenust osutatakse kõigis maakondades füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalda ohvritele. Lisaks vägivalda ohvritele saavad ohvriabitöötajatelt nõuandeid ja abi asjaajamises inimesed, kellele on osaks saanud halb kohtlemine või hoolimatu suhtumine. Suur osa meie poole pöördunudest on kogenud lähisuhtevägivalda. Kuid mured, mis toovad inimese ohvriabikeskusesse, võivad olla vägagi eriilmelised, olgu siis tegemist õnnetusjuhtumiga, koolikiusamisega, arusaamatustega pereliikmete omavahelises suhtlemises, raskustega oma kohustuste täitmisel.

Viimasel ajal on saagenenud juhtumid, kus ohvriabitöötajate poole pöörduvad abi saamiseks inimesed, kellel on tekkinud raskusi laenu tagasimaksmisega. Paraku jääb võlg võõra omaks ka majanduslanguse perioodil ja siis on hea nõuanne koos mõistva suhtumisega igati tere-tulnud. Seetõttu oligi ohvriabi osakonna selle aasta suvekooli põhiteemaks maksekohustuste täitmine. Esmaseks võlanõustamiseks jagas meile teadmisi kohtutäitur Mati Kadak. Lektor kinnitas, et võlad ja makseraskused on väga paljude Eesti inimeste igapäevase elu lahutamatu osa. Sellest räägib fakt, et iga seitsmenda Eesti elaniku suhtes viiakse läbi sundtäitemenetlus. Meeste hulgas on võlgnike osakaal suurem, sest 78% võlgnikest moodustavad mehed. Võlgniku keskmine vanus on 38 aastat ning enamasti seisneb tema probleemide põhjus pigem õiguskuulekuses ja suhtumises kui maksejõuetuses.

Oma ala hea asjatundjana selgitas Mati Kadak täitemenetluse olemust ja selle läbiviimise korda, sidudes seadusesätteid näidetega oma ulatuslikust praktikast. Aabitsatõena toonitas lektor vajadust enne (laenu)lepingule allakirjutamist kõiki lepingupunkte tähelepanelikult lugeda ja nende üle järele mõtelda. See soovitus kehtib laenuvõtja, aga samavõrd ka käendaja kohta, sest sageli on käendaja kergekäeliselt antud allkiri viinud teda suurtesse majandusraskustesse. Kohtutäitur Mati Kadak kinnitas, et esmane sõnum võlgnikule peab olema:

- ära pööra oma probleemide eest peitu, sest need ei kao kuhugi
- tegutse ise aktiivselt, otsi abi ja nõuandeid
- võta ühendust laenuandjaga ja võlgade sissenõudjaga.

Seejuures on võlgnikul võimalik esitada taotlus kohtutäiturile; keerukatel juhtudel peaks aga pöörduma kohtusse, sest näiteks mõistusevastasel kõrgeid intressimäärasid on kohtupraktikas vähendatud. Suvekoolist saadud tarkusega tunneme nüüd ka meie ohvriabitöös ennast kindlamalt majanduslikesse raskustesse sattunud juhendamisel ja neile asjalike soovitude andmisel. Kõrvuti koolitusel omandatud teadmistega saime ohvrite aitamiseks lisajõudu suhtlemisest heade kolleegidega. Ohvriabi poole pöördujate probleemid on igal inimesel erinäolised, kuid abistajate jaoks on neis sageli paljugi sarnast. Seetõttu on teiste kogemustest alati midagi õppida. Koolipäevale järgnenud positiivsed muljed Eesti kõrgeima tipu taasvallutamisel ja ühine grilliõhtu panid suvekoolile meeldiva punkti.

Liiklusõnnetusse sattunud noored kohtusid laagris

Liiklusohvrite Toetusfond korraldas pilootprojektina kaks suvelaagrit liiklusõnnetuses kannatanud lastele ja noortele. Juuli lõpul – augusti algul kogunesid Põlvamaale Karaskisse 11–18-aastased liiklusohvritest noored ning kuni 11-aastased lapsed koos vanematega. Noorim laagrioline oli alla 3-aastane tüdruk.

Reet Kukk, SA Liiklusohvrite Toetusfondi tegevjuht tel 5395 4694, reet.kukk@lotf.ee

Laager viidi läbi kahes etapis. Laagri üheaegset korraldamist piiras vanusevahe ja erinevad abi andmise meetodid lastele ja noorukitele. Korraldati vanusele sobivaid tegevusi psühholoogi, sporditreeneri ja sotsiaalpedagoogi juhendamisel. Mõlemas laagris töötas liiklusohvritega pikaajalise kriisitöö kogemusega kriisipsühholoog Tiina Naarits, kes toetas laagri ideed algusest peale. Tema sõnul on liiklusavariis kannatanud peredel tihti psühholoogiline kriis läbi töötamata ja üldjuhul vanemad ei mõista laste kriisreaktsioone, mis võivad avalduda enesesse tõmbumises või siis tõrksas või agressiivses käitumises. Laagri üks eesmärke oligi aidata mõista endaga toimuvat ja õppida seda väljendama oma lähedastele nii, et oleks tagatud vastastikune toetus, mitte eemaldumine.

Laagris oli tähtsal kohal noorte omalooming, mille põhjal oli võimalik anda õnnetusse sattunule tagasisidet tema psüühikas toimuvast. Pingete maandamiseks korraldati ekskursioone, lõkkeõhtuid, sportlikku tegevust. Lastega kaasa tulnud vanematele oli oluline spetsiaalne kriisipsühholoogia alane rühmatöö. Põhiline tähelepanu keskendus traumakriisile ja sellest väljatulekule. Inimese mälu ei ole vaja kustutada, mälestust võib võtta ka kui kogemust. Ei saa jääda pidama varasemasse ellu, vaid tuleb jõuda elu uue tõlgenduseni. Trauma on läbi, kui suudame asjadest rääkida valuta. Täna sel päeval on riiklikult korraldatud traumajärgne abi suuremalt jaolt meditsiini-

line, kuid vaja on ka süsteemset sotsiaalset ja psühholoogilist rehabilitatsiooni elukvaliteedi taastamiseks pärast liiklusõnnetust. Eriti oluline on see lastele ja noortele, kelle sotsiaalne kogemus on alles vähene.

Tagasisidest laagris viibinutega võib järeldada, et liiklusõnnetusega lähedalt kokku puutunud inimestele oli laager vajalik. See tõi nad välja oma igapäevase elu rutiinist, aitas paremini mõista enda sees toimuvat ja meeldivalt vaba aega sisustada. Olulisel kohal oli suhtlemine sama kogemusega kaaslasega. Perelaagris osalenud Pille ütles laagri kohta, et emadel oli võimalus mõelda ka endale ja saada veidi puhkust. Noorte mõtteid annab edasi Gerda kokkuvõtte, kes arvas, et laagris oli, kellega koos rääkida õnnetusest. Samuti arvas ta, et võiks toimuda korduslaager, kus vaadatakse, kuidas noored on oma eluga edasi läinud ja kas laagrist on olnud neile edasises elus abi. Korduslaagrit oodatakse poole aasta või aasta pärast.

Laagrite ettevalmistusaeg on üpris pikk, seetõttu kui mõni selle kirjutise lugeja teab noort inimest või peret, kellele sellist laagrit oleks vaja, siis on meiega võimalik kontaktteruda telefoni või meili teel. On võimalus, et eraldi laager korraldatakse ka 18–27 aastastele noortele.

Laagriliste nimel annan edasi ajas kustumatu tänu kõigile laagri korraldajatele ja toetajatele. Liiklusohvrite Toetusfond ütleb aitäh järgmistele sponsoritele: Büroomaailm, Kaupmees ja Ko, Üvic, Maanteemuuseum, Amserv Auto, Silberauto ja Signal, kelle toetusel laager palju juurde võitis. Suur tänu ka hasartmängumaksu nõukogule ning Eesti Liikumispuudega Inimeste Liidule.

ProMenPol: poliitika, teaduse ja praktika ühendamine vaimse tervise edendamiseks ja kaitseks

Lauraliisa Heidmets, Merike Sisask ja Airi Värnik
Eesti-Rootsi Vaimse Tervise ja Suitsidoloogia Instituut (ERSI),
Tallinna Ülikool

Vaimne tervis on üldise tervise lahutamatu osa ning seda mõjutavad mitmed tegurid: elukvaliteet, toimetulek, kultuurikeskkond, ühiskondlikud protsessid, hoiakud ja suhted. Vaimne tervis on keskne ressurss nii inim-, sotsiaalse- kui ka majandusliku kapitali seisukohalt (WHO 2005), olles seega nii individuaalse kui ühiskondliku heaolu determinant. Maaailma Terviseorganisatsioon kirjeldab vaimset tervist kui heaoluseisundit, kus inimene realiseerib oma võimeid, saab hakkama igapäevase elu pingetega, suudab töötada tootlikult ja tulemusrikkalt ning on võimeline andma oma panuse ühiskonna heaks (*Promoting mental health...* 2004). Vaimse tervise kaitsmine ja säilitamine ei ole vaid tervishoiusüsteemi ülesanne, sest vaimne tervis on tihedalt seotud nii töö kui eraeluga. Vaimse tervise edendamine kui investering olevikku ja tulevikku on kujunenud Euroopa Liidu ja mitmete teiste riikide prioriteediks.

Euroopa Komisjoni 6. raamprogrammi projekt ProMenPol (kestus 2007–2009) on akronüüm täisnimest „Vaimse tervise edendamine ja kaitsmine: poliitika toetamine uurimuste, kaasaegsete lähenemiste ja praktika integratsiooni kaudu (*Promoting and protecting mental health – supporting policy through integration of research, current approaches and practice*). ProMenPol projekti viib ellu kaheksa Euroopa riiki (Saksamaa, Iirimaa, Holland, Austria, Kreeka, Eesti, Soome ja Belgia), projekti partner Eestis on Eesti-Rootsi Vaimse Tervise ja Suitsidoloogia Instituut (ERSI) sotsiaalministeeriumi kaasfinantseerimisel.

Mida projekt ProMenPol meile annab

Vaimse tervise häiretega on seotud mitmed probleemid ja mahukad kulutused, mis prognooside kohaselt suurenevad järgmise 15 aasta jooksul veelgi (*The World Health Report...* 2001, *The European...* 2003, Levi 2002). ProMenPol on suunatud vaimse tervise tagamisele, kaitsmisele ja säilitamisele kogu inimese elukaare vältel: lastel ja noorukitel koolides, tööealisel elanikkonnal töökohtades ning eakatel hooldekodudes ja päevakeskustes. Selleks analüüsitakse vaimse tervise edendamise ja kaitsmise tõendus põhisust, levitatakse saadud tulemusi kergesti käsitletavates nn tööriistakomplektides ning soodustatakse parimate praktikate kasutuselevõttu nn tööriistakastide komplekteerimise ning poliitika kujundamise teel. Projekt on loonud tasuta, süsteemse ja kergesti käsitletava interaktiivse veebikeskkonna (www.mentalhealthpromotion.net).

¹ Vaimne tervis ei tähenda pelgalt häirete puudumist, vaid tähistab positiivset vaimse tervise seisundit: valdavalt positiivseid tundeid, oma emotsioonidega kontaktis olemist, adekvaatset enesehinnangut, kontrolli oma elu üle, võimet luua ja säilitada häid inimsuhteid, elu tajumist tähendusriikka ja mõtestatuna ning usku oma tegudesse. Samuti võimet tulla toime vastuoludega ning vältida kokkuvõtteid ja erinevaid terviseprobleeme keerulistes elusituatsioonides.

Projekti missioon on pakkuda toetavat veebipõhist kogukonda, mille liikmed astuvad avatud dialoogi, suurendavad üksteise ja laiema avalikkuse teadlikkust vaimse tervise edendamisest ning suunavad huvilisi heade praktikate juurde nii projekti kestel kui ka sellele järgneval perioodil. Veebilehe üks olulisemaid väljundeid on ProMenPol andmebaas vaimse tervise edendamise ja kaitsmise tööriistadega. Andmebaasis sisaldub vastavalt instrumendi päritoluriigile tööriistu inglise, saksa, soome, eesti, kreeka ja hollandi keeles. Hetkeseisuga on pidevalt arenevas ja täienevas andmebaasis 364 vaimse tervise edendamise ja kaitsmise instrumendi: 155 koolidele, 100 töökohtadele ja 109 eakate hooldusasutustele. Andmebaasi kõik tööriistad on kokkulepitud viisil kodeeritud, kasutades selleks rahvusvahelist funktsioneerimisvõime, vaeguste ja tervise klassifikatsiooni (RFK) (ICF: *International Classification of Functioning, Health and Disability*) ja terviseedenduse mudelit (*Health Promotion Model*). Veebilehel registreerunud kasutajatel on juhendi abil võimalus ka ise instrumente lisada.

Andmebaasi kõrvale on sihtrühmade kaupa loodud parimateks hinnatud vaimse tervise edendamise ja kaitsmise „tööriistakomplektid“. Lisaks neile leidub veebilehel kasulikke viiteid erinevatele publikatsioonidele, veebilehtedele, sündmustele, konverentsidele. Samuti on võimalus lugeda uudiseid ning tellida ProMenPol uudiskirja, esitada küsimusi ning võtta osa foorumite aruteludest.

ProMenPol'i üheks võtmeteguriks on praktika, poliitika ja teaduse integreerimine. Selleks korraldab ProMenPol iga-aastaseid praktikute ja poliitikute konverentse ning seminare, andes sellega võimaluse praktikale toetava poliitika kujundamiseks ja vastupidi. Projekti teine oluline võtmetegur on tõendus põhine lähenemine, milleks viiakse läbi mitmeid pilootprojekte. Praegu töös olevaid pilootprojekte on kolme liiki:

- 1) ProMenPol *online*-andmebaasi testimine ja hindamine, mille abil dokumenteeritakse tööriistakomplekti kasulikkust, funktsionaalsust ja praktilisust
- 2) lisaks sellele ühe või enama tööriista valimine ja oma organisatsioonis rakendamine ning selle kasulikkuse ja praktilisuse hindamine;
- 3) juba kasutusel oleva vaimse tervise edendamise instrumendi rakendamise kulgemisest, kasulikkusest ja praktilisusest ülevaate andmine.

Pilootprojektides osalemine ei panusta vaid ProMenPol andmebaasi ja tööriistakomplektide arengusse, vaid on ka aluseks poliitikute informeerimisel valdkonna peamistest kitsaskohtadest, probleemidest ning vajalikest muudatustest. Konkreetse pilootprojekti valik on vaba ning vajadusel ja/või soovil osutab ProMenPol'i meeskond pilootprojekti läbiviijatele abi ja toetust peamiselt e-foorumite kaudu. Foorumites saab küsimusi esitada, diskuteerida ja optimaalse lahendi leidmisel kaasa lüüa. Hetkeseisuga on ProMenPol'i veebilehel neli foorumit: üks iga sihtgrupi kohta (koolid, töökohad, eakate hooldusasutused) ning neljas äsja vastuvõetud Euroopa vaimse tervise pakti (*European Mental Health Pact*) kohta.

Milleks Eestile ProMenPol

Eesti elanike vaimne tervis on eri uuringute andmetel halvemas seisus kui teiste Lääne- ja Põhja-Euroopa riikide elanikel (Sotsiaalministeerium 2008). Nii meestel kui naistel moodustavad psühhiaatrilised haigused 10% kogu haiguskoormusest (MTÜ Tervishoiuselts 2005) ning enneaegsete surmade ja haigestumise tõttu kaotatakse enam kui 300 000 täisväärtuslikku eluaastat (Lai jt 2005). Eesti vaimse tervise alusdokument (Praxis 2002), mis juba kuus aastat vastuvõtmist ootab, toob vaimse tervise peamiste probleemidena välja psüühikahäirete sagenemise, noorenemise ning nende prognoositava kasvu; jätkuvalt kõrge suitsidaalsuse; sõltuvushäirete suure hulga, sagenemise ja noorenemise; teenuste madala ja ebaühtlase kvaliteedi koos kehva kättesaadavuse ja puuduliku õiguskaitse süsteemiga;

teenuste süsteemikesksuse, puuduliku koordineerituse, alafinantseerimise ja raha ebaefektiivse kasutamise.

Laste ja noorukite probleemistik seisneb järgnevas (Praxis 2002): kuigi laste vaimse tervise probleemid sagenevad, on nende äratundmine võrreldes täiskasvanutega veelgi vähem arenenud, mistõttu ennetav tegevus on puudulik ning abi hilineb; kasvavad pere- ja koolivägivallaga seotud vaimse tervise probleemid (Pettai 2001, Pilli 2001) ning narkomaania. Läänemaal läbi viidud uuring kinnitab kooliõpilaste probleemset vaimset seisundit. (Danilov 2003). Tööelise elanikkonna spetsiifilised probleemid on üldine psüühiline stress, sagenevad meeleoluhäired, depressioon ning ärevushäired (Aluoja jt 2001). Psüühika- ja käitumishäired on Eestis püsiva töövõimetuse tekkimise põhjusena teisel kohal (Sotsiaalministeeriumi haldusala... 2001). Eesti eakatele on võrreldes teiste Euroopa riikidega iseloomulik dementsuse ja depressiivsuse väga suur esinemissagedus, kuid asjakohased teenused on välja arendamata. Samuti on eakate võimalused aktiivseks tegevuseks ja ühiskonnas osalemiseks piiratud, mis viib sageli tõrjutuse, abituse, väärtusetuse ning üksindustundeni ja eluga rahulolematuseni (Praxis 2002). Eesti elanikkonna vaimse tervise seisundi indikaatorid viitavad selgelt vajadusele midagi ette võtta, seda nii indiviidi kui terve ühiskonna heaolu huvides.

Miks osaleda ProMenPol pilootprojektides

Iga ProMenPol'i pilootprojekt annab olulise panuse elanikkonna vaimse tervise edendamisse mitte üksnes Eestis ja Euroopas. ProMenPol'i veebilehe külastatavuse uurimisel selgus, et külastatavus on hea ning külastajad pärit paljudest maadest: ülekaalukalt on külastusi tehtud Ameerika Ühendriikidest, aga ka Aasia ja Aafrika riikidest.

Praktikud saavad ehk kõige rohkem kasu nendest pilootprojektidest, kus lisaks andmebaasi hindamisele tööriista ProMenPol meeskonna toetusel ja juhendamisel ka rakendatakse. Kõik pilootprojektides osalenud on oodatud ProMenPol'i järgmise aasta konverentsile Berliinis, kusjuures osavõtukulud kaetakse projekti arvelt.

Vaimse tervise edendamise ja kaitsmise instrumente, mille vahel valida, on mitmesuguseid: on käsiraamatuid, küsimustikke, programme ja projekte nii üksikindiviidile, riskirühmadele, organisatsioonile kui laiema avalikkuse tarvis. Eestikeelsete instrumentide valik on küll piisut piiratud, ent mitte olematu. Võõrkeelte valdaja võimalused on siiski paremad.

Lõpetuseks

Euroopa Komisjoni projekt ProMenPol on oluline ressurss vaimse tervise edendamisel. Projekt seob poliitika kujundamise praktikaga, sisaldades seega alt-üles osalusprotsessi rohujuuresandil. Praktikute arvamuste ja hinnangutega arvestamine, koostöö ning teaduspõhisus loovad head eeldused efektiivsete tööriistakomplektide koostamiseks. Lootes leida neid, kellel on soovi vaimse tervise edendamisele kaasa aidata, ootab ProMenPol meeskond kõiki huvilisi osalema pilootprojektides.

Kasutatud kirjandus

World Health Organization (2005). Mental Health Declaration for Europe, Facing the Challenges, Building Solutions, (arising from the WHO European Ministerial Conference on Mental Health, 12–15 Jan 05, Helsinki), Geneva.

Promoting Mental Health: concepts, emergency evidence, practice: summary report / a report from the World Health Organization, Department of Mental Health and Substance Abuse in collaboration with the Victorian Health Promotion Foundation (VicHealth) and the University of Melbourne (2004). Geneva: World Health Organization.

www.who.int/mental_health/evidence/en/promoting_mhh.pdf (14.10.08)

The World Health Report: Mental health; new understanding, new hope (2001). Geneva: World Health Organization. www.who.int/whr/2001/en/ (14.10.08)

The European Opinion Research Group. (2003). The mental health status of the European population. European Commission.

Levi, L. (2002). Spice of life or kiss of death? Working on stress, 5:11–13 Luxembourg, European Commission.

Sotsiaalministeerium (2008). Vaimne tervis. www.sm.ee/est/pages/goproweb0012. (30.09.08)

MTÜ Tervishoiuselts (2005). Vaimse tervise interventsioonide majanduslik kulutõhususe hindamine. MTÜ Tervishoiuselts, Tallinn.

Lai T, Vals K, Kiivet R. (2005). Suremusest ja haigestumisest põhjustatud tervisekadu Eestis. *Eesti Arst* nr 7

PRAXIS (2002). Eesti Vaimse Tervise Alusdokument. Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Pettai, I. (2001). Perevägivalda uuringu tulemustest Eestis. *Sotsiaaltöö* nr 6.

Pilli, E. (2001). Laps sekulaarse ja sakraalse pingevaljas. Kodu osast selles. Rahvusvahelise konverentsi "Ühiskond, kirik ja religioonisotsioloogilised uuringud" kogumik. Tartu

Danilov, I. (2003). Projekt „Suitsidaalse käitumise preventatsioon Läänemaal aastatel 1996–1997“. Eesti-Rootsi Suitsidoloogia Instituudi 10. aastapäeva artiklite kogumikus. *Suitsidiuuringud*. Tallinn.

Aluoja, A., Shlik, J., Vasar, V. (2001). Symptoms of Depression and anxiety in Estonia: prevalence, coexistence and relationship to the quality of life. *Eesti Arst* lisa 3/2001.

Sotsiaalministeeriumi haldusala arvudes (2001). Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Kui tunned huvi ProMenPol pilootprojekti läbiviimise vastu Eestis, pöördu lisainfo saamiseks ProMenPol veebilehele aadressil:

www.mentalhealthpromotion.net

või projekti kontaktisikute poole Eestis:

Lauraliisa Heidmets

Lauraliisa.heidmets@mail.ee

tel 5566 9946

651 6550

Merike Sisask

merike.sisask@neti.ee

tel 516 6543

651 6550

Käsiraamat dementsete haigete hooldajale (2008) Eesti Alzheimeri Tõve Ühing.

Dementsus on enamikul juhtudel aeglane või järkjärguline vaimse võimekuse kaotus. Sellest annavad märku mälu ja mõtlemisvõime vähenemine, varasemate käepäraste oskuste kahanemine, süvenev isiksuse muutus kuni selle hääbumiseni ja käitumishäired. Igapäevaselt demetseset lähedast hooldavatele inimestele langeb suur koormus.

Raamatu eesmärgiks on neid veidigi sõnaga aidata. Saab infot selle kohta, mis on dementsus ja mis seda põhjustab,

milliste ravimitega saab haiguse kulgu pidurdada; kuidas toimida, kui inimesel on lisaks dementsusele teisigi haigusi; millised on hoolekande võimalused omastehooldaja toetamiseks; kuidas seada teovõimetule inimesele eestkoste ning kuidas lahendada mitmesuguseid hooldamisel ja dementsse haigega suhtlemisel esinevaid probleeme. Autorid Ülla Linnamägi, Mark Braschinsky, Kai Saks, Eve Võrk ja Terje Lääts. Info: Eve.Vork@swcenter.ee

Tõrjumisest kaasamiseni

Maaris Kameneva, Külli Mäe
Tallinna Vaimse Tervise Keskus

6.–10. oktoobrini tähistasime taas juba traditsiooniliseks saanud vaimse tervise nädalat. Rahvusvaheline vaimse tervise päev on 10. oktoober. Esmakordselt tähistati seda aastal 1992, seega on käesoleva aasta vaimse tervise päev juba järjekorras kuueteistkümnnes.

Vaimse tervise nädala eesmärk on panna inimesi rohkem mõtlema oma vaimsele heaolule. Ei ole tervist ilma vaimse terviseta! On ju just vaimne tervis meie üldise heaolu alus. Hea vaimse tervise tunnuseid on palju, kuid eelkõige on nendeks võime suhelda, võime väljendada tundeid, hästi arenenud identiteet, samuti võime töötada ja osaleda ühiskonna elus.

Vaimse tervise nädala selle aasta juhtideeks oleme valinud tõrjumisest kaasamiseni. Tahame toetada psüühikahäirega inimesi neid igati ühiskonda kaasates. Väga oluline on psühhosotsiaalne rehabilitatsioon ja tööturule naasmine.

Vaimne tervis kui tervise lahutamatu osa

Kõikvõimalikke vaimse tervise häireid esineb ligi 12% maailma rahvastikust, st umbes 450 miljonil inimesel, kellel on vaimse tervise probleeme ja kes mingil ajahetkel vajavad ravi. (*World Federation for Mental Health*). On tõsiasi, et vaimse tervise teemad, teenused ja kampaaniad ei ole leidnud maailmas ja Eestis aastate jooksul sama suurt kõlapinda kui muud terviseiga seotud teemad. Ühiskonnale oluliste otsuste tegemisel pööratakse vaimsele tervisele sageli vähem tähelepanu kui kehalisele. Probleemi tõsidusest annab märku rida näiteid viimasel ajal Eestis toimunud: psühhiaatrilise abi kättesaadavus on vähenenud, Tallinna Lastehaigla laste vaimse tervise keskus jäi rahalise toetuseta, toetatud elamise teenus psüühikahäirega inimestele ei ole kättesaadav kõigile jne.

Eestis on psüühika- ja käitumishäired töövõimetuse põhjusena teisel kohal. (Sotsiaalministeeriumi haldusala arvudes 2001). Kui abi toetavate teenuste näol ei jõua õigel ajal psüühilise probleemiga inimeseni, siis võib kahju olla korvamatu. Järjekordselt langeb ühiskonnaelust välja üks töövõimeline inimene, kelle rehabilitatsioon ja ühiskonna- ja tööellu tagasi toomine (kui see üldse on veel võimalik) võtab tunduvalt rohkem ressursse kui probleemi ennetamine.

Teabetoast saab infot ja nõustamist

Vaimse tervise nädalal avati Tallinna Vaimse Tervise Keskuse juures Haabersti Klubimajas teabetuba. Teabetoa eesmärk on pakkuda igakülgset sotsiaalnõustamist meie klientidele ja kõigile, kes soovivad üksikasjalikku infot vaimse tervise teenustest. Teabetoas jagatakse esmast informatsiooni ka teiste vaimse tervise võrgustiku koostööpartnerite teenuste ja toetuste kohta (nt linnaosade sotsiaalhoolekande osakondade töösse puutuvast, Pensioniameti toetustest, rehabilitatsiooniteenustest). Esialgu töötab teabetoas üks nõustaja, kes annab teavet nii kohapeal kui telefoni ja interneti teel. Teabetoa nõustamistegevuse võib liigitada tasemeteks järgi: 1) antakse ainult teavet: mida ütleb seadus, kelle poole pöörduda, aadressid, kontaktid jne; 2) antakse teavet ja aidatakse otsustada, mida selle teabe põhjal teha; 3) psühholoogiline nõustamine: aidatakse probleemide lahendamisel, peetakse nõu tekkinud probleemi teiste osapooltega. Tallinna Vaimse Tervise Keskuse teabetuba annab nõu põhiliselt 1. ja 2. tasemel.

Kogemusnõustaja teenus

Uue teenusena pakume kogemusnõustamist. Tallinna Vaimse Tervise Keskus teeb koostööd

Eesti Psühhosotsiaalse Rehabilitatsiooni Ühingu (EPRÜ) juures asuvate kogemusnõustajatega. Kellelgi ei ole paremat ülevaadet psüühikahäirest kui inimesel, kellel see on, kuid kes on õppinud oma häirega toime tulema ja on sellest paranenud. Kogemusnõustaja ei anna konkreetset nõu, vaid seletab probleemi lahti lähtudes oma kogemusest. Töötatakse kolmikus: professionaalne sotsiaalnõustaja, kogemusnõustaja, klient.

Kes on kogemusnõustajad? Vastab kogemusnõustaja Triinu:

Oleme inimesed, kellel on või on olnud probleeme psüühikaga. Teel taastumisele on igaüks meist läbinud oma ränga raja, mille hulka on kuulunud nii sildistamine haiguse pärast kui ka rõõm sellest, et tervis on hakanud paranema. See tee, millelt oleme saanud kogemuse, on olnud igaühel isesugune ja nüüd, heas vormis olles, tahame jagada oma kogemust teistega ning anda ühiskonnale ja riigile midagi tagasi. Püüame korras hoida oma pereelu, areneda ametialaselt, õppida ja tegelda hobidega. Oleme väga erinevate ametite esindajad, meie hulgas on kunstnik, muusik, sportlane, raadiohäääl, arvutispetsialist, klienditeenindaja jne.

Mida me teeme? Toetame võrgustikuliikmete arengut inimliku suhtlemise ja toetuse kaudu. Kohtume regulaarselt Tartu ja Tallinna töörühmas, alustame eneseabirühmaga Jõhvis. Võtame oma tegutsemist kogemusnõustajana kui ühte võimalust ja väljakutset hästi toime tulla ja olla aktiivne kodanik. Projektitöö pakub võimalusi osaleda nõustamisoskusi arendavates koolitustes, supervisioonides ja ka ise koolitada, et parandada psüühikahäiretega inimeste mainet ühiskonnas.

Soovime, et iga inimene, kellel on psüühikahäire, jõuaks professionaalse abini õigel ajal, tuleks oma eluga jälle ise toime ja vajaks vähem kalleid teenuseid. Meie eesmärk on suurendada inimeste teadlikkust psüühikahäiretest ja nendest taastumise protsessist. Soovime vähendada sildistamist, kummutada müüte ja lüüa kaasa vaimse tervise poliitika kujundamises. Meie tulevikuvisioniks on hästi toimiv üle-eestiline kogemusnõustajate võrgustik ja toimivad tugirühmad.

Tallinna Vaimse Tervise Keskus koos kogemusnõustajatega soovib anda oma panuse ühiskonna vaimse tervise parandamisse. Püüdes jõuda abivajajateni, arendades uusi inimeselt-inimesele teenuseid, püüame muude, juba traditsiooniliste sotsiaaltöö meetodite kõrval tulla oma teenuse tarbijatele lähemale. Inimeselt-inimesele teenused peaksid aitama vähendada tõrjutust ja suurendama psüühikahäiretega inimeste kaasamist ühiskonda nii teenuse tarbijatena kui ka teenuse pakkujatena.

Tallinna Vaimse Tervise Keskuse teabetuba Õismäe tee 105 a, Tallinn, Haabersti klubimaja ruumides

Info telefonil: 670 0171 või 5551 1233
Keerulisemate probleemide korral on soovitatav ette helistada ja aeg broneerida. E-mail info@mhcenter.ee

Vastuvõtt:
Esmaspäev: 9.00–17.00
Teisipäev : 9.00–12.00
Reede: 10.00–16.00

Kogemusnõustaja vastuvõtt:
Esmaspäev ja reede: 10.00–16.00

Noored aitavad üksteisel õppida vihaga toime tulema

**Ljudmilla
Atškasov**
MTÜ Öökull

Marika Käggo
MTÜ Öökull

MTÜ Öökull üks eesmärke on ära hoida sotsiaalsete probleemidega laste sattumine kuritegelikule teele. Juba aastaid on tehtud koostööd Tartu maakonna alaealiste komisjoni-ga, et parendada vägivaldse käitumisega ja õigusrikkumistele kalduvate laste sotsiaalset arengut, toimetulekut ja psühholoogilist heaolu, arendada lastevanemate vanemlikke oskusi ning tugevdada lapse ja vanema vahelist suhet.

Selle aasta veebruarist detsembrini viib MTÜ Öökull koostöös Tartu linnavalitusega ellu projekti "Parem tulevik" 13.–18.-aastastele noortele, kellel on suhtlemisprobleeme, mis avalduvad agressiivse käitumisena kodus ja/või koolis ning mille tõttu on noor juba sooritanud õigusrikkumisi või on tal selleks kõrge risk. Noori suunab projekti kas alaealiste komisjon või kooli sotsiaalpedagoog. Projektis osalemine pakub alternatiivi alaealiste komisjoni määratavale ühiskondlikult kasuliku töö meetmele. Esimene, 12 noorest koosnenud rühm lõpetas kevadel, sügisel alustavasse rühma oodatakse 8 last. Kaasatud on ka laste vanemad, kelle sidet lastega püütakse tihendada.

Grupitöös õpetatakse kaaslaste abistamist, toetatakse noorte kognitiivset arengut ja arendatakse nende oskusi, et muuta noorte käitumine ja mõtlemine vastutustundlikuks. Tuuakse välja nii noorte potentsiaal kui ka puudujäägid sellistes valdkondades nagu kognitiivne areng, sotsiaalsed oskused ja kõlbline areng. Viha ja agressiooni saab käsitleda ennast kõrvalt vaadates: probleemide arutamisel kasutatakse näiteid noorte endi elust. Kohtumistel aitavad noored üksteisel täiskasvanu suunamisel mõelda ja käituda vastutustundlikult ja luua prosotsiaalne keskkond, rääkides oma elust, arutades oma probleeme ja mõtlemisvigu ning püüdes mõjutada grupi negatiivselt meelestatud liikmeid.

Oluline on järjekindlus, sobivad ja mitmekesised meetodid

Rühm kohtub pärast kooli kord nädalas kümne nädala jooksul. Rühmatöös kombineeritakse mitut tehnikat. Üks neist on agressiooni asendamise treening (ingl. k. ART – *Aggressive Replacement Training*), mille löid Arnold Goldstein ja Barry Glick 1987. aastal. Uuringud on näidanud, et see meetod on efektiivne ja sobib agressiivse käitumise vähendamiseks. Meetodi aluseks on kognitiiv-käitumuslik teooria. Treening koosneb kolmest osast: sotsiaalsete oskuste treeningust, viha juhtimise treeningust ja kõlblustreeningust, millest selle projekti jooksul kasutatakse kahte esimest osa. Lisaks pakutakse võimalust osaleda kunstiteraapias, mis annab lastele ja vanematele võimaluse maandada pingeid, ennast tundma õppida, saada eduelamus, lahendada hetkekriise, tugevdada minatunnetust, avada uusi tegutsemisväljundeid.

Osalejates muutuste hindamiseks viiakse läbi psühholoogiline test enne rühmatööga alustamist, grupitöö käigu ja tulemuse hindamiseks kasutatakse küsitlust. Infot saadakse ka individuaalvestluste teel.

Senine kogemus

Kevadel läbi viidud rühmatöö näitas, et efektiivsem on töö väiksemas rühmas, seega vähendasime osalejate arvu 12-lt kaheksale. Alguses oli plaanis, et noorte rühmaga paralleelselt toimuks rühmatöö ka nende vanematele. Kui aga selgus, et kõigil vanematel pole võimalik rühmatöös regulaarselt osaleda, siis: korraldasime vanematele kaasamiseks eraldi kohtumised neile sobivatel aegadel, kus arutasime nende laste käekäiku, päevateemasid, muutusi ja erinevaid toimetuleku võimalusi. Viisime läbi ka ühe perepäeva, kus noored ja vanemad koos osalesid meisterdamise töötubades ja psühholoog pidas paaritunnise loengu.

Projektis osalenud noorte tagasiside on siiani olnud positiivne. Kui esimestel kogunemistel oli nende motivatsioon rühmatöös osalemiseks madal – ei teatud, mida sellest oodata –, siis hiljem arvamus muutus ja soov grupis osaleda kasvas. Teemad muutusid noorte jaoks huvitavaks, kuna mängiti läbi reaalseid situatsioone nende enda elust. Kõik teemad, mida käsitlesime, põhinesid noorte kogemustel, mida nad said koos grupijuhtiga läbi arutada. Noored kogesid, et keegi tunneb nende elu vastu huvi ja on võimeline eelarvamusteta ja moraali lugemata noortele aktuaalsetel teemadel vestlema. Tähtis oli ka grupitunne, see, et aetakse üht ja sama asja ja et noortel on ühine eesmärk – ennast paremini tundma õppida, õppida oma emotsioone juhtima ning oma käitumist analüüsima. Siiski oli mõningaid lapsi küllaltki raske motiveerida grupis osalema: nad ei saanud aru, et see on nende endi huvides ja võimalus tuua muutusi oma ellu. Ka projektis osalenud lastevanemate hulgas oli neid, kes näitasid üles vähe huvi oma laste vastu. Kui olukord on selline, siis ei saa ka lastelt palju nõuda.

Oodatavad tulemused

Loodame, et treeningute toimel areneb laste mina-pilt, oskus oma tundeid ära tunda ja sobival viisil väljendada, avatus ja loovus. Laps/noor peaks edaspidi oskama paremini suhelda, koostööd teha, konflikte lahendada, kriisiolukordades toime tulla. Väheneb vägivaldne ja antisotsiaalne käitumine nii kodus, koolis kui ka tänaval. Projektis osalenud vanematel paranevad vanemaks olemise, lapsega suhtlemise ja koostööoskused, suureneb vanemate informeeritus abi ja toetuse saamise võimalustest.

Kaudselt saavad projektist kasu ka alaealistega ja nende peredega töötavad ja kokku puutuvad spetsialistid, lapse kogukonda kuuluvad inimesed. Tiheneb koostöö lastega töötavate asutuste vahel. Projekt annab oma panuse alaealiste õigusrikkujatega tehtava töö parandamisse Eestis, tuues sisse uusi lähenemisi ja uusi viise, kuidas mõõta töö tulemusi.

MTÜ Öökull tegutseb 1998. aastast. Avatud noortekeskuse teenust hakati pakkuma aastast 1999. Ühingu eesmärk on vähemate võimalustega laste ja noorte ning nende pereliikmete probleemide lahendamisele kaasaaitamine, noorsootöö ja sotsiaalvaldkonna arendamine. 2004 a. avas oma ukse MTÜ Öökulli egiidi all Tartu Annelinna Laste Päevakeskus, mille sihtgrupiks on toimetulekuraskustega ja/või madala sissetulekuga pered ehk teisisõnu riskigrupi pered.

Kontakt:

MTÜ Öökull Laste- ja
Noortekeskus
Uus 56, Tartu, 50606
e-post: ookull@ank.ee
tel: 738 0350
www.ookull.ee/noortekeskus/

MTÜ Öökull Annelinna Laste
Päevakeskus
Kaunase pst. 22, Tartu, 50705
e-post:
annelinnalastekas@hotmail.ee
tel: 740 3501
www.ookull.ee/lastekeskus/

Tapa vald pakub lapsevanematele tugigrupiteenust

Ene Augasmägi, *sotsiaalnõunik*

Ühiskonnas on kõige tähtsam töö vanemaks olemine. Kahjuks aga puudub ettevalmistus vanemaks saamise ja olemise kohta, enamasti ei mõelda sellele, kuidas teadlikult last kasvatada. Aeg-ajalt tuleks üle vaadata oma kasvatuslikud eesmärgid ning viisid, kuidas nende poole püüeldaks. Pannes end lapse olukorda, proovides vaadata maailma läbi tema silmade võib avastada, et see maailm polegi nii turvaline paik. Turvatunde puudumist ja lapse halba käitumist mõjutab suurel määral vanemlik kasvatusstiil. Väljapääsmatu olukordi siin siiski ei ole: see teadmine peaks andma jõudu end vanemana kindlamalt tunda, muuta ennast oma lapse toetamisel ja suunamisel.

Juba Aristoteles ütles, et inimene on loomult ühiskondlik olend. Keegi ei eksisteeri siin maailmal ükski. Ühel või teisel moel oleme kõik ümbritsevate inimestega seotud, mõjutame teisi, nagu ka teised avaldavad meie käitumisele mõju. Seetõttu omandab ka käitumine tähenduse eelkõige suhetes teistega. Inimese peamine eesmärk on kuhugi kuuluda. Leida oma koht ühiskonnas, tunda ennast olulisena. Selle tunde aluseks on teadmine, et kuulumine perekonda või kollektiivi on tähtis ning oma elu ja tegutsemisega saab aidata kaasa üldisele heaolule. Tähtis on ka teadmine, et teistega toimuv läheb mulle korda ning teisi huvitab minu maailm.

Teenus sai alguse projektist

2007. aasta alguses alustati Tapa vallas hasartmängumaksu nõukogu toetusel MTÜ Tapa Lastekaitse Ühingu projektiga "Kasvamine vanemaks olemise poole", 2008. aastal toimub jätkuprojekt.

Projekti üldeesmärgid on:

- Spetsiaalset abi ja toetust vajavate perede vanemliku kasvatuspraktika tõhustamine vanemate tugigruppide kaudu. Toetada ja innustada neid vanemlike oskuste edendamisel ja toimetuleku parandamisel, eesmärgiks on toimiv perekond ning laste jäämine/ tagasitulek perekonda.

- Korraldada vanemate tugigruppide kooskäimisi, kus meetodil „Valik on sinu“ rõhutatakse peredele eluläheduse, argipäeva ja inimeste oma valikute tähtsust. Vajadusel kujundada vanemate endi arusaamasid lapsevanemaks olemisest, selle mõtestamisest, suhtumisest lapsedesse ja tunnetesse.

Projekti on kaasatud Tapa valla pered, kes kohtuvad tugigruppides üks kord nädalas. Igal kuul on peredele loengud, mille teemad valitakse lähtudes tugigrupi vajadustest. Peale selle korraldatakse ühiseid perepäevi. Et efektiivsemalt projektis osaleda pakutakse programmis osalevatele spetsialistidele vajadusel supervisiooni ja kovisiooni.

2007. aasta algusest kuni tänaseni toimunud tugigruppide kooskäimised on andnud väga häid tulemusi. Kuigi tulemused on rõõmustavad, ei saa me neid peresid toetuseta jätta ka pärast projekti lõppemist. Pered vajavad inimesi, kes neid innustaksid ja toetaksid ning kellele nad saaksid grupiliikmena ise toetava õla alla panna. Tugigrupi peredest on momendil kaks, kes on alkoholile kindla EI öelnud. Üks pere on kohtu kaudu tagasi saanud kasva-

tusõiguse oma lapse suhtes. Neli pereema, kes aastaid kannatasid perevägivald all, on kui tuhost tõusnud ning valmis toetama teisi naisi, kellel samad probleemid. Üks pereema on läbinud tugiisiku koolituse, et hakata toetama teisi peresid, kes on samas olukorras, milles temagi pere on olnud. Inimeste enesehinnang ning enesekindlus on tõusnud, lahenduse on leidnud mõnedki majanduslikud ja psühholoogilised probleemid. Tänu projektile on hakanud toimima üksteise abistamise süsteem, mille tulemusena on projektis osalevate perede ümber kujunenud toetav võrgustik.

Mida teenus endast kujutab

2008. aasta sügiseks on Tapa vallas välja töötatud 2009. aastaks vanemate tugigrupiteenus koos kirjeldusega. Vanemate tugigrupid on mõeldud üksteise toetamiseks, et luua sotsiaalseid kontakte ning saada lastekasvatamisalast infot teistelt samade probleemidega inimestelt. Pooleteise aasta jooksul peredelt saadud tagasiside tõendab, et selliseid toetusgrupe on vaja ning nendega liitumine leevendab peredel tekkivat sotsiaalse isolatsiooni tunnet.

Teenuse sihtgrupp: lapsevanemad, keda on soovitanud vanemate tugigruppi lastekaitsetöötaja/ sotsiaaltöötaja, pedagoogid koolist/lasteaiast ja omal algatusel soovi avaldanud lapsevanemad.

Teenuse eesmärgid:

- pakkuda lapsevanematele informatsiooni ja emotsionaalset tuge
- juhendada ja õpetada lapsevanemaid laste eest hoolitsema (lapse heaolu) ja argieluga toime tulema
- lapsevanemate sisemiste jõuvarude (st ise hakkama saamise) avastamine ja jõuvarude kasvatamine (teadmised ja oskused, mis on omandatud ja kasutatavad argielus), et nad suudaksid kindlustada heaolu kõikidele pereliikmetele
- lapsevanemate julgustamine vastastikuse toetuse jagamiseks ja koos tegutsemiseks.

Teenuse osutamise maht: 2–3 tundi kord nädalas.

Tugigruppide kokkusaamistel on ühesugune ülesehitus: loov rühmatöö, tugigrupi eestvedaja poolt info jagamine ja tagasiside andmine peredele. Eesmärgiks inimeste jõustamine, inimeste ja perede ressursside avastamine ja kaardistamine, vanemaks olemist toetavate teadmiste ja käitumismustrite omandamine ja kinnistamine. Tugigruppide kooskäimisele lisanduvad igakuulised loengud, psühhodraama kursused, väljasõidud, laste külastamine lastekodudes, lastega koos vaba aja veetmise võimaluste pakkumine (väljasõidud, perelaagrid jne).

Tugigrupi töö tulemusena kohtlevad pered üksteist austusega. Perekonda puudutavad otsused võetakse vastu ühiselt ning ka lastel on õigus oma arvamust avaldada. Suheldakse võrdsetena ning ühised reeglid kehtivad kõigi jaoks. Sellises õhkkonnas areneb lapses välja kuulumistunne, mis teeb temast aktiivse, enda ja kõikvõimalike muude probleemidega toime tuleva ning abivalmis kodaniku.

Ühiskond on palju tervem, kui ta koosneb tervetest peredest. Kirjeldatud teenus on üheks võimaluseks muuta ühiskond tervemaks ja tugevamaks täisväärtusliku perekonna näol. Küll aeg annab tulevikus seletust meie tegude õigsuses, kuid olen kindel, et kõige paremaks näiteks on pere, kes on abi saanud, kes oskab elada ja lapsi kasvatada ilma toeta ning kes oskab seda teha varasemaid vigu kordamata.

Mis on muutunud rehabilitatsiooniteenuste osutamises?

Evi Riives
Riigikontrolli vanemauditiitor

Käesoleval aastal viis Riigikontrolli auditiitorite grupp läbi järelauditi teemal „Riigieelarvest erivajadustega inimeste rehabilitatsiooniteenuste osutamine“. Põhiaudit viidi läbi 2006. a ning kuna rehabilitatsiooniteenuse osutamisel esines märkimisväärsed puudusi, siis Riigikogu riigieelarve kontrolli erikomisjon palus Riigikontrollil seda teemat uuesti auditeerida.

Rehabilitatsiooni eesmärk on suurendada isiku iseseisvat toimetulekut, toetada tema sotsiaalset integratsiooni ja töötamist või tööle asumist. Õigus saada rehabilitatsiooniteenuseid on kõigil puuetega inimestel (neid on üle 120 000), lisaks 16-aastastel kuni pensioniikka jõudnud psüühikahäiretega isikutel, kelle töövõime kaotus on vähemalt 40%, samuti alaealistel õigusrikkujatel, kui sellise otsuse on teinud alaealiste komisjon.

Rehabilitatsiooniteenuste osutamiseks on raha juurde antud, kuid seda pole suudetud ära kasutada

Viimastel aastatel on riik eraldanud rehabilitatsiooniteenuste osutamiseks raha igal aastal eelmisest rohkem, kuid nii 2006. kui ka 2007. aastal jäi osa rahast kasutamata.

Auditeeritud rehabilitatsiooniasutuste juhatajate sõnul on üheks probleemiks olnud see, et Sotsiaalkindlustusamet sõlmib teenuse osutajatega halduslepinguid vaid ühe aasta kaupa. Pikemate lepingute sõlmimine annaks asutusele garantii ja võimaldaks neil teenuste arendamisse

investeerida ning palgata spetsialiste, teades, et neile jätkub ka tööd. Lepingute lühiajalisuse probleemile juhtis Riigikontroll tähelepanu ka varasemas auditis, lahenduseni pole aga veel jõutud.

2008. aastal suurendati teenuste maksimaalseid maksumusi inimese kohta, kuid samas suurendati ka teenuste tunnihindu, mistõttu rehabilitatsiooniteenuseid saavate inimeste arv ei pruugi sel aastal suurened. Kuna palju raha jäi eelmisel aastal kasutamata, siis käesoleva aasta lisaelarvega kärbiti erivajadustega laste rehabiliteerimisele minevat summat 25 miljoni krooni ulatuses.

Teenuse saajate sihtgrupp on endiselt suur, kuid kõik ei vajagi rehabilitatsiooni

Riigikontroll juhtis eelmises auditis tähelepanu sellele, et teenust saavate õigustatud isikute sihtrühm on suur ning kehtiv süsteem ei võimalda nende seast tegelikke abivajajaid selekteerida. Kõigil puuetega inimestel, kes teenust taotlevad, on õigus seda ka saada.

Kuna rehabilitatsiooni eesmärgi rehabilitatsiooniplaanis sõnastab isik rehabilitatsiooniplaani koostamisele minnes, siis inimeste ootused rehabilitatsioonile on erinevad. Valdav osa soovib rehabilitatsiooni raames saada taastusravi, samuti soovitakse saada toetust ravimite ostuks või vajatakse rehabilitatsiooniplaani puude raskusastme taotlemiseks. Osal juhtudel sooviti olemasolevat toimetulekut säilitada või liikuvust parandada, üksikudel kordadel oli rehabiliteerimise eesmärk seotud töö leidmisega ning koolihariduse omandamisega.

Tabel 1. Erivajadustega inimeste rehabiliteerimiseks eraldatud ja kulutatud raha 2005–2008, krooni.

	2005	2006	2007	2008
Riigieelarvest eraldatud raha	21 754 300	46 654 300	86 654 300	61 654 300*
Lisaeelarvest eraldatud raha	6 479 742	16 011 479	-	-
Kokku riigieelarvest	28 234 042	62 665 779	86 654 300	61 654 300
Eelmise aasta ületulev jääk	-	-	18 631 022	54 971 409
Kõik kokku	28 234 042	62 665 779	105 285 322	115 625 709
Eelarve täitmine	28 233 879	44 034 757	50 313 911	17 109 120**

Allikas: Sotsiaalministeerium.

* esialgu eraldati riigieelarvest 86,6 miljonit krooni, kui seda vähendati lisaeelarvega 25 miljoni krooni võrra

**I kvartali andmed

Teenuse kättesaadavus pole oluliselt paranenud

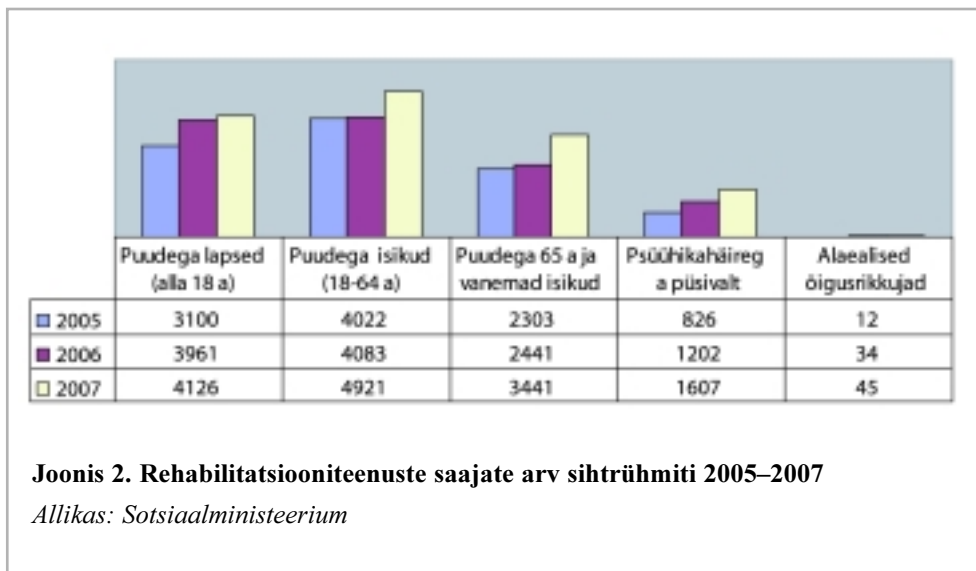
Kui 2005. aastal sai 7% õigustatud isikutest rehabilitatsiooniteenuseid, siis 2007. a sai teenuseid pisut üle 10% sihtrühmast. Lahtiseletatult tähendab see, et 2005. aastal sai rehabilitatsiooniteenuseid 10 263 isikut (raha kulu 28,2 miljonit krooni) ning 2007. aastal 14 140 isikut (raha kulu 50,3 miljonit krooni). Kui teenust saanud isikute arv kasvas nende aastate jooksul 27%, siis rehabilitatsiooniteenustele kulutatud summa kasvas 44%.

Statistika näitab, et puuetega inimeste arv Eestis kasvab, samuti nende osakaal elanikkonnas (2006. aastal oli puuetega inimeste osakaal elanikkonnast 8,4%, 2007. aastal 8,6% ja 2009. aastal 9%). Võrreldes varasema ajaga suurenes 2007. aastal kõige rohkem nende rehabilitatsiooniteenust saanud isikute arv, kes kuulusid täisealiste ning 65-aastaste ja vanemate isikute rühma. Rehabilitatsiooniteenuseid saanud puuetega laste arv suurenes hüppeliselt 2006. aastal, mil riigieelarves neile rehabiliteerimiseks raha eraldi ette nähti.

Järelauditis uuriti, kui pikad on teenuse saamise järjekorrad. 61 asutusest oli 2007. a lõpu seisuga kaheksas asutuses järjekorras rohkem kui 100 inimest, sh ühes asutuses rohkem kui 1000 inimest. Endiselt on võimalik end järjekorda panna mitmesse asutusse, mistõttu on järjekordade tegelik pikkus teadmata. Nelja auditeeritud asutuse põhjal, kus igatihes oli pikk järjekord, võib tõdeda, et järjekord oli põhiliselt täiskasvanud puudega isikute sihtrühmas ning nad soovisid saada peamiselt füsioterapeudi teenuseid. Laste osas oli järjekord minimaalne ning enamasti põhjustatud sellest, et paljudel lastel on võimalik rehabilitatsioonil käia vaid koolivaheajadel. Paljudes rehabilitatsiooniasutustes järjekordi ei olnud. Inimesed olid nõus olema järjekorras aastaid (osa järjekordadest ulatub 2010. aastasse), et saada oma rehabilitatsiooniteenused kätte asutustes, mis tegutsevad sanatooriumitena.

Endiselt kulub suurem osa rahast teenustele, mis isiku seisundit otseselt ei paranda

Rehabilitatsiooniteenus koosneb kolmest

osast: rehabilitatsiooniplaani koostamine, selle täitmise juhendamine ja plaani alusel koostatud tegevuskava järgi teenuste osutamine. Plaan koostatakse kehtivusega kuus kuud kuni kolm aastat ning see on riikliku rehabilitatsiooniteenuse saamise eeltingimus. Vajadusel kaetakse rehabilitatsiooniteenuse kättesaadavuse parandamiseks kindlaksmääratud tingimustel ja ulatuses ka majutus- ja transpordikulu.

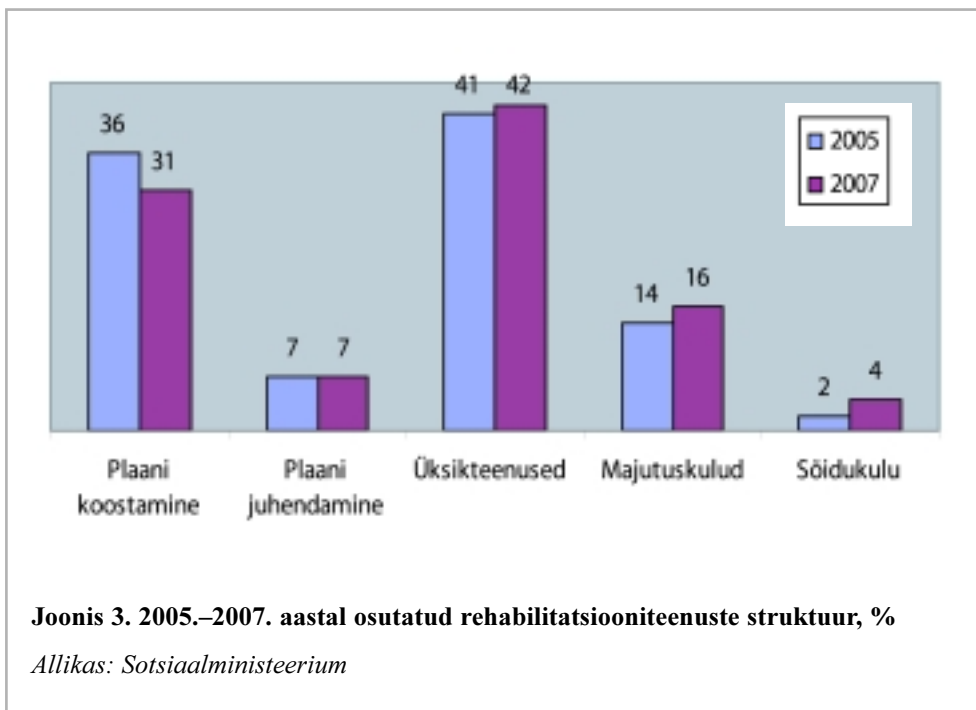
Audit näitas, et olukord ei ole võrreldes 2005. aastaga oluliselt muutunud. Kuigi rehabilitatsiooniteenusteks eraldatud raha hulk on aastatega tõusnud, ei ole kulutuste proportsioonis muutusi toimunud. Kuigi plaani koostamise osatähtsus kogukuludest on vähenenud, kulub plaanide koostamisele järjest rohkem raha: 2005. aastal kulus selleks 11,7 miljonit krooni ning 2007. aastal juba 16,6 miljonit krooni.

Audit näitas, et paljud, kellele on koostatud rehabilitatsiooniplaan, ei kasuta võimalust saada üksikteenuseid. Nii näiteks ei olnud 2005. aasta I kvartalis 445 isikule koostatud rehabilitatsiooniplaani kehtivusajal ühtegi teenust saanud 170 isikut ning 14 isikule osutati vaid loetud tundide ulatuses plaani elluviimise juhendamist. Seega võib väita, et 41% isikutest ei saanud rehabilitatsiooni-

plaani kehtivuse ajal teenuseid. Kokku ei kasutanud oma võimalust plaani alusel teenuseid saada 45% lastest, 32% pensionäridest ja 40% tööealistest rehabilitatsiooniplaani omanikest.

Siiani pole kehtestatud rehabilitatsiooniteenuste standardeid

Võrreldes varasema ajaga on rehabilitatsiooniteenuste osutajate arv kasvanud: 2006. aastal sõlmiti 55 ning 2008. aastal juba 63 halduslepingut, mistõttu on vajadus teenust reguleerivate standardite järele veelgi kasvanud. Riik on teenuse osutamist reguleerinud hinnakirja ning maksimaalse aastase riigi poolt finantseeritava teenuse maksumuse kaudu (st määrusega on kehtestatud teenuste maksimaalne maksumus isikule kalendriaastas, teenuse tunnihind ja üksikteenuse maksimaalne maksumus kalendriaastas). Alates 2009. aastast on osa üksikteenuseid – tegevusterapeudi, sotsiaaltöötaja, eripedagoogi, psühholoogi ja logopeedi – kogusepiirangutest vabad. Sealjuures on nende teenuste osakaal olnud seni suhteliselt väike, kõige suurema osakaaluga on füsioterapeudi teenus. Praegune standardite puudumine on kaasa toonud selle, et riigil puudub ülevaade, kuidas teenuseid

asutuses osutatakse. Paraku pole reguleeritud, kui pikk peaks olema füsioteraapia protseduur või millise sagedusega seda osutama peaks. Nii näiteks on asutustes füsioteraapia erinevate seansside pikkuseks 10–30 minutit. Kuna teenuse eest tasutatakse tunnihinna alusel, siis põhjustab protseduuride pikkus ka erinevat tasustamist.

Järelevalvet rehabilitatsiooniasutuste üle on suurendatud

Vastavalt Riigikontrolli eelmise auditi soovitudele on Sotsiaalkindlustusametisse tööle võetud ametnik, kes tegeleb järelevalvega rehabilitatsiooniteenuste osutajate üle. Lisaks kontrollivad rehabilitatsiooniasutuste esitatud arveid ja rehabilitatsiooniplaane Sotsiaalkindlustusameti ametnikud ja ekspertarstid, kellel aga puuduvad kriteeriumid hindamiseks, kas isikule planeeritavad ja osutatud tegevused olid vajalikud, mistõttu jääb arvete kontroll pigem formaalseks.

Sotsiaalministeerium kavandab muutusi

Sotsiaalministeerium on astunud esimesi samme muutmaks rehabilitatsioonisüsteemi eesmärkidele vastavaks.

Plaanis on hakata tegema eelhindamist, mille tulemusena osutatakse rehabilitatsiooniteenuseid (sh koostatakse rehabilitatsiooniplaan) vaid neile isikutele, kelle aitamiseks teised sotsiaalteenused on ebapiisavad. Selline süsteem tagab, et rehabilitatsiooniteenuseid saab praegusega võrreldes väiksem arv isikuid, kuid nendele suunatud rehabilitatsioon on süstemaatilisem ning pikaajalisem.

Ka hakkab 1. jaanuarist 2009 kehtima määrus, millega kaotatakse ära üksikteenusele seatud kogusepiirangud, va füsioteraapiateenus, ning teenused hakavad paremini vastama inimese tegelikule vajadusele. Sealjuures ei ole lubatud ületada teenuste maksimaalset maksumust isikule kalendriaastas.

ESF projekti PITRA ettepanekud rehabilitatsioonisüsteemi korrastamiseks

Haigus, trauma, töö kaotus, perre sündinud puudega laps ja paljud teised asjaolud võivad hetkega muuta inimese ja tema perekonna elu, paraku nõrgestab selline muutus enamasti nii konkreetse inimese kui tema perekonna toimetulekut. Ei ole lihtne õppida sootuks uutes tingimustes toime tulema, isegi abi otsida on keeruline.

Külli Roht, projektijuht

Arenenud Euroopa riikides on pikki aastaid püütud leida optimaalset viisi, kuidas puudega ja pikaajalise tervisekahjustusega inimesi aidata, nii et paraneks nende toimetulek ja elukvaliteet, kasvaks sotsiaalne aktiivsus.

Rehabilitatsiooni kasvuraskused

Taasiseseisvunud Eestis võeti omaks euroopalik suund – luua igale puudega inimesele võimalus saavutada teistega võrdsed võimalused ühiskonnas toimetulekuks. Rehabilitatsioon oma avatud võimalustega ja selgeks rääkimata piiridega näis olevat selleks paljulubav tee. Eesti noores demokraatias kehtestati igale puudega inimesele ja peagi ka igale puude raskusastet taotlevale isikule õigus rehabilitatsioonile. Esmalt pilootprojektipõhisele entusiasmile, peagi aga turumajanduslikele meetoditele tuginedes hakkasid tegutsema ka rehabilitatsiooniteenuse osutajad.

Mõnda aega oli sellel suunal mitmeid positiivseid ilminguid: puuetega inimeste eneseteadvus kasvas jõudsalt, õpiti hindama rehabiliteerivaid meetmeid, puuetega inimesed organiseerusid kolmandas sektoris ja asusid omalt poolt survet avaldama teenuse täiustamiseks ning selle kättesaadavuse suurendamiseks. Selline poliitika soodustas ka rehabiliteerimisega tegelevate spetsialistide koondumist, teenuse arendamist, uute võimaluste otsimist.

Õige pea tekkisid aga tõrked: puudega inimeste tööga hõivatus oli madal, inimeste tervis nõrk, iseseisva toimetuleku tase kehv, taastusravi, laste arengut toetavaid raviprotseduure ja tugiteenuseid ei olnud võimalik saada piisaval hulgal. Rehabilitatsioon kui uus riiklik teenus oli esialgu reguleerimata ja avatud eri võimalustele. Sealt loodeti abi saada igasuguste probleemide leevendamiseks. Selleks et pakkuda teenuseid õiglaselt kõigile taotlejatele, oli tarvis kehtestada limiidid teenuste mahtudele. Nii jagunes riigieelarves rehabiliteerimiseks eraldatud ressurss paljude taotlejate vahel laiali, andmata märkimisväärset abi õieti kellelegi. Ülereguleerimine tekitas ka rehabilitatsiooniasutustele hulgaliselt probleeme. Mõned selleks ajaks juba väljakoolitatud spetsialistid ja terved meeskonnadki loobusid teenuse osutamisest. Turule tuli järjest uusi üritajaid, kes nägid rehabilitatsioonisüsteemis võimalust teenimiseks. Sisuliselt ei olnud aga kujunenud olukorraga rahul mitte keegi: ei kliendid, teenuste pakkujad ega ka riik. Hoolimata sellest, et rehabilitatsioonieelarvesse suunati aasta aastalt rohkem raha, ei kasvanud toimetulevate ja rahulolevate puude või tervisekahjustusega inimeste arv. Veelgi enam – süsteem asus ise ennast takistama, ja nii tekkis paradok-

saalne olukord: kliendid nurisesid, sest nende jaoks ei jätkunud teenuseid, ei paranenud nende heaolu, samas ei suudetud aga rehabilitatsiooniteenuse osutamiseks planeeritud raha ära kulutada.

PITRA projektide tegevus

Tervise Arengu Instituudi poolt Euroopa Sotsiaalfondi toel ellu viidud PITRA projektide ülesanne oli analüüsida olemasoleva rehabilitatsioonisüsteemi kitsaskohti, väärtusi ja ressursse ning kujundada Eesti oludele vastav optimaalne mudel, mille alusel oleks võimalik osutada riiklikku rehabilitatsiooniteenust puude või pikaajalise tervisekahjustusega inimestele nii, et mõistliku finantseerimisega paraneks inimeste tervis, kahaneks enesega mitte toimetulevate isikute arv, paraneks puudega inimeste ja nende perede funktsionaalne ning majanduslik toimetulek.

PITRA I “Puuetega inimesed tööturule juhtumipõhise rehabiliteerimise abil” jaanuarist 2005 juunini 2006 keskendus eeskätt kujunenud situatsiooni uurimisele: kaardistati rehabilitatsiooniteenuse osutajate võimalused, arusaamad rehabilitatsioonist, pandi kirja teenused, mida osutatakse, ja tänu arvukatele kaasajutajatele kogu võrgustikus esitati lõpuks ka ettepanekud uue rehabilitatsioonimudeli kujundamiseks. Olulise erinevusena senisest suunas pööras PITRA tähelepanu juhtumikesksele lähenemisele rehabilitatsioonis. Selle suuna leidmisel ja rakendamisel on PITRA meeskonda aidanud nõuannete ja koolitustega spetsialistid Rootsist, Soomest ja Suurbritanniast.

PITRA II “Puudega inimene tööturule rehabilitatsioonisüsteemi arendamisega” septembrist 2006 aprillini 2008 keskendus uue rehabilitatsioonimudeli praktiliste lahenduste väljatöötamisele. Parema ja reaalsele elule vastavama tulemuse saamiseks kaasati töösse palju inimesi alates kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatest ja tööhõivespetsialistidest kuni eri valdkondade kitsaste erialade puudespetsiifikatundvate spetsialistideni välja. Selleks et PITRA meeskondade ja abiliste ideed ei jääks pidama üksnes teoreetilisele tasandile, **katsetati uut rehabilitatsioonimudelit** kahes Eesti piirkonnas – Jõgevamaal ja Tallinna Keskkonnas – ajavahemikus september 2007–veebruar 2008. Koolitus kestis kolm ja praktika neli kuud, kokku osales koolituses ja praktikas 42 spetsialisti. Koolituse ja praktika kohad valiti selliselt, et esindatud oleks nii tiheda asustusega ja suhteliselt hea teenuste kättesaadavusega linnakeskkond kui ka hõreda asustusega ning väheste võimalustega maakohad. Praktika käigus läbis uudse rehabilitatsioonimudeli erinevates astmetes ca 700 puudega inimest.

PITRA kavandatud uue riikliku rehabilitatsiooniteenuse mudeli olulisimad märksõnad on:

- Inimese abistamisel juhtumipõhise meetodika kasutamine ja abi osutamine vastavalt inimese vajadustele selleks institutsiooni poolt (omavalitsus, ravi- või tööturusüsteem jm)
- Eelhindamine esmatasandil rehabilitatsiooniteenuse vajaduse väljaselgitamiseks
- Kiire ja paindlik nõustamine ja abistamine uute juhtumite korral
- Rehabilitatsioonivajaduse erisuse arvestamine laste ja nende perede puhul
- Täpsustatud kriteeriumid rehabilitatsioonile suunamiseks
- Rehabilitatsiooni komplekssus ja koostöö võrgustikuga
- Juhtumi individuaalne eelarve
- Programmilise rehabiliteerimise meetodika
- Rehabiliteerimisse kaasatud spetsialistide kompetents ja professionaalsus

Eelhindamine teeb kindlaks teenuse vajaduse

Eelhindamine kujutab endast rehabilitatsiooniteenuse vajadusele hinnangu andmist

esmatasandil enne rehabilitatsiooniteenusele suunamist. Vastavalt sotsiaalhoolekande seadusele on riigil kohustus osutada rehabilitatsiooniteenust kõigile puudega või siis puude raskusastet taotlevatele isikutele. Seega praegu suunatakse teenusele kõik taotluse esitanud isikud, ilma et enne välja selgitataks selle isiku teenusevajadus. Selleks et teenusele suunataks "õige", st rehabilitatsiooniteenust vajav klient, võib tarvis minna eelhindamist, mis tähendab hinnangu andmist rehabilitatsiooniteenuse vajadusele enne teenusele suunamist. Esmatasandi hinnangu rehabilitatsiooniteenuse vajadusele saavad anda: kohaliku omavalitsuse (edaspidi KOV) sotsiaaltöötaja ja/või tööturuameti piirkondliku osakonna (edaspidi TPO) konsultant, samuti perearst või eriarst. Esmase hinnangu andjad ei langeta ise otsust suunamise või mittesuunamise kohta, vaid edastavad sellekohase info ja dokumendid otsustajale, kelleks PITRA praktikas oli Sotsiaalkindlustusamet.

Eelhindamise mõte on selles, et esmatasandil antakse hinnang puudega/pikaajalise terviseprobleemiga inimese abivajadusele: kaalutakse, kas on võimalik pakkuda abi esmatasandi teenustega, nende omavahelise kombineerimisega (omavalitsuse, tööturu-, hariduse või ravisüsteemi teenused) nii, et inimest ei oleks vaja suunata rehabilitatsiooniteenusele või siis toetatakse isiku taotlust riiklikule rehabilitatsioonile ja edastatakse selleks vajalik informatsioon Sotsiaalkindlustusametile. Selle hinnangu alusel ning tuginedes kindlatele kriteeriumitele langetaks Sotsiaalkindlustusamet otsuse inimese riiklikule teenusele suunamise või mittesuunamise kohta.

Juba PITRA praktika näitas, et nii mõnelgi juhul saadi inimesi aidata esmatasandil ilma riiklike rehabilitatsiooniteenuseid kasutamata. Eelhindamise käigus kaalusid KOV spetsialistid oma ja teiste võrgustikupartnerite võimalusi, otsisid koos kliendiga lahendusi ning saavutasidki positiivseid tulemusi. Rehabilitatsioonisüsteemi satub palju kliente, kes vajavad hoopis taastusraviteenuseid, omavalitsuse poolt pakutavaid toetavaid sotsiaalteenuseid (transport, eluaseme kohandamine), tööturuteenuseid, aktiivsust toetavaid teenuseid (päevakeskuse teenust jm), abivahendit, rahalist toetust jne. Esmatasandi spetsialistid, kelle poole abi vajavad inimesed pöörduvad või kes ise märkavad abivajajat, on KOV sotsiaaltöötaja, Tööturuameti piirkondliku osakonna konsultant, raviarst haiglas, perearst, õpetaja ja sotsiaalnõunik haridusasutuses. Kõik nad pakuvad teenuseid puudega või terviseprobleemiga inimese abistamiseks oma kompetentsi piires. KOV sotsiaaltöötaja või TPO nõustaja hindab oma võimalusi osutada inimesele abi toimetuleku parandamiseks. Täidetakse juhtumiplaan või individuaalne töötamise kava.

Rehabilitatsiooni tegevuskava koostamine

Kui esmatasandil siiski inimest aidata ei õnnestu (rehabilitatsioonimeeskonna kompetentsi vajavad keerulised juhtumid) või see pole otstarbekas, antakse esmatasandilt soovitus rehabilitatsiooniteenusele suunamiseks. Klient või tema seaduslik esindaja täidab taotluse rehabilitatsiooniteenuse saamiseks ja sõnastab rehabilitatsiooni isikliku eesmärgi (igapäevases elus, töös, õppimises, sotsiaalses suhtlemises).

Projektitöö näitas, et üle riigi on tarvis piirkonniti luua **rehabilitatsiooni kompetentsikeskused**, kus tööle asuksid rehabilitatsioonialase ettevalmistusega piirkonna/maakonna eksperdid. Nendele ekspertidele oleksid toeks ekspertarstid. Eksperdid hindaksid, kas rehabilitatsiooniteenuse taotleja vastab teenusele suunamise kriteeriumitele ja otsustaksid taotleja suunamise teenusele. Kui otsustatakse, et klient ei vaja rehabiliteerimist, siis aidatakse tal leida need teenused, millest oleks talle abi.

Kui inimene suunatakse rehabilitatsiooniteenusele, siis aidatakse tal leida sobiv asutus, mis võtab tema juhtumi koordineerimise üle, hindab ja koostab isikule **rehabilitatsiooni tege-**

vuskava koos **eelarvega**. Tegevuskava sisaldab rehabiliteerivaid programme, aga ka teiste valdkondade teenuseid ja tugimeetmeid, milleta kompleksne rehabiliteerimine pole tulemuslik. Oluline on, et juba tegevuskava koostamise käigus saavad kõik osapooled planeerimises ja lepete sõlmimises osaleda, st et toimuks võrgustikutöö.

Programmpõhine lähenemine

Projekti käigus sai järjest selgemaks, et heade tulemuste saavutamiseks rehabilitatsiooni töökorralduses ning teenuste finantseerimises tuleks üle minna tänaselt spetsialistikeskselt üksikteenuselt komplekssele programmilisele lähenemisele. See tähendab, et seades näiteks raske peatrauma läbi teinud isikule eesmärgiks asumise võimetekohasele tööle, ei planeerita temale enam kõikvõimalikke üksikteenuseid, vaid ta suunatakse programmi, mis kohandatakse vastavaks selle inimese ressurssidele ja eesmärkidele. Programm sisaldaks tegevusi ning meetmeid, mille paindlik lisamine või muutmine oleks loomulik, kuni saavutatakse püstitatud eesmärk.

Projekti käigus sai selgeks, et heade tulemuste saavutamiseks rehabilitatsioonis tuleks üle minna tänaselt spetsialistikeskselt üksikteenustelt komplekssele programmilisele lähenemisele.

Rehabilitatsiooniprogramm on isiku rehabilitatsiooniks vajalikke kompleksseid tegevusi sisaldav sekkumine, sellel on selgelt sõnastatud eesmärk ja kindlaksmääratud ajaline kestus, mille vältel aktiivselt pakutakse arendavaid ja rehabiliteerivaid tegevusi. Rehabilitatsiooniprogramm on teenuste osutamise süsteemne ja organiseeritud vorm, mille tulemuseks on konkreetse eesmärgi saavutamine, lähtudes inimese rehabilitatsiooni eesmärgist (eesmärkidest) ja arenguvajadustest; milles sisalduvad arendavate ning rehabiliteerivate tegevuste integreeritud elemendid; milles on võimalikult palju arvestatud isiku eripära, iga ning tema puude spetsiifikat.

Rehabilitatsiooniprogrammid võivad olla:

1) Üldisele eesmärgile ehk laiemale eluvaldkonnale suunatud programmid. Nende üldeesmärk on lai, tegevused/meetmed seotud mitmete oskuste ja ressursside arendamisega:

- tööga seotud programmid, mis on suunatud uuesti tööeluga lõimumisele, sobiva töö valimisele, saamisele ja säilitamisele
- elamisega seotud programmid, mis on suunatud kogukonnaga taaslõimumisele, võimalikult iseseisvalt elama õppimisele ja igapäevaeluga toimetulekule
- õppimisega seotud programmid, mis on suunatud üldhariduse omandamisele, inimese erialasele ja huvialasele arengule (kutseõpe, ümberõpe, vabaharidusprogrammid)
- suhtlemise ja vaba ajaga seotud programmid, mis on suunatud sotsiaalsuse, aktiivsuse ning suhete arendamisele.

2) Kitsama alaeesmärgiga või programmid kindlale sihtgrupile, mis on suunatud:

- ühe või mitme funktsiooni või oskuse, ressursi või toetuse arendamisele (nt kommunikatsioon, mootorika, orientatsioon, sotsiaalsed oskused, argieluks vajalikud praktilised oskused, haigusega toimetuleku oskused jms; psühhosotsiaalne toetus peredele, koolitus ja nõustamine)
- muutuseks valmisoleku ja motivatsiooni arendamisele (psühhosotsiaalne toetus ja eneseabi)
- keskkonna arendamisele ja kohandamisele, abivahendi kohandamisele ja abivahendi kasutamise õpetamisele ning kasutamisega kohanemisele.

3) Diagnoosipõhised või toimetulekupiirajast või sihtgrupist lähtuvad programmid, nt:

- insuldi programm või peaju trauma järgne rehabilitatsiooniprogramm, mis võib sisaldada enesehooldusoskusi, põie- ja soole kontrolli, kõne-, keele- ja kognitiivseid funktsioone, vaba aja tegevusi jm oskusi, mida konkreetse inimese juures on vaja arendada
- laste sihtgrupile suunatud programmid
- puudega isiku perele suunatud programmid.

Programmid võivad olla kohandatud individuaalseks ja/ või grupiviisiliseks sekkumiseks. Individuaalne programm kujutab endast kompleksset sekkumist ja see koostatakse kindlale isikule, lähtudes tema rehabilitatsiooni eesmärgist ja vajadustest. Individuaalne rehabilitatsiooniprogramm peab silmas ealisi eesmärke ja vajadusi, puude spetsiifikat, diagnoosi ja toimetulekupiirajaid ning on kohandatud vastavalt isiku soovidele ja vajadustele ning rehabilitatsiooni üldisele eesmärgile. Grupiõppeprogramm lähtub samuti ealistest eesmärkidest ja vajadustest, puude spetsiifikast, diagnoosist ja toimetulekupiirajatest, kuid oskuste ja ressursside arendamisel toetatakse ka grupisisese toe ja kogemuse jagamisele.

PITRA II esitas üleskutse tänastele rehabilitatsiooniasutustele, puuetega inimeste organisatsioonidele, haridus- ja hoolekandeesutustele kirjeldada oma tegevusi programmilise lähenemise vaatenurgast. Tulemus oli igati julgustav. Eestis on olemas märkimisväärne ressurss puudega inimestele spetsiifiliste programmide arendamiseks. Selle ressursi arukaks kasutamiseks on aga tarvis teaduspõhist uurimis- ja arendustööd. PITRA rehabilitatsioonimudel näeb ette programmpõhist sekkumist. Rehabilitatsiooniprogrammid jagunevad ealise, valdkonna- või puudespetsiifika tunnuse järgi ning need kohandatakse iga kliendi vajadustele.

Eduka rehabilitatsiooni eeldused

Rehabiliteerimise üldine eesmärk on parandada ja soodustada inimese iseseisvat toimetulekut, suurendada tema ühiskonda kaasatust, soodustada töötamist, õppimist jne. Eesmärki saab täpsustada, seades ealisi prioriteete või keskendudes eri eluvaldkondades püstitatavatele eesmärkidele. Igal inimesel peab olema tema elukvaliteeti parandav isiklik eesmärk, mida rehabiliteerimise abil saavutada.

Rehabilitatsioon on ajaliselt piiratud, sellel protsessil on algus ja lõpp. Laste puhul, kus on oluline tagada arenguks vajalikud tingimused, võib see kesta aastaid, kogu arengupeerioidi vältel. Täiskasvanute puhul on aga rehabilitatsioon oluliselt lühem – mõnest kuust paari-kolme aastani, sõltuvalt asjaoludest ja juhtumi eripärast.

Rehabilitatsiooniprotsessi jooksul on inimesele abiks tema **juhtumi koordineerija**, kelle ülesanne on tagada tegevuskavasse võetud meetmete rakendamine, vajadusel algatada tegevuskava muutmist või täiendamist, kaitsta isiku huvisid ja siduda võrgustik tervikuks.

PITRA projekti katsetamine kinnitas oletust, et kuni 80 % inimestest, kes täna taotleavad rehabilitatsiooniteenust, vajavad tegelikult hoopis muid teenuseid. On ka üks tingimus, mis uue rehabilitatsioonimudeli käivitumiseks tuleb täita: **muud teenused peavad arenema nii kvaliteedis kui kvantiteedis**. Suurim osa tänastest rehabilitatsiooniteenuse taotlejatest soovib saada raviteenuseid, paljud hoolekandeteenuseid või rahalist toetust. Rehabilitatsioon ei saa täita teiste valdkondade puudujääke ning ei saa ka ise hästi toimida, kui puuduvad vajalikud tugiteenused. Esmatasandi spetsialistid näevad eelhindamise vajadust, kuid samal ajal tõdetakse selle töö mahukust ja ollakse seisukohal, et selle ülesande täitmiseks on KOV-del vaja **tunduvalt rohkem spetsialiste**.

Selleks et PITRA meeskondade ja abiliste ideed ei jääks pidama üksnes teoreetilisele tasandile, katsetati uut rehabilitatsioonimudelit kahes Eesti piirkonnas – Jõgevamaal ja Tallinna Kesklinnas – ajavahemikus september 2007–veebruar 2008. Koolitus kestis kolm ja praktika neli kuud, kokku osales koolituses ja praktikas 42 spetsialisti. Pildil: Jõgevamaa grupp.

Arsti hinnangut inimese tervislikule seisundile, teavet haiguste ning vigastuste mõjust tema sotsiaalsele aktiivsusele, võimekusele, prognoosi tulevikuks vajavad õigete otsuste tegemiseks nii esmatasandi spetsialistid kui SKA eksperdid: ilma selleta ei saa õigesti koostada rehabilitatsiooni tegevuskava. Inimese **ravi- ja perearsti kaasamine** rehabilitatsiooni on oluline ülesanne.

Tarvis on soodustada komplekssete sekkumiste, teisisõnu rehabilitatsiooniprogrammide tekkimist ja arengut. Vähe on kasu funktsioneerivast süsteemist, rehabiliteerimist vajavate inimeste väljaselgitamisest, hindamisest ja plaanide koostamisest, kui reaalseid sekkumisi, mis inimest tegelikult eesmärgile aitaksid jõuda, pakkuda ei ole. Seega **on esmatähtis rehabilitatsiooniprogrammide ellukutsumine.**

Tuleb rõhutada, et uue mudeli elujõud sõltub korralikust **infosüsteemist** ja kõigi sellega seotud isikute **koolitamisest.**

Projekti praktiline töö näitas aga selgelt, et olulisim, millest sõltub rehabilitatsiooni edukus, on eluterved hoiakud, loov suhtumine ja inimeste soov teisi aidata.

Palju tänu PITRA I ja II projekti meeskondadele, partneritele, töögruppides osalenud kolleegidele, praktika sooritamud spetsialistidele ja puuetega inimestele ning arvukatele mõttekaaslastele rehabiliteerimisega seotud võrgustikust.

Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolid Eestis: praegune olukord ja tulevik

Teet Tiko, haridus- ja teadusministeeriumi koolikorralduse osakonna juhataja

Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolid (edaspidi erikoolid) on viimastel aastatel korduvalt sattunud avalikkuse huviorbiiti. Kriitiliselt hinnanguid on andnud õiguskantsler, riigikontroll, riiklik järelevalve, meedia, õpilased ja lastevanemad.

Erikoolid on tegutsenud ilma suuremate muutusteta viimased 15 aastat. Erikoolide tegevuse aluseks Eestis on põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, mis sätestab kooli kui haridusasutuse üldise raamistiku, ning alaealiste mõjutusvahendite seadus, mis sätestab õpilaste erikooli suunamise ja alaealiste suhtes kasutatavad mõjutusvahendid. Eestis puudub ametlikult kinnitatud kontseptsioon või arengukava, milles oleks haridussüsteemi seisukohalt kirjeldatud erikoolide tegevuse eesmärgid ning õppe- ja kasvatustöö põhimõtted. Sama kehtib tervikuna kasvatusraskustega õpilaste kohta. Mitmetes arengukavadest ja strateegiatest (Eesti üldharidussüsteemi arengukava 2006–2013, Eesti noorsootöö strateegia 2006–2013, Eesti kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2010, Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava 2007–2009) on kasvatusraskustega õpilasi eri aspektidest käsitletud, kuid terviklik kontseptsioon puudub.

Eestis kasutatakse liiga sagedasti alaealiste mõjutusvahendina erikooli suunamist ja vähe on kohalike omavalitsuste ja alaealiste komisjonide poolt rakendatavaid ennetusmeetmeid. Õpilaskohtade arv erikoolides on Eestis võrreldes teiste EL riikidega liiga suur: 100 000 elaniku kohta on Eestis 14 erikooli kohta, samas kui Poolas on see arv

5,5 ja Suurbritannias 4,25. Eestiski võiks see arv olla ca 5, mis tähendaks 60-70 õpilaskohta. Eesti eesmärk peaks olema liikuda alaealiste õigusrikkujate mõjutamise repressiivsetelt meetmetelt ennetavatele ja keskenduda varajasele sekkumisele, jättes erikooli pideva kasvatusliku järelevalve viimaseks võimaluseks enne kohtulikke karistusi.

Eraldi probleemina väärib märkimist võrgustikutöö vähene efektiivsus kasvatusraskustega õpilaste probleemide ennetamisel ja järelhoolduse korraldamisel, milles peaksid lisaks õpilasele osalema lapsevanem, kool, kohalik omavalitsus, alaealiste komisjon, politsei, prokuratuur ja kohtud.

Eesti erikoolid täna

Erikool on haridus- ja teadusministeeriumi hallatav põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (PGS) alusel moodustatud kool, kuhu 10–18 aastane õpilane suunatakse alaealiste komisjoni taotlusel kohtumääruse alusel või vastavalt karistusseadustiku § 87-le kohtuotsuse alusel¹.

Praegu töötab Eestis kolm erikooli: Kaagvere Erikool eesti ja vene õppekeelega tütarlastele (õppekohti 60), Tapa Erikool eesti ja vene õppekeelega poistele (õppekohti 80) ning Puiatu Erikool eesti õppekeelega poistele (õppekohti 60).

Õppetöö erikoolis toimub põhikooli ja gümnaasiumi riikliku õppekava alusel koostatud kooli õppekava järgi. Lisaks teadmiste põhisele õppele sisaldab õppekava laiendatud praktilist õpet ehk tööõpetust. Võrreldes tavakooliga on õpilaste liikumisvabadus piiratud rangema režiimiga.

Riigikontrolli erikoolide auditis (Kivine

¹ Alaealiste mõjutusvahendite seadus §1 lg 2

2004) on erikoolide tulemuslikkust hinnatud madalaks ja seda järgmistel põhjustel: (1) kooli suunamine on aeganõudev ja kohmakas; (2) kooli suunatakse väga erineva taustaga lapsi ja väga erineva raskusastmega õigusrikkumiste eest, mis tähendab, et koos on nii raskeid õigusrikkumisi toime pannud kui ka koolist süstemaatiliselt puudunud nooruk; (3) kooli õppe- ja kasvatustöö ei arvesta lapse vajadusi ja kasvatustöö on keskendunud eelkõige laste kontrollimisele, mitte nende arendamisele, ja see on üks olulisemaid tegureid, miks paljud koolist lahkunud ei suuda ühiskonnas kohaneda; (4) puudub süstemaatiline järelhooldus koolist lahkuv(nud) lapse suhtes.

Haridus- ja teadusministeeriumi eestvedamisel 2006. a tehtud uuringu andmed tõid õppetööd takistavate teguritena välja tugiteenuste ja õpiabi puudulikkuse ning füüsilised vajakajäämised õpikeskkonnas. Kasvatustöö puudujääkidena nähti eelkõige lähisuhte puudumist kasvatajate ja õpilaste vahel ning nappe võimalusi saada praktilisi oskusi iseseisvaks eluks. Samuti tehti kindlaks, et õpilastel puudus privaatsus, võimalus olla ükski. Õpilaste omavaheliste suhetele on iseloomulikud sellised probleemid nagu vägivald, kiusamine, ebatsensuurne kõnepruuk ning vandalism, mis enamasti olid ka õpilaste omavaheliste pingete allikaks (Kõiv 2006).

Uurimused näitavad (Kõiv 2007), et erikoolid täidavad formaalsete (põhikirjas fikseeritud) ülesannete kõrval ka mitteformaalseid ülesandeid, milles domineerivad õpilaste käitumise kontrollimine ja karistamine, kusjuures õpilaste resotsialiseerumist ühiskonda kui kooli ülesannet täidetakse kõige vähemal määral.

Eestis puudub kokkulepitud metoodika erikoolide tegevuse tulemuslikkuse ehk koolis õppinute edaspidiste õigusrikkumiste (retsidiivsuse) mõõtmiseks. Erinevad uuringud on andnud tulemuseks 35–90% ning õiguskaitseorganite (prokuratuur, politsei) hinnang erikoolidele on seetõttu pigem negatiivne. Avalikkuses domineerib arva-

mus, et erikool on pigem kinnipidamisasutus, mille esmane ülesanne on tagada probleemsete noorte eraldamine ühiskonnast. Samas on praeguste erikoolide üheks suuremaks probleemiks infrastruktuur, mis ei taga õpilaste turvalisust ning võimaldab koolist omavoliliselt lahkuda.

Seega, alahindamata erikoolide personali tänuväärset igapäevast tööd, tuleb kokkuvõttes tunnistada, et hetkel ei vasta Eesti erikoolid tänapäevastele arusaamadele ja ühiskonna ootustele ei oma sisulise tegevuse ega õppekeskkonna poolest ning erikoolide kaasajastamine on muutunud haridussüsteemi üheks olulisemaks ülesandeks.

Erikoolide kontseptuaalsed alused²

Eeltoodust tulenevalt otsustas haridus- ja teadusministeerium 2008. aasta alguses kutsuda kokku töörühma erikoolide probleemidele lahenduste leidmiseks. Kaasatud olid justiitsministeerium, sotsiaalministeerium ja Tartu Ülikool. Arutelu tulemusena jõuti järeldusele, et ei piisa olukorra mõningasest parandamisest, alustada on vaja erikooli eesmärkide ja tegevuse üldiste põhimõtete kirjeldamisest. Töörühma ülesanne oli välja töötada kontseptuaalsed alused, mis kirjeldaksid erikooli missiooni ja ülesandeid, õppe- ja kasvatustöö põhimõtteid, kooli personali pedagoogilist kompetentsi ja kooli tegevuseks vajalikku infrastruktuuri. Töörühm lõpetas oma töö 2008. aasta juunis ja esitas tulemused haridus- ja teadusministrile.

Töörühm otsustas keskenduda ainult erikoolidele, jättes teadlikult käsitlemata õpilasega toimuva enne ja pärast erikooli, samuti kasvatusraskustega õpilased tava-koolides ja kutseõppeasutustes, kuna nende probleemide käsitlemine vajab tunduvalt rohkem aega ning laiemat osalejate ringi. Kontseptsiooni koostamisel lähtuti kahest põhimõttest. Esiteks sellest, et kesksel kohal peab olema **õpilane** ning kogu erikooli tegevus peab olema suunatud õpilase probleemide lahendamisele. Teiseks oluliseks lähtekohaks oli, et tegemist on mitte kinni-

² Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolide kontseptuaalsed alused. HTM: Eelnõu 12.06.200

pidamisasutusega, vaid **kooliga**, milles keskendutakse eelkõige õpilaste kasvatamisele. Sellest tulenevalt sõnastati **visioon** erikooli tegevusest:

Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolide vahendusel luuakse võimalused iga õppija isiksusliku arengu toetamiseks; isiklikus, töö- ja ühiskonnaelus tarvilike teadmiste, oskuste, väärtushinnangute ja valmisolekute kujunemiseks ning luuakse eeldused õpilase resotsialiseerumiseks tavaellu.

Erikooli töö eesmärgid peavad väljenduma õpilase kasvatamisel ja õpetamisel saavutatavates tulemustes. Seega määratleti, millised peaksid olema erikooli lõpetajanu omadused, oskused ja hoiakud: (1) adekvaatne enesehinnang ja eneseväärikustunne; (2) ühiskonnas toimetulekuks vajalikud sotsiaalsed oskused; (3) üldnimilikke väärtusi ja käitumisnorme arvestavad väärtushinnangud; (4) õpingute jätkamiseks vajalikud teadmised, õppimisoskus ja valmisolek edasiõppimiseks; (5) ühiskonnaelu reegleid ja seadusnorme arvestavad käitumishoiakud.

Erikoolide õppe- ja kasvatustöö arendamisel ning kaasajastamisel lähtutakse põhimõttest, et tegemist on haridusasutusega, milles kesksel kohal on **õpilane** ja tema vajadused ning võimed. Õpilase arengu igakülgselt toetamiseks on vaja nii haridus-, sotsiaal- kui tervishoiuvaldkonna meetmeid, mida rakendatakse koordineeritult, selge vastutuse ja ülesannete jaotusega, et toetada õpilase personaalset arengut positiivses suunas. Üheks suuremaks väljakutseks erikoolide personalile on õpilastega tehtava õppe- ja kasvatustöö individualiseerimine, mis sisaldab endas järgmisi komponente: (1) individuaalne õppekava; (2) individuaalne käitumise tugikava; (3) individuaalne üleminekuplaan õpilase resotsialiseerimiseks ühiskonda; (4) individuaalsed sekkumisprogrammid.

Erikooli kaudu peab kasvatusraskustega õpilasele olema tagatud juurdepääs õppimisele ja koolikohustuse täitmisele. Õpilase resotsialiseerumise ühiskonda tagab turvaline, perekeskne õpi- ja kasvatuskeskkond,

kättesaadavad tugisüsteemid ja individualiseeritud õpe. Üleminek väikestele (kuni 8 õpilast) pere tüüpi kasvatusrühmadele on üks olulisemaid muudatusi võrreldes praeguse süsteemiga. See eeldab lisaks kasvatustöö ümberkorraldamisele ka uusi nõudeid koolide infrastruktuurile.

Et erikooli õppe- ja kasvatustöö oleks kvaliteetne, on vaja pädevaid õpetajaid ning tugipersonali ja asjatundlikku juhtimist. Alahindamata praeguste koolide personali kvalifikatsiooni, on siiski selge, et kavandatud radikaalseid muudatusi saavad ellu viia ainult muudatusi toetava mõtteviisiga, motiveeritud ja selleks ettevalmistuse saanud töötajad.

Õppetöö korraldus erikoolis peab tagama, et üleminek ühest koolist teise, ühelt haridustasemelt teisele oleks sujuv ning tagaks õpilase toimetuleku.

Äärmiselt oluline on **võrgustikutöö**, mida võib kirjeldada kahetasandiliseks. Esmatasandi võrgustikutöö toimub koolis vastavalt iga õpilase individuaalsetele vajadustele meeskonnatööna, kuhu on kaasatud õpilane, lapsevanem ja kooli personal. Teise tasandi võrgustikutöö toimub väljaspool kooli samuti meeskonnatööna, kuhu on lisaks esmatasandile kaasatud ka õpilase tugisõbrad, kohalik omavalitsus, vastavad riiklikud institutsioonid ja vabatahtlikud organisatsioonid. Teise tasandi eesmärk on õpilase resotsialiseerimine ja kaasamine ühiskonda ning järelhoolduse korraldamine.

Õppe- ja kasvatustöö edukaks toimimiseks on oluline nõuetele vastav infrastruktuur, mis võimaldaks läbi viia õppetööd ja huvitegevust, rakendada individuaalseid tugiprogramme, pakuks normaalseid elamistingimusi (rühmakodud), tagaks õpilaste ja töötajate tervise ja turvalisuse. Peab olema ka võimalus rakendada liikumispiiranguid ja järelevalvet õpilaste suhtes, kelle käitumine kujutab riski endale ja/või teistele.

Seega võiks erikooli **missiooni** sõnastada järgmiselt: *Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli missioon on luua õpilastele koolis sobivad tingimused õppe- ja*

kasvatustegevuseks, mis valmistaks neid igakülgselt ette resotsialiseerumiseks ühiskonnas.

Erikooli **ülesanded** saab kokku võtta järgmiselt: (1) toetada kõigiti õpilase isiksuse arengut ning oma elu ja tööga toimetulekut, luues sellega eeldused resotsialiseerumiseks ühiskonnas; (2) luua õpilastele tingimused ja võimalused õppimiseks ja arenemiseks, põhihariduse omandamiseks ja koolikohustuse täitmiseks ning eeldused haridustee jätkamiseks.

Kokkuvõte

Erikoolide kaasajastamine on eelolevatel aastatel üks haridus- ja teadusministeeriumi prioriteetidest. Sellekohane tegevuskava on väljatöötamisel. Suurimate riskidena muudatuste elluviimisel tuleb nimetada selleks motiveeritud inimeste leidmist ja teiseks, nagu alati raha, mida on vaja eelkõige erikoolide infrastruktuuri kaasajastamiseks. Lisaks erikoolide kaasajastamisele on ministeeriumis väljatöötamisel kontseptsioon ja tegevuskava kasvatusraskustega õpilaste klasside töö edasiarendamiseks tavakoolides ja kutseõppeasutustes. Ülevaatamisele tuleb ka alaealiste komisjonide tegevus, kavandatakse muudatusi põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses ja alaealiste mõjutusvahendite seaduses.

Kõik need meetmed kokku peaksid lähemal aastatel andma olulise tõuke kaasajastamiseks Eestis kasvatusraskustega õpilaste probleemide lahendamist.

Viidatud allikad

Kivine. M. (2004). Erikoolide funktsioon ja tulemuslikkus. Kontrolliaruanne nr 2-5/04/45 18.06.2004. Tallinn.

Kõiv. K. (2006). Eesti kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolid 2005./2006.

Uurimisprojekti aruanne haridus- ja teadusministeeriumile. Tartu: TÜ haridusteaduskond, pedagoogika osakond.

Kõiv. K. (2007) Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolid Eestis: ülevaade. Tartu: OÜ Vali Press.

Sotsiaaltöö spetsialiseerumissuunad ja sotsiaaltöötaja pädevuse areng Eestis

TÜ Pärnu Kolledži sotsiaaltöö korralduse eriala 10. aastapäevale pühendatud konverents
4. detsembril 2008
Tartu Ülikooli Pärnu kolledžis

Konverentsil analüüsitakse sotsiaaltöö spetsialiseerumissuundi ja sotsiaaltöötajate pädevuse arengut, toetudes valdkondlikele uuringutele ja sotsiaaltöö eri valdkondades töötavate vilistlaste parimale praktikale. Töötubades (sotsiaaltöö eakatega ja puuetega inimestega, sotsiaaltöö kohalikus omavalitsuses, teravishoius, vanglas ja kriminaalhoolduses, lastekaitstes, koolis, tööhõives, sotsiaaltöö rahvusvahelistumine) arutatakse valdkonna probleeme, arenguvajadusi ja võimalusi ning otsitakse teid teoreetilise õpetuse ja töökogemuse ühitamiseks.

Konverents tugevdab vilistlaste kokkuvõttevustunnet ning nende soovi kaasa rääkida sotsiaaltöö arengus. Koostatakse fotonäitus kolledži tudengite elust-olust, toimub ka pidulik vastuvõtt. Konverentsile on oodatud TÜ Pärnu kolledži endised ja praegused õppejõud, vilistlased, üliõpilased ja koostööpartnerid.

Registreerimine kuni 20. novembrini kolledži kodulehel **www.pc.parnu.ee**. Osalustasu 200 kr. Kuni 10. novembrini ootame ettekandepakkumisi sotsiaaltöö eri valdkondades tegutsevatest kraadiõppurilt ja spetsialistidelt. Ettekande teesid (1800–2250 tähemärki) palume saata korraldustoimkonnale elektroonselt.

Info: Marju Medar, tel 445 0523, 520 2837, e-post: Marju@pc.ut.ee
 Liina Käär, tel 4450523, 508 3834, e-post: Liina@pc.ut.ee
 Birgit Tuulemäe, tel 445 0537, 5217846, e-post: birgit.tuulemae@ut.ee

KOMMENTAAR

Vajadus kujundada Eesti ühiskonnas üldine arusaam erikoolist oli hädavajalik. Eesti koolide uuendusliikumine 90-ndatel ei puudutanud erikoole. Erikoolide töö jätkus arusaamaga, et see on kindel koht, kust probleemsed noored välja ei pääse seni, kuni nad on ümber kasvanud. Õiguskantsleri ja Riigikontrolli järjestikused erikoolide väisamised olukorda kahjuks ei muutnud. Vast ehk niipalju, et lootust mahajäetusest välja tulla teistsid ametnike lubadused kohe algavast reitendist.

T. Tiko kirjeldab artiklis erikoolide olukorda 2004. aasta Riigikontrolli koostatud akti valguses, milles tuvastatud kooli suunamise protseduuride kohmakus ja süstemaatilise järelhoolduse puudumine ei ole tänaseni lahendust leidnud. Erikooli suunatud õpilaste taust ongi erinev, sest laste reegleid ja õiguskorda eirava käitumise kujunemine saab alguse varajasesst lapsepõlvest, mida mõjutavad eelkõige täiskasvanute eluviisid, hoiakud, väärtus-hinnangud. Täpsustan üldlevinud arusaama, et erikooli suunamiseks piisab koolist puudumisest: tegelikult selleks peab laps korduvalt rikkuma seadusi. Vastuhakkav käitumine on aga märk täiskasvanutele, et lapse arengu-ajadused on rahuldamata.

Aastaks 2008 on erikoolide õppe- ja kasvatus-eesmärgid muutunud – lapse arenguvajadused on esmatahtsad, töötame selle nimel, et lapsest saaks täisväärtuslik ühiskonnaliige, püüame kontrolli asemele luua usalduslikke suhteid. Erikoolide initsiatiivi kasvatus-eesmärgid ümberkorraldamisel toetab Euroopa Sotsiaalfond ca kolme miljoni krooniga. Erikoolide ühine projekt „Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste resotsialiseerimine ühiskonda” on aidanud parandada töötajate ametioskusi, jagada kogemusi kolleegidega Soomest, Lätist, Leedust, Hollandist, Poolast, Inglismaalt; arendada tugiteenuseid õpilaste toetamiseks ning täiendada õppe- ja kasvatus-eesmärgid juhendmaterjale. Kasvatustöö meetoditena praktiseerime koos spetsialistidega koolis ja väljaspool kooli noore isiksust toetavaid ja rehabiliteerivaid tegevusi. Lapsele lähedaste inimeste kaasamine kooli tegemistesse on võrgustikutöös tähtsal kohal. Hoiame lapsi ja õpetame neid tulevikus oma lapsi hoidma, et kuritegelik maailm noori endale ei haaraks.

Kaasaegse infrastruktuuriga Kaagvere erikooli renoveerimise ehitusprojekt ootab ehitustöödega alustamist. Juba 19. oktoo-

bril 2006 võttis valitsus vastu otsuse kuue riigikooli kordategemiseks, andes need üle AS-le Riigi Kinnisvara ja suurendades akti-akapitali 16 675 000 krooni võrra. Euroopa Majanduspiirkonna finantsmehhanismid on eraldanud Kaagvere erikoolile toetust ca 7 miljonit erivajadustega laste õpi- ja arengukeskkonna parandamiseks ning sotsiaalsete tegevuste arendamiseks. Et erikooli õppe- ja kasvatus-eesmärgid oleks kvaliteetne, on vaja tõesti pädevaid õpetajaid, tugipersonali, koostöövõrgustikke ja kaasaegset turvalist õpi- ja elukeskkonda, nagu kirjutab T. Tiko. Lisaks artiklis nimetatule on vaja ametkondade koostööd ja ühist arusaama kooli tüübist, mida nimetatakse “kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kool”. Eesti haridus-, sotsiaaltöö-, meditsiini- ja õigusala spetsialistide ühises töös võiks valmida Eesti haridusmudel õiguskorda rikkunud alaealiste kohtlemiseks, kus õpitakse olema ja elama nii, et see teiste kaaskodanike väärikust ja turvalisust ei riivaks. Ootame ka haridus- ja teadusministeeriumi ametnikelt enam koostööd, et meid, praktikuid plaanidesse pühendataks, et valminud kontseptsiooni tööühma liikmete üllad ideed ei jääks paberile. Avalikkuselt ootame erikoolide ümberkorraldusteks head tähelepanu.

**Sirje Hänni, eripedagoog,
Kaagvere erikooli direktor**

Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolid (erikoolid) on omaette koolitüüp Eesti haridusmaastikul. Need on koolid, kus kõige objektiivsemalt peegelduvad meie ühiskonna probleemid, kuna nende koolide õpilased on jäänud ühiskonna tõmbetuulte räsida. Ühiskonnal on nende koolide suhtes kõrged ootused ja ta avaldab pahameelt, kui neid ootusi ei õigustata.

Mida siis ühiskond nendelt koolidelt ootab? Ootab, et erikoolides õppivad 10–17 aastased tüdrukud-poisid muutuvad kuni kahe aastaga (nii pikaks ajaks võib korraga erikooli suunata) tublideks, oma eluga toimetulevateks seaduskuulekateks noorteks, kes saavad argieluga hakkama ja oskavad kavandada oma tulevikku. Kas pole ootused mitte liiga suured? Kõik see, mida siiani pole suutnud teha õpilase vanemad, perekond, lähivõrgustik, peab kahe aastaga suutma erikooli personal. Arvan, et ühiskonna ootuste lattu on liialt kõrgele sea-

tud. Ühiskonna ootuste kõrval tuleb arvestada noore hingelise seisundiga – on utoopiline lootus, et noor, kes iga päev tunneb, et ta on halb, pole oodatud koju, lastekodusse, on pidevalt kõigil jalus ja tekitab probleeme, saab kahe aastaga kokku lapitud ja hakkab uuesti täiskasvanuid usaldama. Nende noorte hinge jäävad pikaks ajaks kriimud, mis lähedased ja ühiskond on neile tekitanud.

Erikoolid vajavad hädasti muutusi! Muutused peavad aset leidma eelkõige kvaliteedis. Kvaliteet tähendab seda, et ühiskonna ootused peavad olema võrdelises sõltuvuses erikoolide õpilastele loodud tingimuste ja kaitsega. Erikoolis viibivad noored vajavad kaitset ühiskonna eest. Neile tuleb luua turvaline õpi- ja kasvukeskkond, kus kesksel kohal on noor kõigi oma hingehädade ja probleemidega. Turvalisus tähendab ka seda, et noorel tuleb mõni aeg olla ühiskonnast eraldatud, kuni ta omandab lisaks võimetekohasele põhiharidusele ja sotsiaalsele kompetentsusele ka suhtlemis- ja käitumisoskuse, mida ta varem pole oma perekonnas ja koolis omandanud. Ühiskonnast eraldamine ei tähenda alati järelevalvet, vaid ka kaitset. See aeg võiks mõne noore puhul olla pikem kui kaks aastat, mis senini on seadusega sätestatud, kõik oleneb ju noorest endast.

Kas meil peaksid olema erikoolid ja mitu neid peaks olema? Kuni me ei suuda kindlustada, et kõik noored täidavad koolikohustust, ei pane toime väär- ja kuritegusid ja on sotsiaalselt kaitstud, on erikoole vaja. Kindlasti peab neid olema rohkem kui üks. Nad peaksid olema turvalised, õpilasekesksed ja eelkõige tuleb neis rõhku panna sotsialiseerumisele, mis eeldab üksteisest hoolimist, kaaslane märkamist vaatamata sellele, milline ta on. Kõik ei saa olla edukad ja tugevad, hoolida tuleb ka neist, kes seda ei ole. Palju see kõik maksab? Väga-väga palju. Lõpetuseks arvan, et erikool(d) maksaksid ikkagi vähem kui ehitada veel üks Eesti eurovangla, panna pea liiva alla ja tunnista-da, et pole erikoole, pole ka probleemi.

Ene Kuk, Tapa Erikooli direktor

On igati tervitatav, et HTM otsib võimalusi erikoolide tegevuse tõhusamaks muutmiseks. Samas rida vastuolusid ja kitsaskohti lubab kahelda reformimisplaani edukuses.

Nendest olulisemad on järgmised.

Reformimiskavas rõhutatakse erikooli kui õpe- ja kasvatusasutuse mitterepressiivset olemust ja samas üheks olulisemaks tendentsiks on erikooli kui repressiivse asutuse kohtade vähendamine.

Kasutatav terminoloogia lubab mitmetähenduslikku tõlgendamist. Erikool on ametlikult nimetatud kooliks kasvatusereitingimusi vajavatele õpilastele, mainitud on õpiraskusi, kuid jääb ebaselgeks, mida eritingimused endast kujutavad. Õigemini võib esitatud kavast aru saada nii, et eritingimused on tugevdatud valve ja piiratud liikumis- ja suhtlemisvabadus erikoolist väljapoole ja erikooli õpilaste vahel asutuse piires.

Maailma kogemus aga näitab, et kinnised asutused pigem toodavad tuleviku jaoks kriminaalset kontingenti kui parandavad noorte käitumist.

Reformimiskava ei võta arvesse Eesti konteksti, vaid lähtub mujal maailmas kasutusel olevast kogemusest. Erikool aga on Eesti ühiskonna ja koolisüsteemi orgaaniline osa ning selle tegevuse planeerimine peab lähtuma Eesti olukorrast ja vajadustest. Kahju, et reformimiskava ignoreerib viimase 15 aasta tööd: uued töömeetodid, tugisüsteemid. Näiteks Tapa erikoolis on juba ümberehitused tehtud ja poiste rühmad elavad üksteisest isoleerituna väikestes gruppides. See kogemus aga näitab, et üksnes füüsilise keskkonna ümberkujundamine ei muuda automaatselt erikooli sisulist tööd ega selle efektiivsust.

On arusaamatu, mida reformijad mõistavad kahetasemelise võrgustikutöö all. Nende ridade kirjutaja pakkus 2004. a Riigikontrolli auditi käigus kogutud ja analüüsitud andmete alusel küll välja idee arendada erikooli sotsiaaltööd, mis pidi töötama kahetasemelise võrgustikutöö põhimõttel, kuid reformikavas on sotsiaaltöö mõiste ära jäetud ning seetõttu pole selge, kes, mille alusel ja kuidas võrgustikutööd korraldab ja juhib, kes selle eest vastutab ja kes kontrollib ning hindab töö tulemuslikkust, missuguseid teadmisi ja oskusi võrgustikujuhth peab omama. Praegusel kujul on kahtlane, kas abstraktne kahetasemeline võrgustikutöö toimima hakkab.

Loodetavasti jätkab reformimisgrupp tööd ja oma tegevuses lähtub eelkõige ÜRO lapse õiguste konventsiooni nõuetest seada esiplaanile lapse huvid.

Judit Strömpl, Tartu Ülikool

Haritud tegevusjuhendaja on edu võti

Anu Hall, AS Hoolekandeteenused Lõuna-Eesti piirkonna teenuste osakonna juhtaja

AS Hoolekandeteenused on noor ja arenev organisatsioon, mis moodustati ajavahe-
mikul 2007. a sügisest kuni 2008. a kevadeni
16 maavalitsuse poolt hallatavate psüühiliste
erivajadustega inimestele teenust pakkuvate
hoolekodude liitmise teel. AS Hoolekande-
teenused eesmärk on reorganiseerida eri-
hoolekanne, et tagada psüühiliste erivaja-
dustega inimestele kvaliteetsed teenused. Pal-
jud liitunud asutused on püüdnud anda endast
parima, pakkudes vähemal või rohkemal
määral kvaliteetseid teenuseid. Tegelikult oli
teenuse osutamise kvaliteet väga ebahütlane.
Erihoolekandes tähendab kvaliteet eelkõige
teenuste vastavust nõuetele ja kliendi rahul-
olu. Rääkides rahulolust ja kvaliteedist, on
olulisteks märksõnadeks selgus, kindlus ja
heaolu ning seda igas teenuse osutamise
aspektis. Kui tegevusjuhendajal on selge,
mida ja milleks ta tegema peab ja klient teab,
mis ja kuidas hakkab toimuma, siis on
esimesed sammud tehtud.

Kvaliteedi tagamise sammudest peab ku-
junema terviklik kvaliteedijuhtimise süsteem,
kus kõik protsessid on kirjeldatud, nende
tulemusi mõõdetakse ja analüüsitakse, tehtud
järeltulemuste põhjal neid täiustatakse, mistõttu
tõuseb ka teenuste kvaliteet. Sellise süsteemi
efektiivsuse aluseks on haritud ja motiveeri-
tud tegevusjuhendajad.

2008. aasta kevadel kaardistas konsultat-

sioonifirma HRO kõikide AS-ile Hoolekan-
deteenused kuuluvate hoolekodude igapäe-
vase tegevuse, et teha ettepanek nende struk-
tuuri, töökorralduse ja -ülesannete ühtlus-
tamiseks. Siit ka vajadus välja töötada uued
ametijuhendid kõigile hoolekodude töötajatele,
eelkõige aga tegevusjuhendajatele, kes
klientidele vahetult teenuseid osutavad.

Tegevusjuhendaja ametijuhend ja ametiastmed

Tegevusjuhendaja ametikoht loodi eri-
hoolekandeteenuste süsteemis 2000. a. Enne
seda töötasid erihoolekandes üksnes hoolda-
jad. Kuna psüühiliste erivajadustega inimesed
erihooldekodudes ei vaja ainult hooldamist,
vaid eelkõige tuge, juhendamist ja motiveeri-
mist argielu toimingute sooritamiseks, ei ole
mõistlik nimetada selliste ülesannetega töötajaid
hooldajateks. Tegevusjuhendaja on eri-
hoolekandeesituse töötaja, kelle ülesanne on
igakülselt juhendada ja aktiveerida psüühilise
erivajadusega inimest, et parandada ja
säilitada tema elukvaliteet.

AS Hoolekandeteenused tegevusjuhenda-
jatele ametijuhendite väljatöötamiseks moo-
dustati töögrupp, kuhu kuulusid kõigi 16
hoolekodu esindajad, HRO konsultant, AS
Hoolekandeteenused personalijuht ja teenuste
direktor. Töögrupi eesmärk oli välja töötada
tegevusjuhendajate ametiastmed ja teenuste-
põhised ametijuhendid. Kohe alguses oli selge,
et tegemist ei ole lihtsa ülesandega, seda nii
erinevate kogemuste, praktika kui arvamuste
paljususe tõttu. Harjumuste ja veendumuste
muutmine ei ole lihtne ülesanne, kuid eri-
hoolekandesüsteemi muutmise vajadusest
tingituna möödapääsmatu.

Töögrupi sees moodustati teenustepõhised
töörühmad, mille ülesanne oli kindla teenuse
puhul tööülesannete kaardistamine ja ameti-
juhendiks vormimine. Pärast töörühma ette-
kannet ja ametijuhendi kirjapanekut oli teistel
võimalus ühise arutelu käigus oma arvamust

Tabel 1. Tegevusjuhendaja ametiastmed ja nende kriteeriumid.

Kriteerium \ Amet	Haridus	Koolitus	Töökogemus
Abitegevusjuhendaja	Põhiharidus	Ei	Kuni 6 kuud
Nooremtegevusjuhendaja	Põhiharidus	40 tundi	Vähemalt 6 kuud
Tegevusjuhendaja	Keskharidus	260 tundi	Vähemalt 1 aasta
Vanemtegevusjuhendaja	Rakenduslik kõrgharidus	160 tundi	Vähemalt 3 aastat

avaldada ning seisukohti selgitada. Seda võimalust kasutati elavalt ning nii mõnigi seni tähelepanuta jäänud vaatenurk sai välja öeldud ja leidis ametijuhendis kajastamist.

Ametiastmete moodustamisel võeti eeskujuks teised eluvaldkonnad, kus inimene, kes tuleb tööle ilma erialase ettevalmistuse, töökogemuse ja hariduseta, ei saa olla võrdne haritud, erialase ettevalmistuse ja töökogemusega töötajaga. Näiteks arsti puhul eeldame, et enne iseseisvalt inimeste ravimisele asumist on ta omandanud kutseoskused ja ta omab juhendatud töökogemust. Töö inimestega tähendab vastutuse võtmist. Olles psüühilise erivajadusega inimesele n-ö elu juhendajaks, ei saa seda teha inimene, kellel ei ole selleks ei haridust ega kogemust.

Seepärast võeti astmete moodustamisel aluseks kolm kriteeriumit – haridustase, täiendkoolitus ja töökogemus, ning jagati tegevusjuhendaja ametiaste kolmeks: abi-, noorem- ja tegevusjuhendaja (vt tabel 1). Lisaks kehtestati vanemtegevusjuhendaja ametinimetus, kelle peamine ülesanne on teenuse osutamise administreerimine.

Ühise arutelu tulemusena leiti, et ööpäevaringse tegevdatud järelevalvega hooldamine on sedavõrd spetsiifiline, et ei võimalda selle teenuse osutamist abitegevusjuhendajana. Kõikide teenuste puhul oli kriteeriumite aluseks sellelt ametikohalt nõutavad tööülesanded ja vastutus. Kõrgemale astmele liikumise eelduseks on kõikide kriteeriumite täitmine ja eelnevate astmete läbimine.

Ametiastmete jaotus või kriteeriumite püstitus võib tunduda ebaõiglase ja ebareaalsena, kuid töögrupp lähtus mitte sellest, mis meil praegu on, vaid sellest, mida me tahame, et

meil oleks. Ehk kuna tegevusjuhendaja vastutab inimese elu juhendamise, tema oskuste säilimise, uute oskuste õpetamise ja arendamise eest, siis nende ülesannete iseseisev täitmine eeldab vähemalt keskharidust.

Erihoolekandeteenused on oma iseloomult erinevad. Igale ametiastmele on välja töötatud teenuste kaupa ametijuhendid, mis tööülesannete lootelult oluliselt ei erine üksteistest, kuid teenuse eripära arvestades on nendes märgitud tööülesanded erineva mahuga. Näiteks nii ööpäevaringse hooldamise teenust osutava tegevusjuhendaja kui ööpäevaringse tegevdatud järelevalvega hooldamise teenust osutava tegevusjuhendaja ametijuhendis on märgitud üheks tööülesandeks klientide järelevalve tagamine, kuid sõltuvalt teenusest on selle ülesande osatähtsus erinev, moodustades vastavalt 5% ja 20% tööajast.

Võib ju väita, et ei ole mõistlik maksta ühtedele töötajatele teistest rohkem samade tööülesannete täitmise eest, kuid seejuures jäetakse tähelepanuta asjaolu, et abi- ja nooremtegevusjuhendaja teeb oma tööd tegevusjuhendaja juhendamisel. Neil on õigus osaleda meeskonnatöös, kuid iseseisvalt kliendi elu puudutavaid otsuseid nad teha ei tohi.

Kui kõigi teenuste tegevusjuhendajate, sh abi-, noorem- ja vanemtegevusjuhendaja ametijuhendid olid valmis, hinnati nende tööd ja tööpanust spetsiaalse hindamismaatriksi abil, mis veelgi kinnitas astmete loomise vajadust ning erinevate palganumbrite kujunemist. Näiteks on tegevusjuhendajatele esitatavad nõudmised suuremad võrreldes abi- ja nooremtegevusjuhendajatele esitatavate nõudmistega koostöö, töö mitmekülgsuse ja ka inimeste juhtimise osas.

Tegevusjuhendaja ülesanded kliendi elu juhendamisel

Esimene ja kõige tähtsam muutus senisega võrreldes on tegevusjuhendaja töö põhimõte: mitte teha kliendi eest ära, vaid juhendada, innustada ja õpetada klienti seda tegema.

Olulise osa tööst moodustab kliendi argielu juhendamine. Selle all mõeldakse nii hügieenitoimingute, koristamise, riietumise ja riiete korrashoidu kui aja, raha, suhete ja kontaktide planeerimist ja juhtimist.

Mahult väiksema osa moodustab kliendi hooldamine ja järelevalve. Kuigi me eeldame, et meie kliendid ei vaja otseset hooldamist, on olukordi ja hetki, kui seda on vaja. Hooldamine tähendab kliendi füüsilist abistamist ja hooldusvahendite kohandamist ning nende kasutamise juhendamist. Järelevalve huvides nii kliendi kui teiste suhtes on vaja põhjalikult tunda ohutusnõudeid ja kliendi eripära.

Psüühiliste erivajadustega klientidele teenuse osutamisel on tähtis nende tervises seisundi stabiilsus. Tegevusjuhendaja põhiülesanne on arsti ettekirjutuste järgimine, ravimite regulaarse võtmise tagamine, kliendi vaimse ja füüsilise tervises seisundi jälgimine ning selle muudatustele adekvaatne reageerimine.

Lisaks eeltoodule on tegevusjuhendajal kohustus juhendada ja õpetada kliendile huvi- ja töötegevusi ning oma võrgustikuga kontaktide loomise, arendamise ja säilitamise oskusi. Kvaliteedi seisukohast ei ole mitte vähem oluline kogu töö dokumenteerimine ja aruandlus.

Mis saab edasi?

Möödunud suvel hinnati kõiki AS-is töötavaid seniseid tegevusjuhendajaid vastavalt väljatöötatud kriteeriumitele, anti neile uued ametinimetused ja uus palgaskaala. Kohe järgneb sellele kokkuvõtte ja koolitusplaani koostamine ning veel selle aasta jooksul on kavas alustada koolitusega abitegevusjuhendajatele nende kvalifikatsiooni tõstmiseks.

Igasugune muutus on raske ja aeganõudev. Kõige raskem on muuta inimeste suhtumist. Teadvustades muutuste vajadust, oleme juba astunud suure sammu muutuste elluviimise teel. Eesmärk on tagada pidev areng ja parem töö koolituse, töönõustamissüsteemi ja kvaliteedi kaudu.

Kuidas muuta sotsia a

Kokkuvõte arutelust Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni suvekoolis

(august 2008):

Sotsiaaltöötajad on väga huvitatud konstruktiivsetest koostöösuhetest ajakirjanikega, et parandada ühiskonna toimimist ja viia inimesteni informatsiooni nende õiguste ja sotsiaaltöö võimaluste kohta. On häid näiteid toimivatest koostöösuhetest, eriti kohalikul tasandil. Üleriigilised meediakanalid kajastavad sotsiaaltööd positiivses võtmes siiski harva, kuna "müüvad" pigem probleemid.

Suurt muret teeb sotsiaaltöötajatele eriti viimastel aastatel meedias levinud suundumus lahata sotsiaalseid probleeme meelelahutuslikus vormis. Kui varem tegi seda enamasti kollane trükiajakirjandus, siis nüüd kasutavad ka mitmed teleasaated oma reitingu suurendamiseks meediasuhetes kogenematuid inimesi. Mõnikord ajakirjanik avalikustab sotsiaaltöö juhtumi siira sooviga selle lahendamisele kaasa aidata, kuid tehes seda oskamatult, rikub hoopis ära sotsiaaltöötajate aastatepikkuse töö. Kõlavad põhjendamatud süüdistused sotsiaaltöötajate tegevuse pihta, naeruvääristatakse ametnikku, kes eetilistel kaalutlustel keeldub avaldamast kliendi delikaatseid andmeid. Juhtub seda, et soovida jätab sotsiaaltöötaja enda valmisolek meedias esinemiseks. Seetõttu tekib sotsiaaltöötajatel jõuetustunne, nad ei tea, kuidas oma kliente kaitsta ja kuidas teha teatavaks oma seisukoht nii, et seda ka kuulda võetak. Näitena võiks tuua Haapsalu linnavalitsuse kevadise kaebuse Pressinõukogule saates Vösareporterit kajastatud vaidlusest laste hooldusküsimustes, mille puhul oli tegemist ilmselge ajakirjanduseetika rikkumisega. Kaebust aga ei võetud menetlusse põhjendusega, et kaebaja pole kaebuse esitamiseks asjassepuutuv isik. Suvekoolis arutati ka juhtumit, kus TV 3 Seitsmeste uudiste reporter kuritarvitas sotsiaaltöötajalt saadud infot ning tegi sellest eksitava uudiselõigu; meediakanal jättis sotsiaaltöötaja hilisema kaebuse vastusetä.

a altöö ja meedia suhted konstruktiivseks?

Kommenteerib Halliki Harro-Loit, Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi juhataja:

Sotsiaaltöoga seotud juhtumite ajakirjanduslikku kajastamist ajendavad sageli oma probleemidega tupikseisus olevad inimesed, kes näevad ajakirjanduses päästerõngast. Ja ajakirjandus vahel aitab ka. Ühes septembrikuu saates näiteks läks Vösa-reporter koos vanaproua tagasimaksena ärajäänud sõidu eest. Telepildis nägidki vaatajad, kuidas vanaproua kontole sellesama päeva jooksul lõpuks laekus summa, mis enne televisiooni sekkumist kuidagi laekuda ei tahtnud.

Ajakirjanduslikult võib sellele loole üht-teist ette heita, kuid vanaproua sai ühe päeva jooksul oma loole lahenduse ja ütles lõigu lõpus saate meeskonnale aitäh.

Ehk siis – suure tõenäosusega pöörduvad inimesed mee-

dia poole siis, kui nad ei oska leida enam muud lahendust. Kas nad ise on oma tupikusse sattumisele kaasa aidanud, kas nende suhtlemine ametiasutustega on olnud asjakohane ja mis tagajärjed on sellel, kui nad iseenda ja oma lähedaste eraelu avalikkuse ette toovad, selle üle inimesed enamasti kas ei arutle, ei oska arutleda või on see hetkel neile väheoluline.

Võrreldes näiteks kohtu või ametkondliku asjaajamisega on meedia KIIRE. Mitte juhuslikult ei toonud ma *Vösa-reporteri* lugu näiteks, kus probleem lahendati ühe päevaga. Meedia eripära on lükata asi liikuma, äratada üles uinuvaid ametnikke. Hüpotetiliselt julgen väita, et kolm päeva või kolm nädalat võib olla laste hooldusvaidluse puhul asjaosalistele väljakannatamatult pikk aeg ja just see emotsionaalne väljakannatamatus on tegur, mis ärgitab ajakirjanikke nii lugu käsitlema (üksikisiku jõuetus süsteemi vastu on ajakirjandusliku huvi üks olulisi aspekte) kui ka olema juba ette ametnike suhtes skeptiliselt meelestatud.

Sotsiaaltöö ja meediasuhete analüüsimiseks võikski koguda kokku aasta jooksul meediasse jõudnud juhtumid ja püstitada järgmised küsimused: kes oli loo meediasse jõudmise algataja; milline oli motiiv nii loo esitajate – allikate kui ka ajakirjanike – jaoks ja millised olid tagajärjed. Kas ja kuidas saanuks hädasolev inimene oma probleemile leida lahendust ILMA meedia poole pöördumata? Ja – mida saab sotsiaalsüsteemis parandada selleks, et probleemide käes vaevleva inimese subjektiivne AEG ei tunduks talle igavikuna?

Kui juhtum on aga keeruline, seotud näiteks konfliktsete peresuhete, laste hooldusvaidluste või perekonnaliikmete eraeluga, võib avalikustamine kaasa tuua lumepallina kasvava muserdamise. Väikesesse ja piiratud aja ning vahenditega toodetud saatelõiku või artiklisse ei mahu enamasti paljutahulised lood, kus lähemal vaatlemisel polegi tõenäoliselt ohvreid ja süüdlasi, vaid need on lood emotsionaalse ja sotsiaalse tarkuse vähesusest, suhtlemisprobleemidest ja ... bürokraatiast, vähesest rahast ning ametkondade omavahelise kommunikatsiooni nõtrusest. Niisuguste lugude jutustamisest võiks olla avalikkusele kasu ja asjaosalistele ei teeks need lood ehk kahju, kui seda teha süvenemisega ja professionaalselt, kuid kõrgetasemelist publitsistikat on vähe. Telepildis on heaks näiteks „Puutepunkt“. Võrreldes seda krimiteemaliste saadete aja ja arvuga. Ajakirjanduse kommertsialiseerumine (odavnemine, massilugeja maitsele ja meelelahutusele orienteerumine), mis ja väikese keele- ja kul-

tuuriruumi puhul on eriti teravalt tajutav, kahjustab eeskätt keeruliste teemade analüütilist ja professionaalset käsitlemist.

Lähtudes informatsioonilise enesemääramise õigusest ja väljendusvabadusest ei saa kuidagi keelata inimestel avalikult oma elust rääkida. Rõhutan – OMA isiklikust elust. Probleemid ja takistamise vajadus tekivad juhul, kui inimene hakkab pajatama oma lähedaste elust ja eraasjadest (k.a lapsed). Mida siis teha?

Ühelt poolt on meediaorganisatsioonid aeg-ajalt näidanud üles head tahet kaitsta vähemalt lapsi ja alaealisi, näiteks neid mitte identifitseerides. Teisalt tean ma avaliku kommunikatsiooni regulatsiooni õppejõuna, et identifitseerimiseks piisab ka kaudsetest andmetest, digiajastul aga andmed arhiveerimisel kumuleeruvad.

Seega tuleks kas teema kajastamisest loobuda või teha materjaliga mitu korda rohkem tööd. Niikaua kuni me avalikult ei diskuteeri teemal, mis juhtus pärast meediakajastust, kuidas ja

Ajakirjanikud ja auditooriumi liikmed ootavad sotsiaaltöötajatelt häid kommunikatsioonioskusi. Sotsiaaltöötajate pädevus meediaga suhtlemisel on aga väga erinev.

kes haiget said, on raske motiveerida meediatööstust loobuma näiteks dramaatilise koalitsioonikriisi kajastamisest. Ka ei ole Eesti kohtud loonud mittevaralise kahju kompensatsiooni tava, mis raskeid kannatusi niivõrd hüvitaks, et üldse tasuks asja kohtusse anda. Kui ajakirjanik ja toimetajad on veel motiveeritud (olles oma hea nime hoidmisest huvitatud) mitte looma lugusid, mis inimestele kannatusi toovad, siis mis motiveeriks näiteks ajakirjandustööstust andma aega ja raha põhjalikule ja hästi läbitöötatud kajastusele?

Ametnike naeruvääristamine tuleneb aga tõenäoliselt kõrgetest ootustest sotsiaaltöötajate kompetentsi suhtes. Ajakirjanikud ja auditooriumi liikmed ootavad sotsiaaltöötajatelt häid kommunikatsioonioskusi: head seletamisvõimet, kuulamis- ja vestlusoskust, empaatiat, enesekehtestamisoskusi jms. Teisalt on siin tõenäoliselt sotsiaaltöötajate pädevus väga erinev. Probleemseks osutuvad just need töötajad, kes on oskamatud suhtlemisel, väga ebakindlad või lihtsalt ei orienteeru avaliku huvi, privaatsuse ja informatsioonilise enesemääramise õiguse labürindis. Näiteks püüdes kaitsta kellegi eraelulisi andmeid ühes episoodis, ei saa sotsiaaltöötaja taotleda saatelõigu näitamise keelamist, sest see on väga otsene toimetusevälise sekkumise viis, mis ohtlikult läheneb tsensuurile.

Üldhariduskooli õppekava analüüsi põhjal julgen väita, et meie haridussüsteemis sõltub kooli ja konkreetsete õpetajate entusiasmist see, kas ja kuivõrd kommunikatsioonialaseid pädevusi sihipäraselt arendatakse. Tõenäoliselt tuleks küsida, milline on tulevaste sotsiaaltöötajate suhtlemistreening ja meediakoolitus (näiteks konfliktintervjuu treening, 20 sekundiga argumendi selge formuleerimine; rünnaku tõrjumine jms), samuti teadmised näiteks informatsioonilisest enesemääramise õigusest ja kommunikationieetikast. Usun, et selline pädevuste pakett annaks sotsiaaltöötajale enesekindlust ning muudaks nad rohkem allikateks ja mõjukamateks. Tänapäeval on ajakirjanduse uurijad üha rohkem veendunud, et kompetentne, proaktiivne ja oskuslik allikas on ajakirjanduslikus diskursuses pigem võimupositsioonil.

Kokkuvõttes võib öelda, et tänapäeva märksõnaks on meedia- ja kommunikatsioonialane pädevus (*media literacy*) ning iga inimese, sh ka sotsiaaltöötaja isiklik kompetentsikapital on väärtuslik. Lisaks tuleb kommetsialiseerivas meediamailmas üsna palju vaeva näha, et raha lugevale omanikule peale suruda sotsiaalset vastutust.

Kutse-etiika järgimine on professionaalsuse esimene tingimus

Helen Peeker ja Kai Rannastu
ESTA eetikakomitee liikmed

Sotsiaaltöö kuulub nende elukutsete hulka, kus töötaja vastutus kliendi ja ühiskonna ees on eriti suur. Eesti sotsiaaltöö on veel nii noor, et korrastatud ja ühtsetel põhimõtetel töötav sotsiaalsüsteem ei ole päriselt tööle hakanud. Iga põhimõte on lugedes ilus ja õige, kuidas aga õnnestub neid järgida reaalses situatsioonis, kus peab arvestama mitme vastuolulise nüansiga? Ühiskonna ootused sotsiaaltöötajatele on suured. Mida aasta edasi, seda rohkem oodatakse meilt professionaalset käitumist ja tööd, mis on vaba isiklikest eelistustest, emotsioonidest ja meelepärast poliitilisest ideoloogiast. Mida väiksem on kogukond, seda rohkem oleme seotud kõige seal toimuvaga ja seda raskem on käituda südametunnistuse ja vahel ka seaduse järgi.

On väga palju põhjusi, miks usaldus sotsiaalsüsteemi vastu ei ole see, mida näha tahaksime. Kahjuks on ikka nii, et tilk tõrva varjutab teiste hea töö. Juba Eesti sotsiaaltöö III kongressil tõstatasid teravalt probleemid sotsiaaltöö ja meedia suhetest ning sotsiaaltöötajate oskamatuses meediaga suhelda. Sotsiaaltöö tegijatena peame julgema tunnistada oma vigu ja teisalt kaitsma neid, kellele liiga tehakse.

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni eetikakomitee tegutseb 2004. aastast, alates organisatsiooni asutamisest. Eetikakomitee on 8-liikmeline. Praegusesse koosseisu (kinnitatud 30.11.2007) kuuluvad Valter Parve, Anneli Eelmaa, Olev Kaasik, Priit Sutt, Eve Võrk, Elmet Puhm, Helen Peeker ja Kai Rannastu.

Ülevaade eetikakomitee tegevusest

Meie esimene töö oli sotsiaaltöö etiika põhimõtete vormistamine eetikakoodeksiks. Pärast arutelusid võeti see vastu Eesti sot-

siaaltöö III kongressil 30. novembril 2005. Aasta hiljem saime hasartmängumaksu nõukogu toel avaldada eetikakoodeksi voldikuna. Koodeks on tõlgitud inglise keelde (tõlge leiab ESTA kodulehelt www.eswa.ee), teoksil on tõlge vene keelde.

Nii eetikakoodeksi valmimise ajal kui ka hiljem oleme tegelnud sisulise tööga. Täna-seks oleme menetlenud kaheksat juhtumit. Enamus seni menetletud juhtumeid puudutas kas võimu kuritarvitamist mõnes sotsiaalvaldkonna organisatsioonis või kliendi kaebust, et sotsiaaltöötaja käitus tema suhtes üleolevalt ja ebaviisakalt. Oleme hoidnud silma peal ajakirjanduses avaldatul. Peab ütleva, et selleks on ka põhjust olnud, sest positiivseid näiteid leiab ikkagi eeskätt erialasest ajakirjandusest, mida laiem avalikkus ei loe.

Anname endale aru, et ka sotsiaaltöötaja on inimene lihast ja luust, ja mida väiksemas kogukonnas ta tegutseb, seda rohkem on ta oma professionaalsete otsuste tegemisel käsist-jalust seotud kohalike oludega. Oleme püüdnud anda oma hinnangu, millest oleks võimalik õppida igal asjaosalisel. Mingil juhul ei taha me lugeda moraali või olla karistaja rollis – meie eesmärk on anda abivajajale – kliendile ja tema lähedastele, sotsiaaltöötajale – tuge ja abi. Kui sotsiaaltöötaja on aga väga rängalt eksinud, ei saa seda tähelepanuta jätta. Erinevate juhtumitega tegeldes loodame ühel päeval jõuda selleni, et oskame teha kindlaks tüüpilised ohukohad ja nende alusel täiendada eetikakoodeksit.

Käesoleva aasta esimesel koosolekul (28.02.2008) seadsime eesmärgi viia teave ESTA eetikakomitee tegevusest võimalikule abivajajale lähemale. Selleks koostasime eetikakoodeksi lühivariandi, mida tahame hakata levitama hoolekandeesutustes ja kohalikes omavalitsustes.

Teiseks töösuunaks on eetikakomitee liik-

mete esinemised sotsiaaltöötajate kogunemistel. Oleme sellega juba algust teinud. Näiteks tutvustasid eetikakomitee liikmed Kai Rannastu ja Valter Parve eetikakoodeksit ja eetikakomitee tegevust 5.–6. juunil toimunud Lääne-Eesti sotsiaaltöötajate suvepäeval Sõrves Saaremaal. Järgmine esinemine on plaanis 31. oktoobril sotsiaaltöötajate teabepäeval Ida-Virumaal.

Eetikakomitee liikmetel oli hea võimalus kohtuda oma kolleegi Arne Groenningsæter'iga¹, kes on üks Norra sotsiaaltöö eetikakoodeksi autoritest. Kuulates ettekannet Norra sotsiaaltöötajate assotsiatsiooni eetikakomitee tegevusest tõdesime, et põhimõtteliselt on meie töösuund sama: teavitamine oma olemasolust ajakirjanduse ja igasuguste kohtumiste kaudu.

Eesti sotsiaaltöö eetiliste probleemide väljaselgitamiseks on kavas korraldada inimeste vastuvõttu eetikakomitee liikmete poolt. Esialgu toimub vastuvõtt Tallinnas. Elanikke teavitatakse sellest linnaosalehtede kaudu. Mujalt Eestist saab eetikakomitee liikmetega ühendust võtta e-posti teel ja vajadusel leppida kokku ka kohtumine. Kogemuse põhjal võib öelda, et seda võimalust juba kasutatakse, mis veelkord tõestab eetikakomitee vajalikkust.

Kuidas toimub juhtumite menetlemine

Äsja valmis eetikakomiteel juhtumite menetlemise kord. Korra kehtestamise eesmärk on tagada mõistliku aja jooksul kaalutletud ekspertarvamuse kujundamine ja teatavakstegemine. Dokument sätestab reeglid juhtumi menetlusse võtmise, juhtumi menetlemise ja seisukohtade esitamise kohta. Eetikakomitee poole võib pöörduda iga Eesti elanik, sealhulgas nii sotsiaalteenuste tarbija, sotsiaalala töötaja kui ajakirjanik. Menetlusse võetakse juhtumid, mis kuuluvad sotsiaaltöö eetika valdkonda ning seega eetikakomitee pädevusse. Juhtumi menetlusse andmiseks tuleb pöördujal esitada avaldus kaebuse kirjeldusega ning volituse eetikakomiteele kaebusega tegelemiseks. Volitus annab eetikakomiteele

õiguse avaldada asjaosalistele pöörduja nime ja küsida andmeid tema kohta. Kaebusele vastatakse üldjuhul 30 kalendripäeva jooksul. Kui eetikakomitee ei ole jõudnud selleks ajaks juhtumit lõpuni menetleda, esitatakse pöördujale vahekokkuvõtte senisest asjakäigust. Eetikakomitee liikmed valivad enda hulgast inimese, kes hakkab konkreetse juhtumi menetlemise eestvedajaks. Juhtumi asjaolude väljaselgitamiseks pöördub eetikakomitee ESTA piirkondliku ühenduse poole, vajadusel esitab kirjalikke järelepärimisi ja/või intervjuerib kõiki osapooli, sh nii kannatanut, süüdistatavaid kui ka erapooletuid isikuid. Eesmärk on anda juhtunule võimalikult objektiivne hinnang. Pärast asjaoludega tutvumist arutavad eetikakomitee liikmed juhtumit ning kujundavad oma seisukoha või teevad otsuse jätkata asjaolude uurimist. Ajakirjandusele ei jagata hinnanguid kuni juhtumi suhtes lõpliku seisukoha vastuvõtmiseni. Eetikakomitee seisukoht esitatakse nii kaebajale kui kaebalusele.

Eetikakomitee võib menetleda ka meedias avaldatud juhtumeid, mille puhul on kahtluse alla seatud sotsiaaltöötaja käitumise eetilisus. Meedias avalikustatud juhtumitele reageeritakse võimalikult kiiresti: saadetakse välja pressiteade, mis avaldatakse ka ESTA kodulehel. Reageerida tuleb ka siis, kui meedias on sotsiaaltöö kajastamisel või abitus seisundis inimese näitamiseks on rikutud ajakirjanduseetika põhimõtteid. Mõnede juhtumite korral esitatakse eetikakomitee seisukoht ESTA eestseisusele. Sellisel juhul võib seisukoht olla aluseks ESTA liikme ühinguist väljaheitmisele. ESTA võib eetikakomitee seisukohale viidates esitada pöördumise erinevatele institutsioonidele, näiteks kaebaluse tööandjale, Riigikogu sotsiaalkomisjonile, sotsiaalministeeriumile, Kutsekojale.

Eetikakomitee poole saab pöörduda ESTA üldaadressil Kaupmehe 4 Tallinn 10114, e-posti aadressil eetikakomitee@eswa.ee või eetikakomitee liikmete e-posti aadressidel ESTA kodulehel www.eswa.ee.

¹Intervjuu Arne Groenningsæteriga ilmus Sotsiaaltöös nr 4/2008

Kaassõltuvuse probleem – kuidas sekkuda oma ellu

Iga inimestega töötav professionaal peaks endalt küsima: kui suur on võimalus, et ka tema ise võib olla kaassõltuvuslike rollide kandja.

Kalle Laane, sõltuvuskonsultant ja lektor

Kohtumistel lasteasutuste töötajatega olen tajunud elavat huvi kaassõltuvuse vastu. Nii mõnigi osavõtja on tulnud pärast õppepäeva tänama, sest pole saanud varem neist asjust rääkida ning on tundnud end kuidagi anomaalsena. Selline tunnus ja kogetu ning Ulvi Seerma (2007) varasem artikkel innustasid mind selle levinud, emotsionaalselt raske ja keeruka nähtuse mõnest aspektist kirjutama, et anda lugejale ainet pilguheiduks enda ümber ja iseendasse.

Kaassõltuvusest hakati rääkima siis, kui märgati seost alkohoolikute käitumise ja nende eest hoolitsevate inimeste käitumise vahel. Märgati, et hooldajad tegutsesid sageli omapärasel viisil, mis kaudselt **võimaldab** alkohoolikul oma hävitavat käitumist jätkata. Kohanedes sõltlase vastutamatus ja agressiivsusega, võtsid lähedased omaks sellised võtted nagu ülehooldamine, vastutuse enesele võtmine tema rahaliste ja emotsionaalsete kohustuste eest, valetamine sõltlase käitumise varjamiseks jne. Pikaajalise hooldava suhte tõttu muutusid sõltlase lähedased liigselt vastutavaks oma osaliselt toimetulematu pereliikme eest ja nende endi vaimne ja füüsiline tervis lagunes koost. Veidi hiljem märgati, et sellised iseärasused on omased ka nendele, kes hoolitsesid teistsuguste psüühikahäirete all kannatavate isikute eest. Paljudel neist tekkisid kontrolliprobleemid – nende tähelepanu keskendus mitte niivõrd omaenda iseseisvuse korraldamisele, vaid püüdele ülemääraselt kontrollida neile oluliste inimeste häirunud käitumist, millest nad ise lähisuhte tõttu sõltusid.

Mis on kaassõltuvus

Robert Subby määratleb teoses „Kadunud kannatustesse“ kaassõltuvust järgmiselt: „Kaassõltuvus on emotsionaalne, käitumuslik ja psühholoogiline toimetulekumuster, mis areneb välja, kui inimene elab pikka aega ebatõhusate (düsfunktsionaalsete) perereeglite mõju all ning harjub nende järgi elama. Need reeglid muudavad keeruliseks või võimatuks mõtete ja tunnete avatud väljendamise. Seeläbi häiritakse identiteedi normaalset arengut; kaassõltuvus on **inimese identiteedi pidurdatud arengu peegeldus**“ (Subby 1987, 32).

See on traumeeritud tundeelu kaitseks lapsepõlves omandatud mõtlemis- ja käitumisviiside kogum, mida inimene ka täiskasvanuna ebateadlikult kasutab, kuni jõuab otsuseni loobuda. Kaassõltuvus kujuneb sageli peredes, kus on:

- sõltuvushäirega või muude psüühikahäiretega vanemad
- raskemeelsed (hüpoondrilised) vanemad
- rituaalsed uskumused, karmid karistused, äärmuslik salastamine, ülireligioossed, militaristlikud või sadistlikud ülemtoonid; mõned sellistest kodudest inimesed jätavad lapsed kaitseta pummeldamise ja kriminaalse väärkohtlemise teiste vormide eest
- kaudne või otsene seksuaalne väärkohtlemine, kaasa arvatud intsesst ja mittesobiv puudutamine või vanemate riietumisviisid

■ perfektsionism ja sellega sageli kaasnevad liiga kõrged ootused, mistõttu lapsi tunnustatakse vaid harva seoses erakordsete saavutustega.

Need on keskkonnad, milles valitseb ignoreerimine, hülgamine ja häbi. (*Adult Children...* 2006, 57–58) Nii omandatakse elukogemused, mille meenutamine teeb haiget ja mille käsitlemist koos teistega uuesti haigetsaamise kartuses igati püütakse vältida.

Kaassõltuvuses tuleb näha ebatervet elamisviisi, mille inimesed kohanedes omandavad, püüdes hakkama saada oma traumeerivate suhete pikaajaliste stressoritega. Selle nähtuse oluline osa on sõltuvus teisest isikust; väljakujunenud sundvajadus kontrollida manipulaatiivselt teiste inimeste käitumist, püüdes sel viisil saada kontrolli alla seda osa omaenda elust, millest võõrandumise põhjustasid varasematest suhetest tulenevad stress ja traumad. Kaassõltuvus on sõltuvussuhe teise isiku või tööga samal viisil, nagu ainesõltlasele on sõltuvussuhe psühhoaktiivse ainega. USA arst ja traumaterapeut, mitme raamatu autor Ch. L. Whitfield peab kaassõltuvust kõige tavalisemaks ja esmaseks sõltuvuseks.

Kaassõltuvuse tunnused

Kaassõltuvusele on iseloomulikud järgmised tunnused või omadused:

- raske on saada kontakti omaenda emotsioonide ja tunnetega, neid määratleda ja väljendada
- raske on hoida eneseaustust mõistlikul tasemel, võib märgata sundkäitumuslikku ülivajadust pälvida teiste toetust ja heakskiitu
- raske on suhtlemises seada otstarbekaid piire, isiklikes ja ametialastes suhetes valitseb rollide ja reeglite segadus
- raske on seista oma täiskasvanuvajaduste ja -soovide eest, suhtlemisel teistega kujunevad usalduse ja kontrolli äärmused
- raske on tegelikkust omaks võtta, tunnetada ja väljendada mõõdukal viisil.

Tähelepanu keskendub teise või teiste inimeste käitumisele nii tugevasti, et väikese irooniaga võib öelda: enne surma lendab kaassõltlase vaimusilma eest läbi kellegi teise elu. Tsiteerides T. Kellogg'i (1990): „Ma olin hoolitsemises nii osav, et leidnud ükskord tüki kivistunud puitu, veetsin terve järgmise aasta, püüdes sel aidata kartlikkusest üle saada“, ja: „Kaassõltuvus ei ole vaid suhe sõltlasega, see on suhete puudumine iseendaga.“

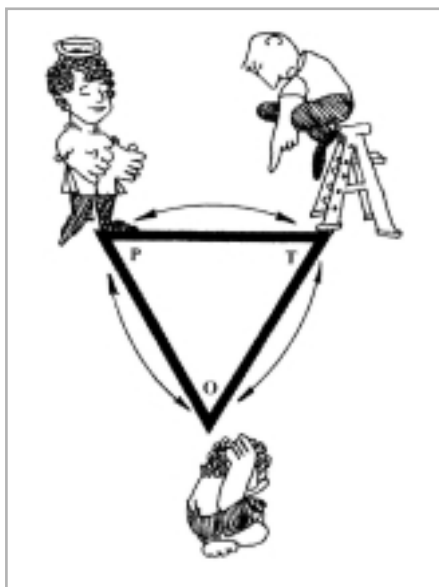
Kujuneb tohtu seesmine segadus ja pinge. Et saada leevendust, hakkavad paljud kaassõltlased kasutama unustamisrohuna psühhoaktiivseid aineid, mis paraku põhjustavad sõltuvust. Sageli on alkoholismi, narkomaania ja teiste sõltuvuste puhul esmaseks probleemiks just kaassõltuvus. Kaassõltuvuses inimene võib nii õpingutes kui ka kutsetöös olla ebastabiilne, aga kalduda ka perfektsionismi, kui kasvupere edukuse illusiooni loomiseks on omandatud pere Kangelase roll. Eeltoodu võimaldab ehk paremini aru saada keerulistes oludes kohanenud lastest ja täiskasvanutest. Mõistmiseta ei looda häid inimsuhteid. Lastekodudes ja mujalgi on hulgaliselt lapsi, kelle igatsus vaimse ühtekuuluvuse järele võib viia nad eksirännakutele kampadesse või pedofiilide juurde. See on välditav, kui hoolime ja sekkume.

Kaassõltlane abistaja rollis

Mitmed kaassõltuvuse valdkonda käsitlevad autorid usuvad, et 80–90 % inimestest, kes on kaasatud abistavatesse kutsetegevustesse, on välja ravimata kaassõltlased. Creda P. J. Parham toob oma doktoritöös (2003) välja mitmeid autoreid, kes on uurinud hälbiva käitumise võimaldamist (*enabling*) pereliikmete või professionaalide poolt: (Landry jt 1994, Doweiko 1999, Potter-Effron 1986, Roche 1990, Nuechterlein 1993, Johnson 1986, *Johnson Institute* 1979, 1982, 1987, 1991). **Võimaldamist** kirjeldatakse kui käitumisviisi, mille kasutamisega pahaaimamatult lastakse probleemil jätkuda või kasvada, ilma et hälbivalt käituv isik tunnetaks oma käitumise tagajärgi.

Teisisõnu: on võimalik, et suur osa õpetajaid, meditsiinitöötajaid, kasvatajaid, sotsiaaltöötajaid täidavad oma kutsetöös teadvustamatult mittetoimivate perede manipulatiivseid rolle, kaldudes liigselt kontrollima inimesi enda ümber. Selliste rollide juurde kuulub eitamine, vältimine, salatsemise, soosimise, kellegi teise eest vastutamise kasutamine selleks, et asju ära korraldada – koos teadmise puudumisega sellest, et asjade ära korraldamine teise inimese eest ei lahenda tema tegelikke probleeme.

Eesti keeles 2005. aastal avaldatud raamatus „Emotsionaalne kirjaoskus“ kirjeldab Claude Steiner kolme tüüpilise manipulatiivse rolli – Päästja, Tagakiusaja, Ohver – omavahelisi seoseid Stephen Karpmani soovitatud „dramaatilise kolmnurgana“:

Päästjad hoolitsevad teiste inimeste eest, kes peaksid enda eest ise hoolitsema: säästavad neid raskustest ega lase neil ise otsustada ega oma teed leida.

Tagakiusajad kritiseerivad, langetavad hinnanguid, loevad moraali ja karistavad.

Ohvrid lasevad teistel oma elu juhtida ja enda eest hoolitseda.

C. Steiner toob välja, et teiste eest hoolitsemine on kiiduväärt; kuid samuti on põhjust nõuda, et inimesed enda eest ise hoolitseksid; samuti on meil õigus teistelt abi paluda. Ta väidab: „Kui aga üks või teine neist lähenemisviisidest muutub jäigaks vastuvaidlemist mittekannatavaks poliitiliseks dogmaks või paindumatuks rolliks, siis võib seda pidada kahjulikuks ja viljatuks“ (Steiner 2005, 152). Dramaatilises kolmnurgas vahetavad inimesed lõputult rolle. Keegi ei tunne end hästi ja seda kompenseeritakse vastastikuste süüdistustega. Positiivset muutust ei teki ja seetõttu ei täitu töö eesmärgid ning

ressursid kulutatakse tarbetult. Eesti keeles avaldamata teoses „Toibumine alkoholismist“ kirjutab Claude Steiner Päästja rollist nii: „Me ei saa lakata *Päästmast*, sest arendame kujutlust, et meie *Ohver* võib uppuda, tagasi sõltuvusse langeda, surra või end tappa, kui me seda teeme. Kuidagimoodi paneb meie *Ohver* protsessis vastutuse oma seisundi eest meie õlgadele ja kuna me oleme mõistlikud, inimlikud inimolendid, ei saa me teda lihtsalt maha raputada ja nii me kanname mõnikord vastu tahtmist oma koormat erakordselt kurnavate ja pikkade ajavahemike vältel.“ (Steiner 2003, 68).

Tegutsemine Päästja (ning automaatselt koos sellega Ohvri ja Tagakiusaja) rollides teeb liiga nii neis rollides esinevale kutsetöötajale kui ka inimestele, kellega ta töötab. Näiteks võib sotsiaaltöötaja harjuda tegema otsuseid kliendi eest, sest kontakti loomine kliendiga ja partnersuhe temaga (klient oma elu eksperdi rollis, sotsiaaltöötaja professionaalse eksperdi rollis) võib tunduda tüliskas ning liiga aeganõudev. Klient aga ei vastuta tema eest tehtud otsuste eest. Sageli on tulemuseks mängulised manipulatsioonid, mis viivad kliendisuhete katkemise ning vastastikuste süüdistusteni.

Paranemine algab probleemi teadvustamisest

Küsimus, mida inimestega töötav professionaal peab endalt küsima, on: kui suur on võimalus, et ka tema võib olla kaassõltuvuslike rollide kandja? Kui inimene ausalt kaalub vas-

tust sellele küsimusele, siis võib ta märgata kaassõltuvuse sümptomeid oma elus. Toibumisprotsess saab alata siis, kui teadvus lubab endale tunnistada isikliku kaassõltuvuse olemasolu. Mida selgem on pilt oma elureaalsusest, seda suurem on võimalus, et saabub tõehetk ja inimene mõistab, et tal endal tuleb peremehena sekkuda oma ellu ja alustada selle korrastamist. Ilma sellise otsuseta muutust ei toimu. Teised saavad kaasa aidata (motiveerida, toetada), kuid ainult inimene ise saab otsustada oma elu üle. Arvan, et kaassõltuvuse puhul on suurimaks probleemiks küsimus, kuidas toetada inimese ärkamist oma isikliku tegelikkuse suhtes. Kuidas ära tabada see kõige tähtsam, millest sõltub oma eluga edasimine?

Usun, et igapäev toimub see omamoodi. Ühel hetkel muutub pilt enesest ja oma elust selgeks ning saadakse aru, et oodata ei ole enam midagi, käes on aeg vastutuse võtmiseks oma isikliku elu eest. Võimalik, et selline teadlikkus saabub kuhjunud kannatuste mõjul. Algab täiskasvanuks õppimine, toibumine, millel on loomulikult nii omad tõusud kui ka mõõnad. Tervenemine kaassõltuvusest on pikk protsess. Vaja on toetust, kompetentseid nõuandeid ja ausat tagasisidet. Sellist abi pakuvad vähesed psühhoterapeudid, psühholoogid ning sõltuvusnõustajad, kes toetuvad oma teadmiste, oskuste ja kogemuste, mis võivad olla üpris erinevad. Lahenduseks on hakata iseenda armastavaks lapsevanemaks, saada püsivalt teadlikuks oma vajadustest ja seisunditest ning õppida enda eest tervel viisil hoolitsema. Emotsionaalse kirjaoskuse omandamisest on suur abi, samuti meditatsioonist ja teistest vaimsetest praktikatest.

Tagasihoidlikult, kuid veendunult ja kindlalt pakuvad juba aastaid Tallinnas toibuda otsustanutele abi kaks sarnase programmiga ülemaailmsele traditsioonile toetuvat vendlust: Al-Anoni pererühmad (<http://www.hot.ee/alanon/>) ja Alkohoolikute Täiskasvanud Lapsed (<http://www.hot.ee/atlaps/sisuleht.htm>). Teadaolevalt ei tegutse Eestis veel Alateen – samalaadne programmiline teismeliste kaassõltlastele mõeldud tervenemistoetus, kuigi selle järele on suur vajadus, sest teismeeas kaassõltlasi on kõikjal palju.

Kokkuvõtteks

On väga hea, kui Eestis inimestega töötavad professionaalid on oma elu rõõmsad ja enesekindlad peremehed, sest nii realiseeruvad meie inimarengu jaoks koostatud kaunid arengukavad parimal viisil. Ja kui see tundubki naiivse või isegi utoopilisena, on siiski igapäev võimalik võtta aeg maha, et jõuda selgusele iseendas.

Kasutatud allikad

Adult Children of Alcoholics World Service Organization. (2006). Adult Children Alcoholic/ Dysfunctional Families. www.adultchildren.org (14.10.08)

Kellogg, T. (1990). Tsiteeritud: www.eapcrackerbarrel.com/apply_to_you/codependency.htm (14.10.08)

Mellody, P. (2007). Kaassõltuvus. Tartu: OÜ Väike Vanker.

Parham, C. P. J. (2003). The Construct of Substance Abuse Enabling Applied to Poor Performance Management: How Managers Deal With Poor Performing Employees. <http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-03272003-142605/unrestricted/diss2VATech3.pdf> (14.10.2008)

Seerma, U. (2007). Kaassõltuvus alkohooliku peres. Sotsiaaltöö nr 4.

Steiner, C. (2003). Healing Alcoholism. <http://www.claudesteiner.com/healing.htm> (14.10.08)

Steiner, C. (2005). Emotsionaalne kirjaoskus. Tallinn: Ilo

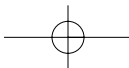
Subby, R. (1987). Lost In The Suffle. Pompano Beach, Florida: Health Communications, Inc.

Whitfield, Ch. L. (1987). Healing The Child Within. Health Communications Inc.

<http://books.google.com>

<http://books?id=Hlxs3QFmCgkC&printsec=toc&dq=Healing+The+Child+Within&hl=> (14.10.08)

Whitfield, Ch. L. (1992). Co-dependence: Healing The Human Condition. Health Communications, Inc. http://books.google.com/books?hl=fi&lr=&id=Mm5eGhZBh7UC&oi=fnd&pg=PA1&dq=Charles+L.+Whitfield+article+The+New+Paradigm+for+Helping+Professionals+and+People+in+Recovery&ots=51—p5A1sA&sig=dFIzA8YNNmHqWclbUO_YMAknxhI#PPA6,M1 (14.10.08)

Abielu ja vaba kooselu: trendid, regulatsioonid, hoiakud

Ülevaade analüüsist

Liina Järviste, Kairi Kasearu, Andra Reinomägi
Sotsiaalministeeriumi toimetised. Poliitikaanalüüs, 4/2008

Andra Reinomägi

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakonna analüütik

Vaba kooselu on abielu kõrval üha levinum kooselu vorm. Enamik lapsi sünnib Eestis vabast kooselust. Mis mõjutab vabade kooselude kasvu? Kuidas käsitletakse vaba kooselu eri riikide seadustes? Kuidas hindavad Eesti elanikud abielu ja vaba kooselu praeguses Eesti ühiskonnas? Sotsiaalministeeriumi toimetiste sarja poliitikaanalüüsis nr 4/2008 „Abielu ja vaba kooselu: trendid, regulatsioonid, hoiakud“ käsitletakse abielu ja vaba kooselu küsimusi sooviga tekitada avalikkuses laiem diskussioon nende kooseluvormide üle. Toimetise autorid on Andra Reinomägi ja Liina Järviste sotsiaalministeeriumist ning Kairi Kasearu Tartu Ülikoolist. Poliitikaanalüüsis uuritakse ühiskonnas toimunud arengute kirjeldamise kõrval inimeste hoiakuid erinevate kooseluvormide suhtes ning tuuakse näiteid kooseluvormide reguleerimisest eri riikides, sh Eestis. Toimetise autorid ei ole seadnud eesmärgiks anda üheseid soovitusi selle teema käsitlemiseks, pigem on oluline avaliku diskussiooni tekitamine kooseluvormide mitmekesisustimise üle ja sellega seotud riiklike regulatsioonide vajadusest ja võimalusest.

Abielu kõrval üha enam vaba kooselu paare

Täna on registreeritud abielus inimeste kõrval üha enam paare, kes elavad koos, ilma et nad oleksid oma kooselu ametlikult vormistanud. Vabas kooselus elavad ka samasoolised paarid. Ametliku abielu mõiste on selge, registreerimata kooselamist võib nimetada mitmeti: vabaabielu, kooselu, partnerlus, vaba kooselu jne. Toimetises kasutatakse teineteisega koos elavate, kuid oma suhet abieluks mitte registreerinud inimeste kooselu vormist rääkimisel terminit „vaba kooselu“ või ka „vabaabielu“.

Kooseluvormi muutumine puudutab inimeste isiklike valikute ja eelistuste kõrval ka riiki ja ühiskonda, kutsudes diskuteerima seaduste muutmise vajaduse ja võimaluste üle. Indiviidide valikud seavad seega teatud mõttes valiku ette ka riigi – kas ja kuidas ühiskonnas toimuvatele muutustele regulatsioonide loomisega reageerida. Üks näide sellest on uue perekonnaseaduse menetlemise käigus Eesti avalikkuses tekkinud diskussioon ühiskonna hoiakutest suhtumises vabasse kooselusse, sealhulgas küsimus samasooliste paaride võimalustest oma suhe ametlikult registreerida. Traditsioonilise peremudeli väljavahetamine modernse vastu algas Eestis võrdlemisi vara –1970. aastatel – sarnaselt samade muutustega Põhjamaades, ning hoogustus 1990. aastatel (Tiit 2008). Taasiseseisvumisjärgset perioodi varasemaga võrreldes on sellele iseloomulik vaba kooselu laialdane levik. Aasta-aastalt on vähenenud abielust sündinud laste osakaal. Ene-Margit Tiit (2003) toob esile, et kuni 1990. aastate alguseni oli vaba kooselu Eestis pigem n-õ prooviabielu, mis eelnes seaduslikule abielule. Alates taasiseseisvumisest omandas vaba kooselu uue rolli, kujunedes abielu alternatiiviks.

Mitmed riigid tunnustavad vaba kooselu

Euroopa 20. sajandi viimaste kümnendite ja käesoleva sajandi alguse õiguslikus arengus on ilmnud selge tendents nii vaba kooselu tunnustamiseks kui ka seadustamiseks. See on toimunud

kahesugusel kujul: kas on vaba kooselu igakülgset reguleeritud eraldi seadustega või on niisugust kooselu õiguslikult tunnustatud ülalpidamist ja vara käsitlevates seadustes (Bradley 2001). Paljud riigid on püüdnud oma regulatsioonidega vähendada abielu ja vabaabielu erinevusi ning maandada sotsiaalmajanduslikke riske. Ehkki vabade kooselude arv on kiirelt kasvanud, ei taju vabas kooselus elavad inimesed sageli, kuivõrd vähe on neil kooseluga seotud õigusi ning kui ohustatud on nende sotsiaalne positsioon nt kooselu lõppemise korral. Kooselu lagunemisel võivad kerkida probleemid näiteks eluaseme, ülalpidamise ja vara küsimustes. Seega on just sotsiaalmajanduslikud riskid peamine põhjus, miks osa riike on otsustanud vaba kooselu mingil määral reguleerida.

Eesti seaduste kohta võib kokkuvõtvalt öelda, et vaba kooselu tunnustatakse meie seadustes perekonnaelu seisukohalt suhteliselt vähetähtsates küsimustes. Lahendamata on mitmed sotsiaalseid riske tekitavad asjaolud, millest olulisimad on seotud vara ja elatise ning eluasemega. Nii on ühel elukaaslasel võimalik partner (enamasti naine) koos lastega ühisest kodust välja tõsta, nt kui eluase ja/või eluasemelaen on olnud esimese nimel. Samuti võib väga raskesse olukorda sattuda näiteks vanem, kellel on puudega laps ning kes on hooldamiskohustuse tõttu sunnitud töötamisest loobuma. Kui tema elukaaslane ning lapse isa pere juurest lahkub, on isal küll kohustus anda elatist lapsele, ent mitte lapse emale kui oma endisele elukaaslasele.

Kõnealuse poliitikaanalüüsi hoiakuid kaardistav osa põhineb 2006. aasta lõpus ja 2007. aasta esimeses pooles korraldatud üleeuroopalise Euroopa Sotsiaaluuringu (*European Social Survey*¹) andmetel. Uuring hõlmas kokku 1517 Eesti elanikku vanuses 15–74 ning uuringu tulemuste esitamisel kaaluti valim vastavalt üldpopulatsiooni jaotusele. Kooseluvormide suhtes valitsevaid hoiakuid puudutas selles uuringus üksnes Eestis läbi viidud küsimuste blokk, mille valmistas ette sotsiaalministeeriumi sotsiaalpoliitika info ja analüüsi osakond. Selle küsimuste bloki eesmärk oli avalikkuses asetleidvate diskussioonide taustal kaardistada vaba kooselu ja abieluga seotud väärtushinnanguid Eesti ühiskonnas.

Uuringus osalenutel paluti hinnata väiteid vaba kooselu ja abielu kohta, mis puudutasid vaba kooselu tunnuseid, hoiakuid abielu ja vaba kooselu võimaluste ja kitsenduste suhtes, arvamusi riigi ja seaduste kohta ning nendega seotud ootusi. Ühelt poolt sooviti esitatud küsimuste abil kaardistada nimetatud kahe kooseluvormi suhtes valitsevaid üldisi hoiakuid (sh samasooliste paaride puhul) ning esile tuua ühe või teise võimalikud eelised või puudused. Teine oluline eesmärk oli uurida abielu ja vaba kooselu erinevusi ja sarnasusi ning nende tajumist ühiskonnas.

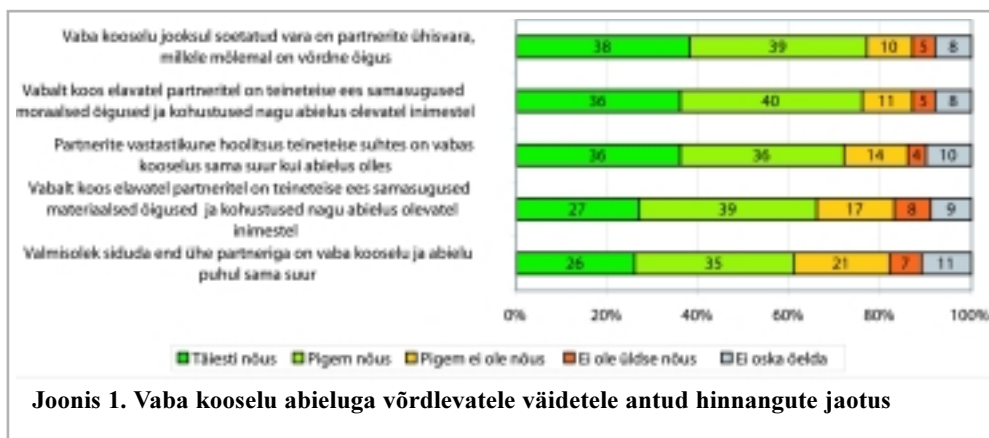
Abielu väärtustatakse kõrgelt

Analüüsi tulemuste põhjal võib öelda, et Eesti ühiskonnas hinnatakse abielu kõrgelt. Inimeste hinnangul toetab abielu traditsioonide püsimist (85% täiesti nõus või pigem nõus) ja on kõige parem viis partnerile oma pühendumust tõestada (70% täiesti nõus või pigem nõus). Abielu väärtustamist kinnitab ka see, et pea kaks kolmandikku inimestest (63%) ei nõustu väitega, nagu oleks abielu lihtsalt traditsioon, mida järgitakse puhtalt kombe pärast. Samas oli kolmandik neid, kelle arvates abielutakse just kombe pärast ja tegemist on lihtsalt traditsiooniga. Selgus, et abielu juures peetakse oluliseks turvalisust ning eeskätt hinnatakse seda kõrgelt järglaste saamise korral: suur osa inimesi nõustus, et abielu pakub vaba kooseluga võrreldes suuremat kindlustunnet nii laste saamisel (74% täiesti nõus või pigem nõus) kui ka laste kasvatamisel (75% täiesti nõus või pigem nõus).

Vaba kooselu olemuslikult abieluga sarnane

Vaba kooselu peetakse abieluga võrreldes olemuslikult abieluga üsna sarnaseks. Nii nõustus 72% inimestest täielikult või pigem väitega, et partnerite vastastikune hoolitsus on vabas kooselus sama suur kui abielus olles (vt joonis 1, lk 51). Tunnustatakse, et vabalt koos elavatel partneritel on teineteise ees samasugused moraalsed õigused ja kohustused nagu abielus inimestel (76% täiesti või pigem nõus). Ka võrdne materiaalne vastutus on kooselus sama oluline kui abielu puhul: nii nõustus 66% vastanutest täielikult või pigem väitega, et vabalt koos elavatel partneritel on teineteise ees samasugused materiaalsed õigused ja kohustused nagu abielus inimestel. Kuigi viimase väite puhul oli mitterõustujaid veerand, leiab samas ülekaalus osa inimestest

¹ www.europeansocialsurvey.org

(77% täiesti nõus või pigem nõus), et vaba kooselu jooksul soetatud vara on partnerite ühisvara, millele mõlemal on võrdne õigus (vt joonis 1).

Ei saa öelda, et Eesti ühiskonnas valitseks üksmeel selles, kas vaba kooselu valitakse selleks, et vastutusest kõrvale hiilida: 42% vastanutest nõustus sellega, et vaba kooselu valitakse siis, kui soovitakse vältida varalist vastutust partneri ees. Teisalt on sama palju (41%) neid, kes selle väitega ei nõustu, ning ligi viiendik (17%) neid, kes ei oska seisukohta võtta. 61% vastanutest leidis siiski, et valmisolek end siduda on vaba kooselu ja abielu puhul ühesugune. Seega ei saa öelda, et suurem vabadus vaba kooselu puhul tähendab väiksemat vastutust.

Vaba kooselu on ühiskonnas tunnustatud: 61% vastanute hinnangul on vaba kooselu kui üks kooselu vorm Eesti ühiskonnas igati tunnustatud; 62% vastanutest nõustus (täiesti nõus või pigem nõus) väitega, et riik peaks täiendama seadusi nii, et vaba kooselu lagunemisel oleks õiguslik kaitse tagatud mõlemale partnerile samamoodi nagu abielus paarilegi. Praegust olukorda hinnates arvas 48% vastanutest, et seadus ei kaitse vaba kooselu samamoodi nagu abielu. Ligi veerand ei osanud seaduse pakutavat hinnata ning 28% vastanute arvates on seaduslik kaitse olemas mõlema kooseluvormi puhul. Viimases arvamuses peegeldub tõsiasi, et üle poole vastanutest (52%) ei ole teadlikud seaduse kaitse ulatusest ja erinevustest vaba kooselu puhul võrreldes abieluga.

Küsimusele, kas riik peaks abieluinimesi võrreldes vabas kooselus elavate inimestega rohkem kaitsma, nõustus sellega pool vastanutest (51%). Peamiselt oli nende puhult tegemist vanemate inimestega. Üle kolmandiku oli neid, kes sellega nõus ei ole ning üle kümnendiku (14%) vastanutest ei osanud selle kohta oma arvamust väljendada. Peaaegu samasugused hoiakud ilmnesisid ka väite puhul, kas riik peaks seadustes käsitlema vaba kooselu abieluga samaväärsena: pool vastanutest, eeskätt nooremad inimesed, oli sellega täiesti või pigem nõus, kolmandik ei olnud sellega nõus ning 14% puudus oma arvamuse.

Arutelu ja poliitikasoovitused

Arutelu puhul, kas ja miks reguleerida vaba kooselu, on juriidiliste/poliitiliste seisukohtade kõrval oluline arvestada erinevate kooseluvormide suhtes ühiskonnas valitsevaid hoiakuid. Sealjuures on kooselu vormidele antud üldiste hinnangute taustal oluline silmas pidada ka asjaolusid, kuidas tajutakse kooseluvormide sarnasusi või erinevusi.

Esitatu põhjal võib väita, et Eesti ühiskonnas toimunud muutused on aset leidnud küll inimeste käitumises – järjest rohkem on vabaabielus paare ja järjest suureneb vabast kooselust sündinud laste osakaal, kuid samal ajal hinnatakse kõrgelt ka traditsioonilist abielu. Seega tekib küsimus, miks vaatamata abielu kõrgele väärtustamisele valitakse siiski nii sageli vaba kooselu. Üks seletus võib olla see, et kuigi hinnangute põhjal on abielu kõrgelt väärtustatud, ei ole argielus erilist vahet, kas olla abielus või elada vabas kooselus. Samas peegeldavad hoiakud üldist soovi kaits-

ta vaba kooselu partnereid võrdselt abielus olijatega, võrdsustamata sealjuures ometi abielu vaba kooseluga.

Mis puutub Eestis valitsevasse hoiakutesse samasooliste paaride kooselu suhtes, siis tuleb tõdeda, et kolmandiku vastanute arvates ei saa seesugust kooselu tunnustada ning ligi poolte arvates ei peaks samasoolistel paaridel olema võimalik oma kooselu ametlikult kinnitada. Eeskätt on selliselt vastanute hulgas vanemad inimesed ja meesterahvad. Samas tuleb märkida, et ligi kolmandik vastanutest arvas siiski, et vaba kooselu kahe samasoolise inimese vahel on tunnustatav ning tervelt viiendik vastanutest ei osanud selle teema puhul oma arvamust esile tuua. Seega võib arvata, et kuna see teema tundub teatud osale ühiskonnast võõrana, vajaks samasooliste kooselupaaride probleemistik laiemat käsitlemist ning põhjalikumat tutvustamist. Sageli on nende probleemid samad vabas kooselus elavate heteroseksuaalsete paaridega, kellel aga – erinevalt samasoolistest paaridest – on alati võimalus oma õiguste kindlustamiseks ametlikult abielluda.

Vastusena küsimusele, kuivõrd peaks riik sekkuma kooseluvormi valikusse, võib varasemate analüüside põhjal väita, et inimesed soovivad säilitada valikuvabaduse. Eeldatakse, et riiklik perepoliitika tunnustab ja arvestab erisuguseid perevorme ja et kooselu vorm on inimeste vaba valik (Reinomägi 2003). Samad hoiakud tõi välja ka 2006. aasta Euroopa sotsiaaluuring: üle poolte vastanutest toetas arvamust, et riik peaks täiendama seadusi nii, et kooselu lagunemisel oleks õiguslik kaitse tagatud mõlemale partnerile samuti nagu abielus paaridelegi. Lisaks toetas pool vastanutest ka seda, et riik peaks seadustes käsitlema vaba kooselu samaväärsena abieluga. Seega võib kokkuvõtteks öelda, et abieluinstitutsioonil on ühiskonnas kõrge väärtus, kuid samas toetab ühiskond ka vaba kooselu ning hindab seda sisult samaväärseks. Vaba kooselu ei soovita võrdsustada abieluga, kuid toetatakse mõlema kooseluvormi võrdväärset kaitset õiguslikes regulatsioonides.

Seega võib eelnenud arutelu põhjal esitada mõned mõtted edasiste sammude kavandamisel:

- ühiskonnas on vaba kooselu abielu kõrval väga levinud kooselu vorm ja vajab seetõttu poliitika kujundamisel senisest suuremat tähelepanu
- vaba kooselu ja abielu seadusliku kaitse erinevused vajavad ühiskonnas laiemat selgitust ja arutelu
- ühiskonnas valitsevad hoiakud väljendavad soovi kindlustada abielupaaridega võrdne õiguslik kaitse ka vaba kooselu paaridele
- mitmesuguste sotsiaalsete ja majanduslike riskide maandamiseks tuleks kaaluda vaba kooselu paaridele suurema kaitse tagamist õiguslike regulatsioonidega
- täiendavate regulatsioonide väljatöötamise käigus tuleks teha olemasolevate seaduste õiguslik analüüs ning kavandatavate regulatsioonide mõjuanalüüs, sealhulgas hinnates nende mõju lastele (nt kooselu lõppemisel)
- ühiskond on vähe teadlik samasooliste paaride probleemidest ja võimalustest, mistõttu need vajaksid põhjalikumat käsitlust. Sarnaselt heteroseksuaalsete vaba kooselu paaridega tuleks kaaluda seaduste täiendamist samasooliste paaride sotsiaalsete ja majanduslike riskide vähendamiseks.

Kirjandus

Bradley, D. (2001) Regulation of unmarried cohabitation in Western-European jurisdictions – determinants of legal policy. *International Journal of Law, Policy and the Family*. 15, 22–50.

Reinomägi, A. (2003). Pere hinnangud eesti perepoliitikale ja võimalustele selle täiustamiseks. Kogumikus: Kutsar, D. (toim) *Millist perekonnapoliitikat me vajame?* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 125–156.

Tiit, E.-M. (2003). Eesti pere areng XX sajandi lõpus ja XXI sajandi alguses. Kogumikus: Kutsar, D. (toim) *Millist perekonnapoliitikat me vajame?* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 12–26.

Tiit, E.-M. (2008). Muutuv Eesti pere. *Akadeemia*, 20, 4, 801–818.

Mitte-eestlastele suunatud tööturuprojektide tulemustest

Maarja Kuldjärv

sotsiaalministeeriumi tööturu osakonna peaspetsialist

Mitte-eestlaste seas on töötus võrreldes eestlastega olnud püsivalt mõnevõrra kõrgem. Et uurida võimalusi muuta neile osutatavaid tööturuteenuseid paremini sihitatuks ning tulemuslikumaks, tellis sotsiaalministeerium 2007. aastal uuringu, milles hinnati Euroopa Sotsiaalfondi (ESF) toetatud mitte-eestlastele suunatud tööturuprojektide tulemusi. Uuringu eesmärk oli analüüsida projektide toel läbi viidud tegevusi, hinnata nende tulemuslikkust, tuua välja positiivsed ning negatiivsed kogemused ning hinnata nende tegevuste rakendatavust riiklikus tööturusüsteemis. Uuringus analüüsiti ESF meetme 1.3 „Võrdsed võimalused tööturul“ 25 projekti.

Käesolev artikkel toob välja mitte-eestlaste töötust põhjustavad riskitegurid, projektide positiivsed kogemused ning soovitud tööturuteenuste edaspidiseks korraldamiseks nii riiklikus tööturusüsteemis kui üksikute projektide elluviimisel¹.

Peamised mitte-eestlaste töötust soodustavad tegurid

Uuringust selgus, et mitte-eestlaste tööturult väljalangemist ning uue töö mitteleidmist mõjutavad mitmed omavahel tihedalt seotud tegurid, millest viis peamist on:

- tööturu vajadustele mittevastav või puuduv kvalifikatsioon
- puuduv või tagasihoidlik eesti keele oskus
- puuduv või tagasihoidlik töökogemus
- tööharjumuse ja enesedistsipliini puudumine
- vähene initsiatiivikus ja motivatsioon

Nimetatud tegurid kehtivad mõistagi suuresti ka kõigi teiste töötute kohta ning sageli esinevad need koos ja võimendavad üksteist. Mitte-eestlaste puhul on täiendavaks ning teisi tegureid võimendavaks riskiteguriks puudulik keeleoskus. Nagu töötute puhul üldiselt, varieeruvad ka mitte-eestlaste seas töötust põhjustavad tegurid inimeseti (nt vanus, töötuse kestus jms), mistõttu ei saa mitte-eestlasi käsitleda ühtse grupina.

Pikaajaline töötus kujuneb üldjuhul mitme teguri koosmõjul, domineerivateks probleemideks on kvalifikatsiooni ja tööhajumuse puudumine. **Noorte** puhul on peamiseks töötuse põhjuseks töökogemuse puudumine, mille üheks põhjuseks võib olla ebapiisav kvalifikatsioon haridussüsteemist lahkudes. Oluline tegur on ka vähene informeeritus tööturu ja täiendõppe võimalustest ning vähesed kontaktid tööturul. **Erivajadustega inimeste** töötust põhjustavad tegurid sarnanevad pikaajalistele töötutele iseloomulike teguritega, kuid neile lisandub sageli madal enesehinnang ja vähene motivatsioon ning vähesed teadmised olemasolevatest võimalustest. **Koondatud või koondamisohus töötajate** töötuks jäämise peamine põhjus on sageli neist mitteolenev – struktuursed muutused majanduses ja nendest tulenev ettevõtte tegevuse ümberkujundamine ning sellega seoses vajadus teistsuguste oskustega tööjõu järele. Samas satuvad üldjuhul esmajoones koondamisohu madalama kvalifikatsiooniga või vähese keeleoskusega töötajad.

¹ OÜ MindPark poolt läbi viidud uuringu (autorid Liis Kasemets, Klas Klaas, Kristi Klaas, Kätlin Kõverik) raport on kättesaadav aadressil www.sm.ee/esf. Sotsiaalministeeriumil on uuringu põhjal valmimas ka toimetis.

Parimad kogemused ja praktikad

Projektide analüüsimisel selgus mitmeid omanäolisi lahendusi, mille kasutamine ja edasiarendamine tulevastes projektides võiks suurendada nende tulemuslikkust või milles on potentsiaali kasutamiseks riiklikus tööturusteemis.

- **Sihtgrupi sõelumine.** Potentsiaalsete osalejate sõelumine tähendab seda, et meetmed suunatakse just nendele inimestele, kellele see on kavandatud. Nii pole mõistlik üksnes eesti keele kursusele saata inimest, kes vajab lisaks ka töö käimisega harjumist, või suunata erialakoolitusele inimest, kellel polegi soovi tööle minna ning kes vajab hoopis selleks motiveerimist. Meetmete õigeks sihitamiseks on vaja üksikud meetmed ja projekt tervikuna põhjalikult läbi mõelda nii sisulises (kes ja miks neid meetmeid vajab, kuidas ja mille alusel sihtgrupp leitakse) kui korralduslikus (ajaliste, rahaliste ja inimressursside kavandamine) plaanis. Oluline on ka gruppide ühtsus – koolitusgruppid tuleks moodustada võimalikult ühtlase haridustaseme ja/või huvidega inimestest. Põhjalik eeltöö töötute olukorra, seniste töötüüpide, motivatsiooni ja ootuste väljaselgitamiseks tagab meetmete parema sihiseade ja ressursside otstarbekama kasutamise, luues nii paremad eeldused ka töötute tööle rakendumiseks.

- **Pidev suhtlus ja toetus aitab tõsta töötute enesekindlust ning hoida motivatsiooni töö leidmiseks ja selle nimel pingutamiseks, samuti vähendab see programmi katkestamise juhtumeid.** Töötute tööleaitamiseks ei piisa üksnes konkreetsetest teenustest, oluline on, et projekti meeskond pidevalt ja energiliselt toetaks töötüüpide püüdlusi. Nt toimus ühes projektis aeg-ajalt ümarlaud, kus osalejad said rääkida kahtlustest ning saada toetust oma valikutele. Vahel seisneb toetamine ka puudujate otsimises nende kodust jmt. Töötud otsivad ka ise grupi toetust. Kui osalejates kujuneb välja meeskonnatunne, motiveerivad osalejad üksteist ning see võib aidata potentsiaalsetel katkestajatel koolituse/tööpraktika vms siiski lõpule viia ning uuesti tööle asuda. Seega on oluline lisaks konkreetsete oskuste õpetamisele soodustada ka ühistunde tekkimist. Kuna suhtlemine on aeganõudev tegevus, on selleks vaja projektis ette näha ka täiendavalt aega.

- **Erialaoskust tõendava sertifikaadi taotlemine.** Erialadel, kus oskuste tõendamiseks on vaja omada sertifikaati, tuleks kursustele lisada erialaoskust tõendava sertifikaadi taotlemine, mis looks reaalsed eeldused tööle saamiseks.

- **Tihe koostöö tööandjatega võimaldab leevendada nii tööjõupuudust kui tööpuudust.** Ühes projektis oli partneriks ettevõtete erialaliit. Tööandjaid koondavatele erialaliitidele on kvalifitseeritud töötajaskonna koolitamine väga oluline ning nad on huvitatud projektis osalenute võimalikult täielikust rakendumisest. Projektid, kus erialaliidu toetusel ja nõustamisel koolitatakse töötutest tööandjale oodatud tööjõudu, leevendavad ühtaegu nii tööjõupuudust kui ka tööpuudust.

- **Tööhõivepoliitikat puudutava informatsiooni asja- ja ajakohasus.** Et projektid vastaksid tööturu vajadustele, on kasulik läbi viia tööjõuvajaduse uuringuid sektorite kaupa. Ühes projektis töötati välja ja katsetati internetipõhise tööjõuvajaduse andmebaasi koostöös metallitööstuse ettevõtetega. Analogset mudelit võib rakendada ka teistes tööstusharudes. See annaks ülevaate, kui palju töötajaid ühes või teises sektoris vajatakse ning milline peaks olema nende erialane ettevalmistus. Selline analüüs kergendaks erialaste koolituste planeerimist.

- **Keelekoolituse vastavus vajadusele.** Eesti keele õppe seisukohast oli hinnatavate projektide hulgas kolme tüüpi lahendusi: projektid, mille eesmärk oli tõsta töötute eesti keele oskuse taset ning neis oli keeleõpe keskne tegevus; projektid, milles toime-

tulekukoolituse või erialase koolituse raames toimus lühike (u 40-tunnine) keelekursus, ning kolmandaks keeleõppeta projektid, kuna projekti eesmärk oli pigem erialaoskuste arendamine või siis oli võimalik teha koostööd mõne teise keeleõppeprojektiga. Kõige tulemuslikumaks hinnati keelekoolituse kombineerimist erialase koolitusega.

■ Keeleoskuse säilitamine pärast kursuse/projekti lõppemist. Eesti keele oskuse säilimist ja täiendamist toetaksid kursustejärgsed keeleklubid. Neid võib korraldada nii keelekursuste kui ka erialakoolituste järel. Keeleklubi koondab inimesi, kes kogunevad, et suhelda eesti keeles ning arutleda neile olulistel päevateemadel. Töötute endi arvamusel võiksid need olla vabatahtlikud, et neis osaleksid vaid motiveeritud inimesed.

■ Edu saavutamiseks on vaja **tunda sihtrühma eripära ja sihtgruppi kuuluvate inimeste ootusi**. Eriti oluliseks on see osutunud puuetega inimestele suunatud projektide puhul. Näitena saab välja tuua venekeelsete kuulmispuudega töötute projekti, mis oli suunatud juba varem koos käima harjunud inimestele. Kuna oma puude tõttu ollakse harjunud suhtlema vaid omavahel ning kokkupuude muude suhtlusingkondadega on väga vähene, vajatakse lisaks töö leidmist toetavatele tegevustele ka suhtlemisvõimalust. Seepärast oli projektis 50% tegevustest pühendatud suhtlemisele, et aidata inimestel ühiskonda integreeruda.

■ Erivajadustele vastavad lahendused. Erialaste oskuste vm tööks vajalike eelduste olemasolu korral võivad tööturule sisenemist/naasmist takistada muud tegurid. Kuulmispuudega inimestele suunatud projekti lõpuks valmisid kõigi osalejate CD-l visuaalsed CV-d, mis on abiks puudega inimesele nii töö otsimisel kui ka tööandjale töötaja valimisel. CD-l olevasse visuaalsesse CV-sse on salvestatud lõik, kus inimene tutvustab ennast ja oma töösoove ning järgnev lõik annab ülevaate töövõtetest ja oskustest. CD-le on salvestatud ka erialaseid oskusi tõendavad tunnistused.

Soovitused tööturuteenuste pakkumise korraldamiseks tulevikus

Väga oluline on töötutega kokku puutuvate asutuste koostöö. Registreeritud töötutele suunatud projektide puhul on oluline Tööturuameti osalus, kuna neil on ülevaade piirkonna töötutest. Juba projekti planeerides on tähtis koostöö ka tööandjatega, et anda osalejatele kindlust ja motivatsiooni.

Otstarbekas oleks, kui tööturuteenuste ja -toetuste seaduses ette nähtud teenuseid pakuks valdavalt Tööturuamet. Valitsusväliste taotlejate projektid võiksid aga tulevikus vähem tähelepanu pühendada töötutele standardsete teenuste pakkumisele ning selle asemel keskenduda omavalitsusasutustes, ettevõtete erialaliitudes jt organisatsioonides TTA meetmeid täiendavate teenuste ning koostöövõimekuse arendamisele. Samuti võivad valitsusvälised organisatsioonid tõhusalt teostada projekte, mis on suunatud väga spetsiifiliste erivajadustega sihtgruppidele, nt kuulmis- või nägemispuudega töötutele.

Teenuseid tuleks kombineerida vastavalt töötute isiklikele vajadustele. Erialasele koolitusele võiks üldjuhul eelneeda karjäärinõustamine, individuaalse tegevuskava koostamine ning vajadusel toimetuleku- või kohanemiskoolitus. Mitte-eestlaste puhul ei ole puudulik keeleoskuse enamasti töötuse ainus põhjus, kuid võib siiski olla lisatakistuseks ning seetõttu oleks sageli vaja keeleõpet kombineerida erialase koolituse ja toimetulekukoolitusega. Eraldi tuleks siiski vaadelda neid inimesi, kes on töö kaotanud puuduliku keeleoskuse tõttu ning just neile on sobilik pakkuda eraldi keeleõpet. Projektide või Tööturuameti pakutav lühiajaline keelekursus ei ole üldjuhul piisav töö leidmiseks vajaliku keeleoskuse saavutamiseks, mistõttu tuleks pakkuda koostöös haridusasutustega ka eesti keele tasemeõppe võimalust.

Tähelepanu tuleb pöörata motiveerimisele ja suhtlemisele. Projektis osalejate hinnangul on töötule kõige motiveerivam nägemus sellest, kuidas ta uue soovitud töökoha leiab, seega on oluline **põhjalik teavitustöö**. Töötute enesehinnangu ning motivatsiooni tõstmisele ja hoidmisele kogu protsessi vältel aitab kaasa **vahetu isiklik suhtlemine**, nt töötute nimetamine pehmemate nimetustega (tööotsija, koolitav, osaleja vms), lihtsate terminite kasutamine ning kantseliidi vältimine suhtlemisel, sünnipäevade meelespidamine (nt lillede kinkimisega) jms. Inimeste teenindamisel ning teenustele suunamisel tuleks suurendada ka kiirust ja paindlikkust. Suuremahuliste projektide puhul võib kujuneda olukord, kus töötutele tuleb järgmises meetmes osalemiseks pikalt oodata. Sellised viivitused aeglustavad aga põhjendamatult inimeste tööturule naasmist ning võivad vähendada ka motivatsiooni aktiivseks tööotsinguks. Selleks tuleks suuremahulistesse (sh ka koondatavatele suunatud) projektidesse kaasata rohkem nõustajaid ning ajakava detailselt läbi mõelda.

Samas tuleks kaaluda võimalusi rakendada **meetmeid nende suhtes, kes koolituse katkestavad**. Kui riiklikus tööturustees on sanktsioonid seadusega reguleeritud, siis üksikprojektides ei ole sellele alati tähelepanu pööratud, kuid kallimate koolituste katkestamisega kaasnevate suurte kulude vältimiseks oleks seda vaja.

Otseselt töölesaamisele suunatud teenuste kõrval on oluline pöörata tähelepanu ka toetavatele tegevustele. Lisaks transpordi- ning majutustoetusele on hea praktikana pakutud lapsevanemast osalejatele ka **ajutist lapsehoiuteenust**. Tavaliselt on ühes grupis 2–3 lapsevanemat, siis võib olla otstarbekas korraldada lapsehoid mitme grupi peale. Siiski on see vaid ajutine lahendus ning pikemas perspektiivis lahenduse leidmiseks võiks kaasata töötunõustamise kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja. Toetavate tegevuste osutamisel tuleb arvesse võtta ka seda, et probleemse olukorra likvideerimisel ei tekitataks nn sotsiaalse abiuse lõksu.

Kokkuvõte

Nagu näha, on suur osa kogemustest ja ettepanekutest, mis seotud mitte-eestlastele suunatud projektidega, ühtviisi asjakohased kõigile töötutele teenuste osutamisel. Paljuskui on nii eestlastest kui mitte-eestlastest töötute probleemid samad ning vaja on individuaalse lähenemise abil välja selgitada iga inimese vajadused, et osutada teenuseid nendest lähtudes. Peamine eristav tegur mitte-eestlastest töötute puhul on puudulik eesti keele oskus, mis otseselt või kaudselt on paljudele takistuseks töö leidmisel. Nii käesolevast kui paljudest varasematest Eestis ja välismaal tehtud uuringutest selgus, et tööturul konkureerimiseks on vaja eeskätt erialast keeleoskust ning parim lahendus on erialakoolituse ja keeleõpe kombineerimine selliselt, et inimene omandaks eriala talle arusaadavas keeles ning niisuguse keeletaseme, et ta saaks sel erialal töötada.

Projektide pikaajalist mõju tööle saamisele ja hõivatuna püsimisele ei olnud võimalik põhjalikult analüüsida, kuna tegu oli alles hiljuti läbi viidud või isegi veel lõpetamata projektidega. Hinnanguliselt püüti seda siiski uurida ning mitmed projektides osalejad leidsid, et oleksid töö leidnud ka ilma projektis osalemata, kuid see oleks tõenäoliselt olnud miinimumpalga eest tehtav lihttöö. Selleks et kujundada turvalist tulevikku ning tagada kindel töökoht, osutus projektis osalemine aga äärmiselt oluliseks. Seega on selliste projektide mõju sageli suur eeskätt tulevase töö kvaliteedi ning sellega rahulolu seisukohast lähtudes. Kokkuvõttes tagab see inimesele ka parema elukvaliteedi, kui kiirustades vastu võetud lihttöö.

Üksikemad ja vaesus

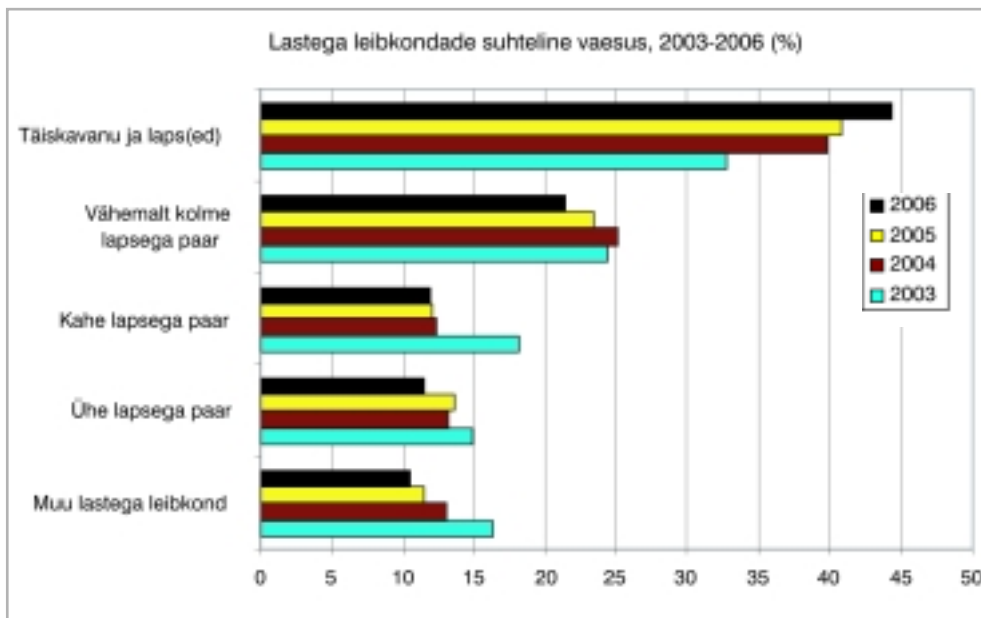
Mai Luuk, MA

Kui mulle tehti ettepanek kirjutada eelmisel sügisel Haapsalus läbi viidud uuringust, mis hõlmas lastega perede toimetulekuprobleeme, tekkis mõte keskenduda üksikemade leibkondade vaesusele, sest toimetulekuraskustes üksikemade osatähtsus küsitlusvalimis moodustas 41%. Idee uuringu läbiviimiseks tuli Haapsalu linnavalitsuselt. Kokku küsitleti 2007. aasta oktoobris 142 peret, kes olid viimastel aastatel saanud toimetulekutoetust või muid sotsiaaltoetusi ning kellest 58 olid kas ühe või kahe ja enama lapsega üksikemade pered. Uurimismeetodina kasutati silmast-silma intervjuusid, intervjuerijatena said väljaõppe 14 Haapsalu Kolledži üliõpilast ja magistranti. Uuring käsitles laiaulatuslikku teemaderingi: perede majanduslikku toimetulekut, pere- ja sotsiaaltoetuste ning sotsiaalteenuste vajadust ja kättesaadavust, perede argielu harjumusi ja pereelu turvalisust, tööelu ja elamistingimusi ning rahulolu Haapsalu linnavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonna tegevusega. Küsitlus võeti vastajate poolt hästi vastu. Intervjueeritavad avaldasid lootust, et uuringutulemustest teeb Haapsalu linnavalitsus omad järeldused ja püüab üha süveneva elukalliduse tingimustes vähekindlustatud lastega peresid senisest enam toetada.

Üksikvanemate leibkonnad vaesusuuringutes

Üksikvanemaga leibkondade toimetulek on vaesusuuringutes pälvinud kõrgendatud tähelepanu mitmel põhjusel. Arenenud riikides järjest enam levivale üksikute inimeste kasvutrendile sekundeerib üksikvanemate arvukuse suurenemine. Selle taustal on muutunud ka Eesti perekonnakäitumine ning perekondade ja kooselude ebastabiilsus on suurendanud üksikvanemaga perede osakaalu (Hansson 2007). Eestis moodustavad üksikvanemaga leibkonnad kolmandiku kõigist lastega peredest ning selles jääb Eesti alla vaid Lätile, kus vastav arv on 40% (Sotsiaaltrendid 4 2007). Eesti üksikvanemad on valdavalt naised, kelle ametid esindavad enamjaolt keskmisest madalama palgaga majandussektoreid (teenindus, tööstus, kaubandus).

Üksikemadega perede vaesusrisk on teiste peretüüpidega võrreldes suurem ja seda eriti töö kaotuse või pikaajalise haiguse korral, sest pere ainsa ülalpidaja sissetuleku vähenemine on eelduseks järsule vaesumisele. Riigi toetust üksikvanemaga peredele võib hinnata enam kui tagasihoidlikuks, kuna 300-kroonine lapsetoetus, millele lisandub 300-kroonine üksikvanema lapse toetus, on aastaid püsinud muutumatuna. Järjest suurenev elukallidus muudab madalate peretoetuste vaesust leevendava mõju pea olematuks. Nii Euroopas kui Eestis läbi viidud vaesusuuringud näitavad, et lastega leibkondadest ohustab vaesus siiski kõige enam just üksikvanemaga leibkondi, sest ligikaudu 40% neist elab vaesuses (Lapsed 2008). Eeltoodut illustreerib joonis lastega leibkondade suhtelise vaesuse näitajatest Eestis. Ühe täiskasvanu ja lapse (lastega) leibkondade suhteline vaesus on aastate jooksul suurenenud. Samas on teiste leibkonnatüüpide suhteline vaesus vähenenud ning sama tendents on täheldatav ka paljulapseliste leibkondade puhul, kellele rakendatud peretoetuste tõus on vaesust siiski mõnevõrra leevendanud.

Allikas: Statistikaameti andmebaas

Märkus: Protsendid näitavad leibkondade osakaalu, kelle ekvivalentnetosissetulek on suhtelise vaesuse piirist madalam.

Haapsalu üksikemadel raskem majanduslik olukord

Ka Haapsalu vähekindlustatud peresid ohustav vaesus on eelkõige põhjustatud leibkondade struktuurist: 60% küsitlusvalimist moodustasid üksikemad, töötute või ühe tulutooja ja mitme ülalpeetavaga (lapsed, töötud, kodused) pered. Teine oluline vaesusriski põhjus on seotud leibkonnaliikmete mittetöötamisega: 31% kõigist küsitletud pereemadest olid kas töötud või laste hooldamise tõttu kodused. Ja kolmandaks vaesust tekitavaks põhjuseks on madal palk, seda eriti nende perede puhul, kus pere ainsaks ülalpidajaks on pereema, kes töötab madalalpalgalises hõivesektoris. Peatudes leibkondade majanduslikul olukorral, tuleb märkida, et teiste peretüüpidega võrreldes on kõige suuremas vaesusriski ohus üksikemad. Küsitluse andmetel ei töötanud ühe lapsega üksikemadest 20% ja kahe või enama lapsega üksikemadest 30%. Eeldatavasti tulevad nad toime sotsiaaltoetuste ja lähedaste abi toel. Ülejäänud üksikemad küll töötavad, kuid on hõivatud pigem madalalpalgalistel ametialadel klienditeenindajate või lihttöölisena.

Subjekttiivne hinnang oma praegusele majanduslikule olukorrale on küllaltki pessimistlik. Kolmandikul kõigist küsitletud peredest (valdavalt üksikemaga pered) jätkub raha küll toidu jaoks, kuid esmatarbekaupade (rõivaste, jalanõude) ostmise on osutunud keeruliseks ja 40% on neid peresid, kel jätkub raha toidu ja esmatarbekaupade ostmiseks, kuid kallite püsikaupade (külmik, pesumasin, teler jms.) järelmaksu tasumine ja auto liisimine käib neile üle jõu. Sellised hinnangud on ootuspärased, sest tegemist on vähekindlustatud perede uuringuga ja kiire elukalliduse tõus seab pered järjest keerulisemasse majanduslikku olukorda.

Rahapuuduse põhjusena on esikohal madal palk, sellele järgnevad suured eluasemekulud ja

liiga väikesed pere- ja sotsiaaltoetused. Eluasemekulutuste tõus on olnud viimastel aastatel suur, see puudutab nii kaugkütte teel saadavat toasooja kui küttepuude järsku hinnatõusu. Mitmed peretoetused on olnud juba aastaid väga väikesed, eriti kehtib see igakuise lapse-toetuse ja üksikvanema lapse toetuse kohta. Seega peab üksikema tegema suuri pingutusi, et omavahenditest laste ülalpidamis- ja hariduskulutusi katta. Rahapuudust põhjustab ka pereliikme töötus, töövõimetus või raske haigus. Viimatinimetatu toob kaasa hädavajalikud ja suured kulutused ravimitele, sest ravimite hinnad järjest kallinevad.

Pered püüavad oma elujärge parandada

Perede majanduslike toimetulekuraskuste leevendamisel oli esikohal soov leida parema palgaga tööd. Sellele järgnesid vajadus tööle minna ja leida lisatööd ning rohkem töötada. Vajadus leida tööd oli kõige suurem töötute ja üksikemade peredes. Samas oli üksikemade seas enim neid, kes märkisid, et nad ei saa oma praeguse olukorra leevendamiseks mitte midagi ette võtta või ei tea, mida ette võtta. Võib eeldada, et neid arvamusi kujundavad vähekindlustatud peredes ka Eestis viimasel kümnendil leviv õpitud abitus: leibkonnad, kes on harjunud toime tulema sotsiaaltoetuste toel, loodavad oma elujärge paranemisel vaid riigi abile ning leiavad erinevaid põhjusi, mis takistavad neid tööturule siirdumast. Üksikemad märkisid sageli laste järelevalve vajadust, mis välistab laste/noorukite väärharjumuste (suitsetamine, alkoholi ja narkootikumide tarvitamine) teket, töögraafiku mittesobivust, mis piirab võimalusi last lasteaeda/kooli viia ja sealt ära tuua, ja kodust kaugemal töötamise mittesobivust.

Ülemäärane töötamine ja rahateenimine on seatud pereelus esikohale, pidev ajapuudus muudab pereliikmed närviliseks ja hoolimatuks nii enda kui lähedaste suhtes. Kiires elutempos kipub ununema, et õnnelik pereelu on üks elu põhiväärtusi.

Enamikus vähekindlustatud peredes, hoolimata totaalsetest rahapuudusest, pingutatakse elujärge parandamise nimel ning laste huvid ja vajadused on valdavalt esikohal. Samas võib perede vaesus, töötavate üksikemade ajapuudus ning töötute vanemate hoolimatus ja oskamatus laste õppimist kontrollida suurendada laste tõrjutust, mis omakorda võib põhjustada laste hälbelist käitumist. Üksikemade peredes on tõsiseks probleemiks ka abikaasa ja isa puudumine, see teeb nii emad kui lapsed õnnetuks.

Kõigi nende probleemide lahendamine on osutunud üksikemadele keeruliseks ja tihtilugu nad ei tea või ei oska abi otsida. Laste hälbelise käitumise probleemide lahendamine peaks toimuma võrgustikutegevuse kaudu, kuhu on kaasatud pere, kool, lastekaitse spetsialistid, sotsiaaltöötajad, noorsoopolitsei, perearstid ning kolmanda sektori organisatsioonid ja vabatahtlikud ühendused, kes tegelevad laste ja noorukitega. Selline ühistegevus suudaks ennetada laste ja noorukite sattumist kuritegelikule teele ning vältida kooli pooleli jätmist. Väljapääsu leidmine “vaesuse nõiarangist” peaks lisaks majanduslike raskuste leevendamisele hõlmama ka teiste pereelu probleemide lahendamist.

Haapsalu linna vähekindlustatud perede peamised eluasemeprobleemid on seatud ruumikitsuse ja halbade elutingimustega: üksikemad ei suuda oma kodu remontida, napib raha eluaseme suurema vastu vahetada. Perede seas leidis kroonilisi üürivõlglast, kuid samas oli nende seas ka neid, kes ei jälgi kommunaalteenuste tarbimist ega piira telefoni kasutamist. Eluasemeteenuste järjekindla hinnatõusu tingimustes on kulutuste jälgimine ja erinevate

säästuvõimaluste kasutamine ainus võimalus, mis välistab üürivõlgnevusse sattumist, kuid nagu küsitlus näitas, leidub vähekindlustatud perede hulgas 20% neid, kes seda ei tee.

Sotsiaalosakonnast saab abi

Rahuolu Haapsalu linnavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuameti tööga oli suhteliselt kõrge. Ametnike tööga oli rahul kaks kolmandikku kõigist vähekindlustatud peredest. Kõrged hinnangud on seotud eelkõige sellega, et sotsiaal- ja tervishoiuosakonda pöördunud on alati saanud abi. Sageli märgiti ka seda, et osakonnas töötavad toredad ametnikud, kes teevad oma tööd hästi. Linnavalitsuse sotsiaalametnike tegevust perede probleemide lahendamisel (huvi perede olukorra vastu, kodukülastused jms) peetakse piisavaks.

Perede vaesuse leevendamiseks on Haapsalu linnavalitsus kehtestanud leibkonnaliikmete minimaalse sissetulekupiiri. Sissetulekust sõltuvat sotsiaaltoetust saavad taotleda pered, kelle iga liikme netosissetulek kuus pärast eluasemekulude mahaarvamist jääb alla 2250 krooni. Lisaks sellele on kehtestatud ühekordsed toetused lastega peredele, mis on ette nähtud koolitarvete, töövihikute, koolirõivaste, huviringide, spordivahendite, koolisõidu, suvelaagri jms eest tasumiseks. Toetust on võimalik taotleda kaks korda aastas kokku kuni 1500 krooni lapse kohta.

Haapsalu linnavalitsuse poolt pakutavate sotsiaal- ja hoolekandeteenuste ning toetuste pakett on mahukas ja peaks rahuldama vähekindlustatud sihtgruppide vajadused. Kuid intervjuude käigus ilmnes vähekindlustatud perede vähene informeeritus linnavalitsuse poolt pakutavatest sotsiaal- ja hoolekandeteenustest ning toetustest. Üksikemade perede hoiakutes oli küll märgata orienteeritust oma elujärje iseseisvale parandamisele – soovi leida parema palgaga tööd, vajadust tööle minna ja leida lisatööd ning rohkem töötada, kuid samas oli ka päris palju neid üksikemasid, kes ei saa või ei oska oma toimetulekuprobleemide lahendamiseks mitte midagi ette võtta. Seetõttu tuleks Haapsalu linnavalitsuse sotsiaalametnikel pakkuda sellistele peredele senisest suuremaid nõustamisvõimalusi (tööotsing, pere eelarve planeerimine ja kulutuste mõistlik jaotamine, laste hariduse võimalused ja nende arendamisvajadused jms).

Õnnelik pereelu kui väärtus

Lõpetuseks tuleb märkida, et hoolimata rahalistest raskustest ei ole vähekindlustatud pered parema tuleviku suhtes lootust kaotanud ning mõtlevad ja pingutavad selle nimel, et oma pereelu kvaliteeti tõsta ja lastele paremat tulevikku kindlustada. Armastus ja hoolivus ei sõltu pere käsutuses olevast rahast, vaid peres omaksvõetud väärtushinnangutest. Eesti tänases ühiskonnas on enamik väärtusi seotud raha, kõrge sotsiaalse staatuse ja halastamatu konkurentsivõitlusega. Ülemäärane töötamine ja rahateenimine on seotud pereelus esikohale, pidev ajapuudus muudab pereliikmed närviliseks ja hoolimatuks nii enda kui lähedaste suhtes. Kiires elutempos kipub ununema, et õnnelik pereelu on üks elu põhiväärtusi. Vähekindlustatud perede uurimine näitas mitmeid positiivseid aspekte – hoolimata rahapuudusest domineerivad suhteliselt õnnelikud peresuhted ning pered on seadnud laste vajaduste rahuldamise esikohale.

Kasutatud allikad

Hansson, L. (2007). Lahutusjärgsed pered tänapäevases perekonnamaastikul. *Haridus*, nr 5–6, 37–40.

Sotsiaaltrendid 4 (2007). Statistikaamet

Lapsed (2008). Statistikaamet

Koolinoorte probleemne joomine: ülevaade riski- ja kaitseteguritest ning soovitused ennetustöök

Hiie Silmere, Ph.D.
George Warren Browni sotsiaaltöökool, Washingtoni Ülikool

Alkoholi tarvitamine koolinoorte seas on jätkuvalt populaarne. Eriti murelikuks teeb tarvitamine suurtes kogustes, mis kujutab otseselt ohtu elule ja tervisele. Alaealiste massilise joomise põhjuste kohta eksisteerib hulgaliselt arvamusi (nt sõprade halb eesküju, vaba aja veetmise võimaluste vähesus, alkoholi kerge kättesaadavus jne). Hetkel puudub siiski põhjalik ülevaade selle kohta, millised tegurid mõjutavad tegelikult probleemset joomist eesti koolinoorte hulgas. Mujal maailmas läbi viidud teaduslikud uuringud on tuvastanud hulga riski- ja kaitsetegureid, mis vastavalt kas suurendavad või vähendavad probleemse joomise tõenäosust teismeliste seas (Hawkins jt 1992, Spooner 1999). Need tegurid puudutavad nii isiklikke hoiakuid ja kogemusi kui ka perekondlikke ning kooli ja kodukohaga seotud asjaolusid. Nende uuringute tulemusi on edukalt rakendatud laiahaardeliste ennetusprogrammide väljatöötamisel (Hawkins jt 2002). Üks peamisi küsimusi mujal maailmas läbi viidud uuringute puhul on saadud tulemuste üldistatavus teistele riikidele, st kas muudes riikides tuvastatud riski- ja kait-

setegurid avaldavad sama mõju probleemsele joomisele Eestis elavate õpilaste hulgas. Töö üks eesmärke oli leida vastus sellele küsimusele. Uuringu tulemusi saab rakendada ennetustöö tõhusamaks planeerimiseks.

Uurimismaterjal ja meetodid

Uuringus kasutati inglise keelest tõlgitud ja Eesti oludele kohandatud ankeeti, mis sisaldas üle 200 küsimuse erinevate riski- ja kaitsetegurite ning alkoholi tarvitamise kohta (Arthur jt 2002). Ankeedi sobivust eesti koolinoorte uuriti 8 õpilasele korraldatud eeltestimise põhjal, et vajadusel parandada küsimuste sõnastust. Uuringu sihtgrupiks olid Tartu linna ja maakonna üldhariduskoolide 9-ndate klasside õpilased. Kuna uuringu näol oli tegemist pilootprojektiga, siis kasutati õpilaste värbamisel mugavusvalimit¹. Uuringus osales 20 kooli. Andmete kogumine koolides toimus 2007. a sügisel. Esmalt jagati õpilastele uuringut tutvustav infoleht ja rõhutati, et ankeedi täitmine on vabatahtlik ning kõik vastused jäävad anonüümseks. Andmete analüüsimisel uuriti esmalt igale küsimusele antud vastuseid protsentides. Seejärel koostati individuaalsete küsimuste põhjal riski- ja kaitsetegureid peegeldavad skaalad². Riski- ja kaitsetegurite ning prob-

¹Valimist jäeti välja erakoolid, ainult vene õppekeelega koolid ja erivajadustega õpilasi teenindavad koolid.

²Skaalade koostamine kujutas endast sarnaste küsimuste liitmist konkreetseks riski- või kaitseteguriks. Näiteks kasutati riskiteguri „alkoholi ja uimastite tarvitamist soosivad isiklikud hoiakud“ koostamisel nelja küsimust, mis peegeldasid õpilaste arvamusi alkoholi regulaarse tarvitamise, suitsetamise, kanepi tarvitamise ning muude uimastite tarvitamise kohta. Selline skaalade koostamine aitab vähendada statistiliste võrdluste arvu ning saavutada täpsemaid ja usaldusväärsemaid tulemusi.

leemse joomise vaheliste seoste tuvastamiseks kasutati logistilist regressiooni. Probleemse joomise all peeti silmas alkoholi tarvitamist suurtes kogustes, st 5 või enam jooki/drinki ühe joomiskorra kohta.

Tulemused

Uuringus osales kokku 486 õpilast. Analüüsides kõrvaldati 10 õpilase ankeedid, mis sisaldasid hulgaliselt vastukäivaid või liialdatud vastuseid. Osalejatest olid 51% poisid ning 93% kasutas peamise koduse keelena eesti keelt. Õpilaste keskmine vanus oli 15 aastat.

■ Alkoholiga seotud kogemused ja hoiakud

Kui palju juuakse. Uurimistulemused näitasid, et 49% õpilastest oli tarvitanud alkoholi suurtes kogustes (st 5 või enam jooki ühel joomiskorral) vähemalt korra küsitlusele eelnenud viimase kuu jooksul. Ligikaudu veerand (23%) vastanutest oli seda teinud kolm või enam korda. Poiste hulgas oli suurtes kogustes alkoholi tarvitajaid tunduvalt rohkem võrreldes tüdrukutega (vastavalt 57% ja 42%).

Mida juuakse. Kõige populaarsemateks jookideks osutusid *long drink* ja siider, mida oli vähemalt korra viimase kuu jooksul tarvitanud vastavalt 51% ja 50% õpilastest. Kolmandat ja neljandat kohta jagasid õlu ja kangend alkohoolsed joogid (nt viin, viski, alkoholikokteilid jne), mida oli tarvitanud 45% vastanutest. Pingerea lõppu jäi vein, mida oli eelmisel kuul vähemalt korra joonud 26% õpilastest. Soolises plaanis eelistasid poisid õlut ja kangemaid jooke, tüdrukute hulgas olid populaarseimad siider ja *long drink*.

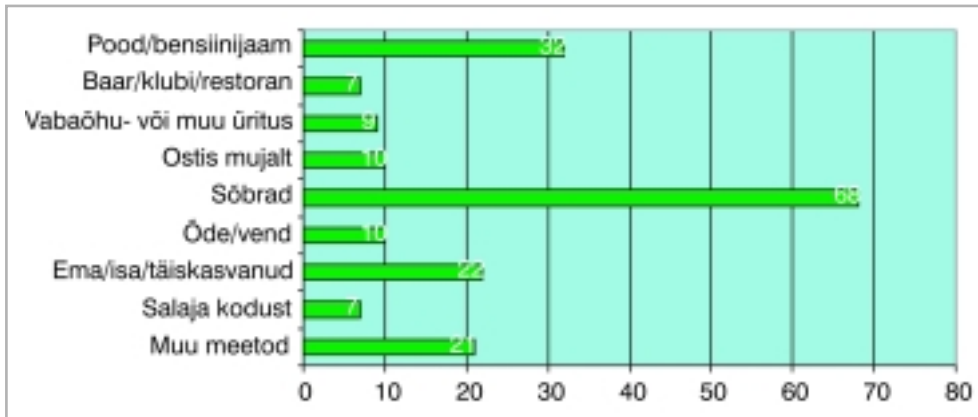
Kust alkoholi saadakse. Õpilastel, kes olid tarvitanud alkoholi viimase kuu jooksul, paluti vastata, milliseid võimalusi nad kasutasid alkoholi hankimiseks. Küsimusele järgnes üheksast võimalusest koosnev loetelu, kusjuures ära märkida võis kõik pakutud variandid. Tulemused on esitatud joonisel 1 (lk 63). Kõige sagedamini kasu-

tati alkoholi muretsemisel sõprade abi. Teisel kohal oli isiklik alkoholi ostmine poest või bensiinijaamast, kusjuures poisid kasutasid seda meetodit sagedamini kui tüdrukud (vastavalt 47% ja 17%). Kolmanda kõige levinuma võimalusena mainiti ema, isa või teisi täiskasvanuid, kes andsid või ostsid õpilasele alkoholi. Seda võimalust oli viimase kuu jooksul kasutanud 22% vastanutest, kusjuures tüdrukud mainisid seda meetodit sagedamini kui poisid (vastavalt 29% ja 17%). Kodust ilma vanemate teadmata alkoholi võtmine oli kõige harvemini kasutatud alkoholi hankimise viis.

Muud kogemused ja hoiakud. Enamus õpilasi (81%) oli arvamusel, et paari alkohoolse joogi tarvitamine peaaegu iga päev kätkeb endas suurt või keskmist riski. Samas pidas 44% vastanutest alkoholi regulaarset tarvitamist omavanuste õpilaste poolt ainult natuke valeks või üldse mitte valeks. Murelikuks teeb ka see, et 38% õpilastest on enda väitel vähemalt korra või paar viimase aasta jooksul reisinud sõidukis, mille juht oli eelnevalt tarvitanud alkoholi.

Perega seotud kogemustest väitis 34% õpilastest, et nende peres puuduvad selged reeglid alkoholi ja uimastite tarvitamise kohta. Ligi kaks kolmandikku (63%) vastanutest arvas, et kui nad tarvitaksid alkoholi ilma oma vanemate loata, siis viimased ei saaks sellest teada.

Kodukohta puudutavatele küsimustele vastates leidis 81%, et kui mõni õpilane tarvits alkoholi nende kodukohas, siis suure tõenäosusega ei jääks ta politseile vahele. Samuti väitis 76% vastanutest, et alkoholi muretsemine ei valmistaks neile erilisi raskusi. Kodukohas valitsevaid hoiakuid silmas pidades leidis 9% õpilastest, et enamus nende kodukohas elavatest täiskasvanutest ei peaks seda üldse valeks, kui nende vanune õpilane tarvitab alkoholi ning 30% arvas, et täiskasvanud peaksid seda ainult natuke valeks.

Joonis 1. Alkoholi hankimise meetodid (% kõigest alkoholi viimasel kuul tarvitanutest)

■ Riski- ja kaitsetegurid

Käesoleva töö peamine eesmärk oli tuvastada isiklike, perekondlike ning kooli ja kodukohaga seotud tegurite seos alkoholi probleemse tarvitamisega. Vaatluse all oli 44 võimalikku riski- ja kaitsetegurit. Järgnevalt lühikokkuvõtte saadud tulemustest.

Isiklikud tegurid. Kokku uuriti 20 isikliku teguri suhet probleemse joomisega. Riskiteguriteks osutusid järgmised: alkoholi ja uimastite tarvitamist ning antisotsiaalset käitumist soosivad isiklikud hoiakud; alkoholi ja/või uimastite tarvitamine ning antisotsiaalne käitumine varases eas; puudulik ohutunne alkoholi ja uimastite tarvitamise suhtes; suitsetamine; vesipiibu kasutamine; muude uimastite tarvitamine; suhtlemine probleemsete ning alkoholi tarvitavate sõpradega; seotus kampadega; väljakutsuv käitumine ning kalduvus otsida sensatsioonilisi või ohtlikke kogemusi. Ainus oletatav riskitegur, millel puudus otsene seos probleemse joomisega, oli masendunud või depressiivne meeleolu.

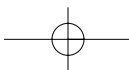
Analüüsimisel leiti ka mõned kaitsetegurid, mis vähendasid probleemse joomise tõenäosust. Kaitseteguritest osutusid kõige mõjukamateks õpilase sotsiaalsed oskused ning moraalse normide väärtustamine. Samuti oli mõnesugune kaitsev mõju suhtlemisel positiivsete sõpradega, st nen-

Mõjukaimad probleemse joomisega seotud riskitegurid

- Varases eas alkoholi ja uimastite tarvitamise alustamine
- Alkoholi ja uimastite tarvitamist soosivad isiklikud hoiakud
- Probleemid õppeedukusega
- Emal poolt alkoholi tarvitamine
- Alkoholi ja uimastite kerge kättesaadavus
- Alkoholi tarvitamist soosivad hoiakud kodukohas

dega, kes väärtustavad haridust, osalevad positiivsetes tegevustes ning hoiduvad alkoholi ja tubaka tarvitamisest. Samas polnud üldist kaitsvat mõju õpilase enese osalemisel positiivsetes tegevustes (nt klasiürituste organiseerimine ning osalemine huviringides, trennides, noorteorganisatsioonides ja vabatahtlikus tegevuses).

Kuna positiivsetes tegevustes osalemise mõju joomisele võib erineda sõltuvalt tegevuse liigist, siis uuriti ka konkreetsetes tegevustes osalemise seost probleemse joomisega. Saadud tulemused kinnitasid eespool tuvastatud tendentsi, et sporditrennides, huviringides ja noorteorganisat-

sioonides osalemisel ei olnud otsest kaitsvat mõju probleemse joomise puhul.

Perekondlikud tegurid. Perega seotud asjaoludest oli vaatluse all 11 tegurit. Riskiteguriteks osutusid vanemate alkoholi ja uimastite tarvitamist või antisotsiaalset käitumist soosivad hoiakud, pere probleemne või antisotsiaalne taust, puudulik vanemlik järelevalve ja distsipliin, ema ja isa poolt alkoholi tarvitamine ning sagedased perekonfliktid. Perekondlikeks kaitseteguriteks osutusid kiindumus emasse ja isasse, rohked võimalused osaleda positiivsetes perekondlikes tegevustes ja ettevõtmistes ning vanemlik tunnustus õpilase positiivse käitumise korral.

Kooliga seotud tegurid. Kooliga seotud asjaoludest keskenduti viie teguri uurimisele. Riskiteguriteks osutusid probleemid õppeedukusega ning madal pühendumus koolile (nt huvi puudumine õpitava vastu, sagedane põhjuseta puudumine jne). Õpilased, kes plaanisid jätkata õpinguid kutsekoolis, olid suurema tõenäosusega probleemsed alkoholi tarvitajad võrreldes gümnaasiumi suunduvate kaaslastega. Kaitseteguritest vähendasid probleemse joomise riski rohked kooli poolt pakutavad võimalused osalemiseks positiivsetes tegevustes (nt klassiväliline tegevus, võimalus osaleda kooli ürituste ja projektide organiseerimises ning koolielu puudutavate otsuste tegemisel jne) ning õpetaja(te) tunnustus õpilase positiivse käitumise korral.

Paikkondlikud tegurid. Kokku uuriti kaheksa paikkondliku teguri seost probleemse joomisega. Mõjukaimateks riskiteguriteks osutusid alkoholi ja uimastite kerge kättesaadavus, alkoholi tarvitamist soosivad hoiakud kodukohas ning puudulik korraldus ja kontroll alaealiste alkoholi ja uimastite tarbimise üle. Mõningast negatiivset mõju avaldas ka sagedane elukoha ja kooli vahetamine. Seevastu madal kiindumus kodukohta ning muud piirkondlikud probleemid (nt kuritegevus, palju mahajäetud või tühjalt seisvaid hooneid jne) ei

suurendanud märkimisväärselt probleemse joomise riski.

Lisaks riskiteguritele uuriti ka kahe võimaliku kaitseteguri mõju probleemsele joomisele: kohalikud võimalused positiivsetes tegevustes osalemiseks (nt huviringide, trennide ja noorteorganisatsioonide olemasolu) ning kodukohas elavate täiskasvanute tunnustus õpilase positiivse käitumise korral (nt naabrid märkavad, kui ma midagi hästi teen ning ütlevad mulle seda). Paraku ei vähendanud kumbki neist näitajatest probleemse joomise riski.

Millised tegurid mõjutavad probleemset joomist kõige rohkem. Viimase sammuna analüüsiti samaaegselt kõigi eespool tuvatud riski- ja kaitsetegurite seost probleemse joomisega. Need analüüsid võimaldasid saada täpsema ülevaate nendest isiklikest, perekondlikest ning kooli ja kodukohaga seotud teguritest, mis avaldavad probleemsele joomisele suurimat mõju.

Mõjukaimateks riskiteguriteks osutusid alkoholi ja uimastite tarvitamise alustamine varases eas, alkoholi ja uimastite tarvitamist soosivad isiklikud hoiakud, ema poolt alkoholi tarvitamine, probleemid õppeedukusega, alkoholi ja uimastite kerge kättesaadavus ning kodukohas valitsevad alkoholi tarvitamist soosivad hoiakud ja normid. Kaitseteguritest avaldasid jätkuvalt positiivset mõju õpilase head sotsiaalsed oskused.

Kokkuvõte, arutelu ja soovitused

Käesoleva töö tulemused näitavad, et probleemne joomine on koolinoorte seas endiselt laialt levinud. Õpilaste probleemse joomise põhjusi on palju ning nende tuvastamine keeruline. Põhjuste asemel võib pigem rääkida teguritest, mis süstemaatiliselt suurendavad või vähendavad alkoholi kuritarvitamise riski (Silmere 2006). Käesoleva töö üks eesmärke oligi tuvastada, millised tegurid mõjutavad probleemset joomist. Saadud tulemusi võib kasutada alkoholivastase ennetustöö planeerimisel.

Kuna probleemset joomist mõjutavad

tegurid eksisteerivad mitmel tasandil, siis tuleks tõhusa ennetustöö planeerimisel tähelepanu pöörata oluliste riskitegurite vähendamisele ja kaitseturite suurendamisele kõigil tasanditel samaaegselt. Käesolev töö annab ülevaate nendest teguritest, millele tuleks panna eriline rõhk.

Õpilaste isiklikke hoiakuid ja kogemusi silmas pidades osutusid mõjukaimateks riskiteguriteks **alkoholi tarvitamise alustamine varases eas ning alkoholi ja uimastite tarvitamist soosivad isiklikud hoiakud**. Seega tuleks ennetustööga alustada võimalikult vara, st eelkoolieas või algklassides.

Isikliku alkoholi tarvitamist tauniva hoiaku kujundamine vajab jätkuvalt tähelepanu. Paraku jäi selgusetuks, kas alkoholi tarvitamist soosiv hoiak eelneb tegelikule tarvitamisele, on selle tagajärg või kujuneb enam-vähem paralleelselt. Teda on vaid see, et need kaks näitajat on omavahel tugevalt seotud. Oluline on märkida, et enamus õpilasi mõistab alkoholi tarvitamisest tulenevat ohtu. Samas on tunduvalt vähem neid, kes peavad vaeleks alkoholi tarvitamist alaealiste poolt. Levinud on ka vääramus, et enamik õpilasi tarvitab regulaarselt alkoholi suurtes kogustes. Selliste hoiakute ja arvamuste muutmiseks võib ühe võimalusena soovitada kohalike omavalitsuste ja koolide poolt õpilasi liikumise ja organisatsioonide ellukutsumist, mis koondaksid õpilasi, kes väärtustavad karskeid eluviise ning teevad end kohalikul tasandil senisest enam märgatavaks jõuks.

Üllatavalt ei avaldanud sõprade alkoholi tarvitamine õpilaste endi joomisele nii suurt mõju, kui võinuks oletada. Kuna alkoholi tarvitamine selles vanuses on suhteliselt laialt levinud nähtus, siis tõenäoliselt tunneb enamik õpilasi vähemalt paari sõpra, kes alkoholi tarvitavad. Mis ei tähenda seda, et kõik õpilased lasevad endid sõprade käitumisest mõjutada. Siin mängivad olulist rolli õpilase sotsiaalsed oskused, mis olid saadud andmetele tuginedes tugevaimaks kaitsetuririksi probleemse joomise vastu. Seega on oluline jätkata sotsiaalsete oskuste õpetamist, seda eriti aktiivmeetodeid kasutades (Silmere 2005).

Perekondlikest näitajatest osutusid oluliseimateks riskiteguriteks pere probleemne taust, vanemate alkoholi tarvitamist soosivad hoiakud ning alkoholi tarvitamine ema poolt. Pere probleemse taustana käsitleti vendade/õdede poolt alkoholi või uimastite tarvitamist, pereliikmete antisotsiaalset käitumist, kokkupuuteid politseiga jne. Pole üllatav, et sellistest peredest pärit õpilased on ka ise suurema tõenäosusega probleemse käitumisega. Sellises situatsioonis on raske pakkuda lihtsaid lahendusi, kuna tegemist on probleemidega, mis vajavad süsteemset ning pikaajalist käsitlemist. Probleemsetest peredest pärit õpilaste puhul võiks ühe võimalusena kasutada valikulist ennetustööd, mis pööraks tähelepanu selliste õpilaste tuvastamisele enne tõsisemate probleemide ilmumist ning neile vajalike tugisüsteemide loomisele (Silmere 2005).

Vanemate hoiakuid silmas pidades tuleks senisest enam pöörata tähelepanu alaealiste alkoholi tarvitamist taunivate hoiakute kujundamisele nii lapsevanemate kui ka teiste täiskasvanute seas. Võimalikke meetodeid selle eesmärgi saavutamiseks on palju. Ühe näitena võib tuua mujal maailmas tuntud kodanikualgatuse käigus loodud lapsevanemate organisatsioone (nt *MADD—Mothers Against Drunk Driving*, e. k. Emad Purjus Autojuhtimise Vastu), mis tegelevad aktiivselt alkoholivastase ennetustööga nii kohalikul kui ka riigi tasandil. Samuti tuleks lapsevanematele meelde tuletada, et nende endi (eriti emade) alkoholi tarvitamine suurendab ka laste riski alkoholi kuritarvitada.

Kooliga seotud teguritest suurendas kõige rohkem probleemse joomise riski õpilase halb õppeedukus. Paraku on taas võimatu täpsustada, kas õpiraskused eelnesid probleemsele joomisele või tekkisid selle tagajärjel. Igal juhul on aga tegemist õpilastega, kes vajavad täiskasvanute tähelepanu ja abi. Halva õppeedukusega õpilaste seas oli rohkesti neid, kes pidasid koolitööd oluliseks, kuid ei suutnud teistega sammu pidada. Samuti oli õpiraskustega koolinoorte seas tunduvalt rohkem neid, kes kurt-

sid depressiivse meeleolu üle. Kuna suurem osa neist õpilastest plaanib õpinguid jätkata kutsekoolis, siis tuleks kindlasti pöörata tähelepanu ka sobivate ennetus- ja sekumismeetodite rakendamisele kutsekoolides. Paikkondlikke näitajaid silmas pidades arvas valdav enamuse õpilasi, et kui mõni alaealine tarvitaks alkoholi nende kodukohas, siis politseile vahelejäämise võimalus oleks väike. Ometi osutusid politsei puudulikust kontrollist määravamateks riskiteguriteks alkoholi kerge kättesaadavus ning kodukohas valitsevad hoiakud ja normid. Tegelikult on need kolm näitajat omavahel tihedalt seotud. Teatud mõttes peegeldab alkoholi kerge kättesaadavus ning kodukohas valitsevad hoiakud samuti puudulikkuse seaduste täitmist ja kontrolli, kuid siin mängivad politseist olulisemat rolli täiskasvanud, kes on nõus alaealistele alkoholi müüma või ostma. Käesoleva töö tulemused viitavad sellele, et olukorra muutmiseks ei piisa pelgalt uute alkoholi kättesaadavust piiravate seaduste vastuvõtmisest ning politseipatrullide suurendamisest, kui samaaegselt ei pöörata tähelepanu kohalike hoiakute ja normide kujundamisele, mis selgelt tauniks alkoholi tarvitamist alaealiste poolt. Lõpetuseks tuleb märkida, et käesolev uuring andis ülevaate vaid osast võimalikest teguritest, mis suurendavad või vähendavad probleemse joomise riski selle vanusegrupi õpilaste hulgas. Kuigi mõned oletavad riski- ja kaitsetegurid ei avaldanud probleemsele joomisele mõju (nt masendunud meeleolu ning osalemine huviringides, sporditrennides, vabatahtlikus tegevuses jne), siis ei tähenda see seda, et sellised tegurid ei vääri tähelepanu. Depressiivne meeleolu ei pruugi küll suurendada probleemse joomise riski, kuid võib endaga kaasa tuua muid negatiivseid tagajärgi. Samuti polnud osalemisel huviringides ning muudes positiivsetes tegevustes kaitsvat toimet probleemsele joomisele suhtes, kuid sellised tegevused on olulised koolinoorte üldise arengu ning silmaringi laiendamise seisukohast. Seega on oluline jätkata õpilastele vaba aja veetmise võimaluste pakkumist, kuid nendesse tegevustesse panusta-

mine ühe peamise alkoholivastase ennetusmeetodina on käesoleva ning mujal maailmas läbi viidud uuringutulemuste põhjal küsitav. Kindlasti on tarvis uusi uuringuid, mis võimaldaksid täpsustada, kas käesolevas töös tuvastatud riski- ja kaitsetegurid avaldavad probleemsele joomisele sama mõju eri vanusegruppides ning teistes maakondades elavate õpilaste hulgas.

Viidatud allikad

- Arthur, M., Hawkins, J., Pollard, J., Catalano, R., Baglioni, A.** (2002). Measuring risk and protective factors for substance use, delinquency, and other adolescent problem behaviors: The Communities That Care Youth Survey. *Evaluation Review*, 26, 575-601.
- Hawkins, J., Catalano, R., Arthur, M.** (2002). Promoting science-based prevention in communities. *Addictive Behaviors*, 27, 951-976.
- Hawkins, J., Catalano, R., Miller, J.** (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, 112, 64-105.
- Silmere, H.** (2005). Selgitused ei mõju. *Haridus*, 1, 23-27.
- Silmere, H.** (2006). Riski- ja kaitsetegurite tähtsusest tõendusel põhinevas uimasti ennetustöös. *Sotsiaaltöö*, 1, 48-55.
- Spooner, C.** (1999). Causes and correlates of adolescent drug abuse and implications for treatment. *Drug and Alcohol Review*, 18, 453-475.

Tänuavaldused

Minu tänu kuulub kõigile uuringus osalenud õpilastele, kes olid nõus jagama oma arvamusi ja kogemusi. Samuti võlgnen tänu koolijuhtidele ning õpetajatele, kes mind lahkelt vastu võtsid ning leidsid sobiva aja andmete kogumiseks. Suur tänu ka Tartu maa- ja linnavalitsusele, Tallinna meditsiiniuuringute eetikakomiteele, Washingtoni Ülikoolile ning kõigile neile, kes andsid oma panuse uuringu kordaminekuks.

В Пярну и Йыхви пилотируются консультационные центры для людей с особыми потребностями. Стр. 7*Ингрид Йоозеп, Министерство социальных дел*

В рамках программы ЕСФ «Меры социального попечительства, поддерживающие трудоустройство 2007-2009 г.г.» Министерство социальных дел проведет пилот-проект уездного консультационного центра для людей с особыми физическими, психическими или социальными потребностями и их семей. Центры, пилотируемые в 2008–2009 г.г. в Йыхви и Пярну будут собирать информацию, предлагать различные консультационные услуги и содействовать формированию уездной сети консультационных услуг.

Предложения проекта ЕСФ РИТРА для упорядочения реабилитационной системы. Стр. 26*Кюлли Рохт, руководитель проекта*

Институт развития здоровья провел при поддержке Европейского социального фонда в 2005–2008 г.г. в двух этапах проект с целью проанализировать проблемы, ценности и ресурсы имеющейся реабилитационной системы и разработать отвечающую эстонским условиям оптимальную модель, на основании которой можно было бы оказывать государственную реабилитационную услугу людям с ограниченными возможностями здоровья.

Школы для нуждающихся в особых условиях воспитания учеников в Эстонии: сегодняшняя ситуация и будущее. Стр. 32*Тээт Тико, Министерство образования и науки*

Созванная Министерством образования и науки рабочая группа составила концепцию спецшкол, согласно которой миссия такой школы – создать ученикам в школе подходящие условия для обучения и воспитания, что дало бы им разностороннюю подготовку к ресоциализации в общество. Концепция предусматривает координированное внедрение образовательных, социальных и здравоохранительных мер помощи ученику и изменения в физической среде. К статье прилагаются комментарии специалистов о том, что нужно учитывать, реформируя спецшколы.

Следование профессиональной этике – первоочередное условие профессиональности. Стр. 43*Хелен Пэкер и Кай Раннасту, комитет этики*

В 2004 году был принят Кодекс этики работника социальной сферы, с ним можно ознакомиться на сайте www.eswa.ee. Члены комитета этики Эстонской ассоциации социальной работы дают оценку случаям, в которых может иметь место нарушение этических норм по отношению к клиенту, в отношениях между коллегами или отношении работника социальной сферы к своей профессии. Также рассматривается отображение социальной работы в СМИ. В комитет можно обратиться, написав по адресу etikakomitee@eswa.ee

Одинокие матери и бедность. Стр. 57*Май Луук, исследователь*

В городе Хаапсалу провели опрос семей, получавших пособие по бедности и другие социальные пособия; более трети опрошенных составили одинокие матери с детьми. Семьи испытывали экономические затруднения по причине низкой зарплаты, больших расходов на жилье, низких семейных и социальных пособий, а также безработицы, нетрудноспособности или болезни члена семьи. Несмотря на трудности, семьи готовы прилагать усилия, чтобы обеспечить будущее своим детям.

Schools for Students with Special Educational Needs in Estonia: Current Situation and Future

Teet Tiko, *Ministry of Education and Research*

Students between the ages of 10 and 18 are referred to specialised schools on the basis of a court ruling or court order at the request of the juvenile committee. There are three specialised schools in Estonia: Kaagvere Specialised School for girls who study either in Estonian or Russian (60 student places), Tapa Specialised School for boys who study either in Estonian or Russian (80 student places) and Puiatu Specialised School for boys who study in Estonian (60 student places). The freedom of movement of students in specialised schools is restricted with a stricter regime when compared to ordinary schools. Research shows that the main problems our specialised schools are facing include insufficient support services and learning assistance, physical deficiencies in the learning environment, lack of close relationships between teachers and students in educational work and limited opportunities of acquiring practical skills for an independent life. Relationships between students are characterised by such problems as violence, bullying, bad language and vandalism. The work group created by the Ministry of Education and Research developed a concept for specialised schools, which states that the mission of schools for students with special educational needs is to create suitable conditions for learning and educational activities for students in such schools, which would prepare them for re-socialisation. The concept also describes the duties of specialised schools, the principles of their study and educational work, the pedagogical competency of their staff and the infrastructure required for the school's activities. The authors of the concept believe that Estonia should move from using repressive measures to influence juvenile offenders to preventive ones, focus on early interference and use permanent educational supervision in specialised schools as the last option before judicial punishments.

Proposals of the ESF PITRA Project for Organisation of the Rehabilitation System

Küllli Roht, *Project Manager*

The task of the PITRA I and PITRA II projects completed by the National Institute for Health Development in 2005-2008 with the support of the European Social Fund was to analyse the problems, values and resources of the existing rehabilitation system and to design a model that is suitable for the situation in Estonia and can be used to provide national rehabilitation services to people with disabilities or long-term damage to health in such a manner that reasonable funding would lead to the improvement of people's health, reduce the number of persons who cannot manage independently and improve the functional and economic management of disabled people and their families. The most important principles of the new model of the national rehabilitation service planned by PITRA are: use of case-based methodology in helping people and provision of help according to a person's needs by a competent institution (local government, treatment system, labour market system, etc.); preliminary assessment on the primary level in order to ascertain the need for rehabilitation services; quick and flexible counselling and assistance in the event of new cases; consideration of differences in the need for rehabilitation services in the case of children and their families; specified criteria for referral to rehabilitation; completeness of rehabilitation and cooperation with the network; individual budgets of cases; methodology of programmed rehabilitation; improvement of the competency and professionalism of the specialists involved in rehabilitation. The new rehabilitation model has already been tested in two regions of Estonia – Jõgeva County and the Centre of Tallinn – from September 2007 to February 2008.

Single Mothers and Poverty

Mai Luuk, *MA*

Single parent households comprise one-third of all families with children in Estonia. Single parents are usually women who mainly work in economic sectors where wages are below the average. The poverty risk of families with single mothers is higher when compared to other types of families, especially if the mother loses her job or suffers from a long illness. 142 families were surveyed in Haapsalu in October 2007 all of whom had received subsistence benefits or other social benefits and 58 of whom were families with single mothers with one or two and more children. The subjective opinion of these families of their economic situation is rather pessimistic. The causes of their lack of money are low wages, high housing expenses and low family and social benefits, but also the unemployment, incapacity for work or serious illness of a family member. The wish to find a better paid job was the first among solutions to overcoming the economic difficulties of these families. This was followed by the need to get a job, find extra work and work more. The poverty of families, the lack of time of working single mothers and the indifference of unemployed parents and their inability to control their children's learning may increase the social exclusion of children and cause behavioural disorders. These people are unable to improve their living conditions and fall behind with their rent. Satisfaction with the work of the Social and Healthcare Board of the Haapsalu City Government was relatively high: those who have contacted them for assistance have always received it. Regardless of their financial difficulties, less privileged families have not lost their hope for a better future and work hard to improve the quality of their lives and secure a better future for their children.